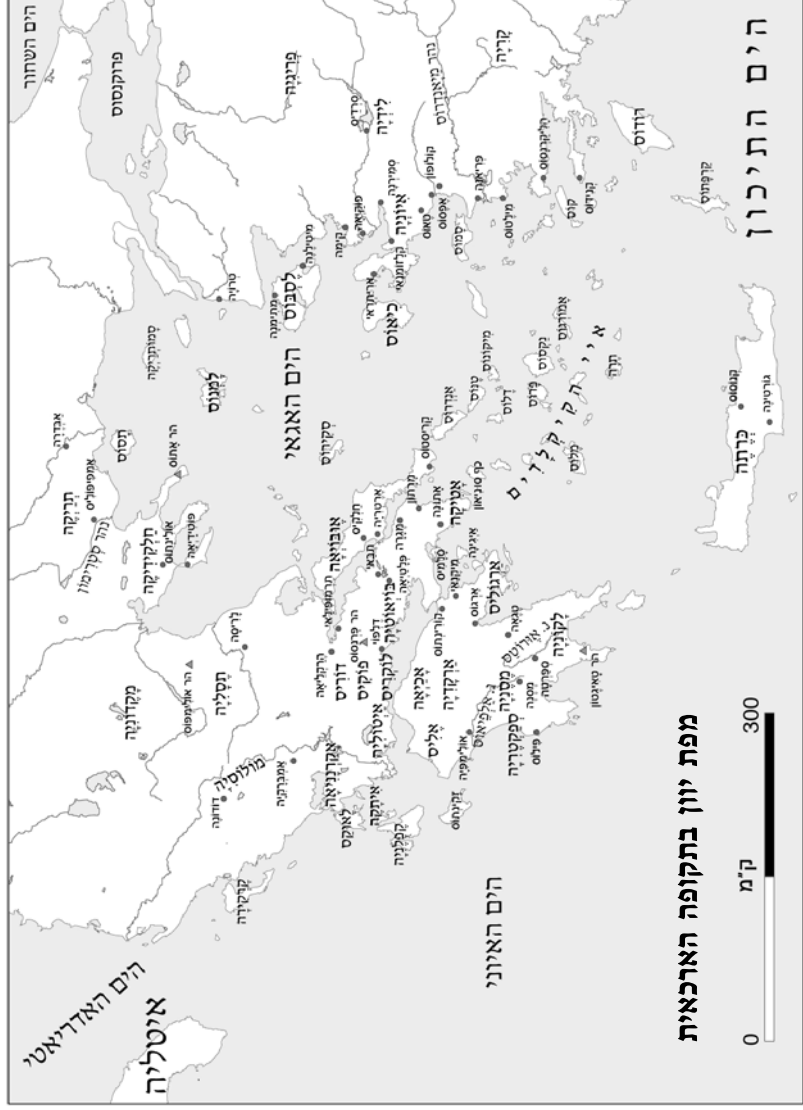

מפת יוון בתקופה הארכאית

שֶׁד לִילָה שְׁחֹר

השירה הלירית היוונית בראשיתה

תרגום, מבוא והערות:

שמעון בוזגלו

תוכן העניינים

מבוא 9

אָמְלוֹס 19

טְרַפְנֶדְרוֹס 23

קְלִינוֹס 29

אַרְכִילוֹכּוֹס 35

מבחר תמונות מן האמנות הפלסטית היוונית

משנת 750 עד 600 לפני הספירה ✕ ראו נספח באתר

סִימוֹנִידֶס מֶאֱמוֹרְגּוֹס 97

טִירְטִיאֹוס 113

מִימְנֶרְמוֹס 135

אַלְקֶמֶן 151

מבוא

קובץ זה מקיף את השירה הלירית היוונית, מראשיתה בשתי שורות של אֶמְלוֹס – משורר מן השליש השני של המאה השמינית לפני הספירה – ועד אֶלקמן בסוף המאה השביעית לפני הספירה.¹ המלה "מראשיתה" אינה מדויקת. אֶמְלוֹס לא קם יום אחד משנת הצהריים והמציא את הליריקה היוונית. היא היתה קיימת ללא ספק גם לפניו, אלא שהוא הראשון אשר משירתו הזאת נשאר זכר. הקובץ מכיל אפוא את השירה הלירית ששרדה בדרכים שונות ומשונות מאות ואלפי שנים והגיעה, למזלנו, לידינו. מקורות עתיקים מספרים לנו על משוררים מפורסמים אחרים שחיו בתקופה האמורה, אבל חוץ משמותיהם ואי-אלו פרטים אחרים לא נותר שריד משירתם.

אין ולו שיר אחד בקובץ, שאפשר לומר עליו בוודאות מוחלטת כי הוא שלם. כל מה שנותר משירת המשוררים כאן הוא חלק זעיר מיצירתם, ורובו פרגמנטרי להכאיב.

שירתם הגיעה לידינו בשתי דרכים עיקריות: האחת, מציטוטים ממחברים קדמונים (מדקדקים, היסטוריונים, גיאוגרפים וכיוצא באלה) אשר השתמשו בהם בכתביהם לצרכים כאלה או אחרים. השנייה, מכתובות ומפפירוסים שונים שנמצאו החל במחצית המאה התשע-עשרה ועד לימינו אנו.

לאחר חורבן התרבות המיקנית בתחילת המאה השתים-עשרה לפני הספירה עברה על יוון תקופה המכונה על-ידי החוקרים 'ימי-הביניים היווניים' או 'תקופת האופל היוונית', תקופה שארכה למעלה משלוש-מאות שנה. מה שחשוב לצורך ענייננו הוא שבזמן ההוא לא היה ליוונים כתב, והמסורת הפואטית נשתמרה מפה לאוזן.² בתחילת המאה השמינית לפני הספירה, בהשפעת הפיניקים, התפתח ביוון כתב חדש. התפשטותו היתה מהירה, שכן כבר בשליש השני של אותה מאה התחילו להעלות על הכתב את האיליאס והאודיסיאה ויצירות אחרות.³ אומנם בדיאלוג האפלטוני פִּדְרוֹס מדבר סוקרטס (לכאורה מפיו של

2. ביוון ובכרתים נמצאו עדויות כתובות רבות, חלקן הגדול מן המאה השלוש-עשרה לפנה"ס, בכתב הנקרא Linear B, כתב הברות שפותח כנראה בסוף המאה החמש-עשרה לפנה"ס ורווח עד סוף המאה השתים-עשרה לפנה"ס. עד 1952, השנה שבה פוענח הכתב לראשונה על-ידי האדריכל הבריטי מייקל וֶנְטְרִיס, לא היה ברור מהי השפה שהכתב מייצג, אבל אז התברר שהוא מייצג שלב מוקדם של היוונית. לפני התקופה האמורה וגם במקביל אליה היו ביוון סוגי כתב אחרים (על סיפור הפיענוח המרתק של הכתב הזה ראו בספרו של סיימון סינג, תולדות ההצפנה, מאנגלית: זוהר בר-אור, ספרי עליית הגג / ידיעות אחרונות, 2003).

3. כל התאריכים מתחילת הפיסקה שנויים במחלוקת, וכמוהם גם שאלת זהותו של הומרוס, משורר האיליאס והאודיסיאה – האם היה אדם כזה, מתי הוא חי, האם חיבר את שני האפוסים או רק אחד מהם, האם הוא בכלל המחבר או רק העורך של מסורת טקסטואלית קדומה, ועוד שאלות רבות. כמו-כן, לא ברור כלל האם האפוסים האלה אכן הועלו על הכתב בתקופה האמורה או מאוחר יותר, ולכן גם לא ברורה התשובה לשאלה החשובה ביותר לענייננו: מה היתה תפוצתם והשפעתם של אפוסים אלה ואחרים בתקופה שבה חיו משוררי הקובץ הנוכחי?

האל המצרי תָּמוּס) בגנות הכתב, אבל דווקא הכתב הוא שחילץ את השירה מן החיבוק הלוחץ של משקל ההקסמטר הדקטילי ומן התבניות האפיות קדומות-השנים.

כפי שהוזכר קודם, אָוּמְלוֹס לא המציא את השירה הלירית, אבל היא בוודאי התפתחה, והייתי אומר, התפרצה, בזכות הכתב. שירה שונה לגמרי – לא רק ממה שנוצר עד אז בעולם היווני, אלא ממה שנוצר כנראה בכל תרבויות המזרח הקדום – הופיעה פתאום, שירה בועטת ומשוחררת. הנה משוררים אומרים "אני" ב־א' גדולה. במקום גיבורים מונוליתיים אנו מוצאים דייסת גריסים. יופי אחר נולד.

מהי שירה לירית? קודם-כול, זו שירה שאינה אפית. ומהי שירה אפית? ובכן, לפי מילון אוקספורד לקלסיקה⁴ (תחת הערך epic), "ההגדרה העתיקה ל'אָפּוֹס' (פירוש המונח ביוונית הוא 'מלה') היא מְטְרִית טהורה: שיר הבנוי משורות הקסמטר הבאות ברציפות זו אחר זו. הגדרה זו כוללת אפוא יצירות כגון השירים הדידקטיים של הֶסְיוֹדוֹס והשירים הפילוסופיים של הקדם-סוקרטים. במובן הצר יותר, המקובל בימינו, 'אפוס' מתייחס לשירים נרטיביים בהקסמטרים על מעשי אלים, גיבורים ובני-אדם, סוג שירה העומד בפסגת מדרג הסוגות העתיק". אם כן, קובץ זה אינו מכיל מבחר משירתם של הוֹמֶרוֹס, הֶסְיוֹדוֹס ומשוררים אפיים אחרים.

Hornblower S. & Spawforth A., eds., *The Oxford Classical Dictionary*, 4.
3rd ed., Oxford, 1996.

התואר "לירית" נגזר מלִירָה, כלי־מיתר יווני דמוי נבל. משתמע אפוא כי שירה לירית היא שירה המלווה בנגינה בלירה. אבל ההגדרה הזאת מצומצמת ומטעה. רוב השירה האלגית והיאמבית לא לוותה על־ידי כלי־מיתר. הגדרה זו גם מתעלמת מן האֶוֶלוֹס (aulos), שהוא כלי־נשיפה שהזכיר בצלילו אבוב וליווה לפעמים את השירה האלגית (וגם כמה מן המזמורים של פינדָרוֹס). חוץ מזה, לשירה מסוימת, בייחוד לשירה הֵיאמְבִּית, לא היה שום ליווי מוזיקלי.

התואר "לירי" לציון סוג שירה הוא מאוחר יותר, מן התקופה ההלניסטית; המלה השגורה בתקופה הארכאית לסוג השירה האמור הוא מְלוֹס, לחן. באופן גס ניתן להבחין בשירה הלירית בשתי חטיבות. האחת כוללת שירה יאמבית, טרוכאית, אלגית ואֶפּוֹדִית, והיא מתאפיינת במטריקה פשוטה יחסית, כלומר, בפחות מוזיקליות, ולרוב אין לה ליווי פְּלִי. מרבית המשוררים המתורגמים כאן משתייכים לקטגוריה הזאת: קְלִינוֹס, אֶרְכִילוֹכוֹס, סִימוֹנִידֵס, טִירְטִיאֹוס, וּמִימְנֶרְמוֹס. החטיבה השנייה נקראת שירה "מְלִית" (מן המלה מְלוֹס), והיא כוללת את השירה המוֹנֹדִית (שירת־יחיד) והפּוֹרְלִית. היא מתאפיינת במשקלים מגוונים ומורכבים, ושרו אותה בליווי נבל ו/או אבוב. בשירה המונודית המשורר שר וליווה את עצמו בכלי נגינה (לקטגוריה זו משתייכים משוררים שאינם מתורגמים כאן, כגון סֶפּוֹ וּאֶנְקְרִיאון), ובשירה הפורלית המקהלה שרה ורקדה כשהיא מלווה במוזיקה. נציגי הקטגוריה הזאת כאן הם אֶוֶמְלוֹס, טְרַפְנֶדְרוֹס, וְאַלְקֶמן.

על התרגום

לא אכנס כאן לבעיה של יציאת המשקל היווני לעברית המודרנית. לי עצמי אין עניין בהעברה הכפויה הזאת, שכן מה שמתאים לשפה אחת לאו דווקא מתאים לשפה אחרת, ובמקרה דנן – העברית, אומללה, מצטפדת במקום שבו היוונית רוקדת. מוטב אפוא שכל אחת מהן תרקוד לצלילי המוזיקה ההולמת אותה.

חלק גדול מן השירה המתורגמת כאן הגיע לידינו מפפירוסים שהתגלו במאה וחמישים השנים האחרונות, בייחוד בחולות מצרים. מדרך הטבע, הזמן עשה את שלו והפפירוסים נעים ממצב שאפשר לקרוא לו סביר (למשל, פרגמנט 196א של ארכילוכוס או פרגמנט 1 של אלקמן) עד מצב חסר תקנה, כשרובם נוטים לקיצוניות השנייה.

מה עושה מתרגם העומד מול חורים (lacunae) בטקסט, מול שברי מילים ושברי שורות בפפירוסים האלה? גם כאן ישנם שני קצוות. האחד הוא למלא את החורים בנדיבות רבה לפי הצעות החוקרים וכיד הדמיון הטובה על המתרגם, לא ליידע את הקורא על כך, ולהציג לו את התוצאה כאילו היא נאמנה לשיר המקורי; והשני הוא "לצלם" את מה שיש. עבודתי על הטקסטים המפוררים האלה לימדה אותי כי יד הדמיון המכונף ביותר היא דווקא החורים עצמם – למדתי לאהוב את הקסם שבמקוטעות הזאת, את ההבלחים הכמו-קולנועיים שבמילים ובאותיות המנצנצות באקראי. אלה, יחד עם העובדה שהשלמות לטקסט משתנות לפי המהדירים והזמנים, ועם כך שמטבעי איני נמשך לתשבצים, שמים את תרגומי, אני מאמין, קרוב לקצה השני. "קרוב", מפני שבכל זאת יש חורים שהניסיון המדעי והשכל הישר חוברים להשלים בצורה משכנעת. בכל מקרה, את כל ההשלמות האלו סימנתי בסוגריים מרובעים.

מתכונת הספר

ככל הידוע לי, זהו הניסיון הראשון בעברית לתת ייצוג מלא ככל האפשר לשירה הלירית הארכאית היוונית. זהו כנראה גם הניסיון הראשון לא רק לתרגמה, אלא גם להאירה בהקשר שבו היא מופיעה.

לכל משורר באסופה אני מקדים מבוא קצר. אחרי-כן מצורפות עדויות הקדמונים, לרוב מן הסוג הבא תחת הכותרת "סוֹדָה". הסודה הוא לקסיקון אנציקלופדי מהמאה העשירית לספירה, הכולל ביוגרפיות, יְבוֹשׁוֹת למדי אך לעיתים קרובות בעלות ערך רב.

אשר לשירה עצמה, תחילה מוצג הפרגמנט, ואחריו, אם יש בכך משום תרומה, מובא ההקשר הרחב שממנו הוא לקוח, וכן הערות, אם צריך. בכל מקרה, השירה בקובץ הנוכחי, הואיל וכולה פרגמנטרית, מצריכה בהכרח הערות, הסברים, והקשרים רבים יותר מן הרגיל.

המשוררים כאן מובאים לפי הסדר הכרונולוגי המשוער. שיריהם ממוספרים לפי המהדורות המדעיות, כדי לעזור בזיהוים למי שירצה לקרוא עליהם ספרות משנית או להשוותם לתרגומים אחרים. אם כתב המשורר בניב האֵיוֹנִי (שאיפיין את הערים היווניות בחוף המערבי של אסיה הקטנה), ניקדתי את ההברה האחרונה בשמות בסגול. למשל, אפרודיטָה. אם הוא כתב בניב הדוֹרִי (שאיפיין את ספֶרטה), ניקדתי בקמץ. למשל, אפרודיטָה.

לספר מצורפות שש-עשרה תמונות צבע של יצירות פלסטיות יווניות מן התקופה החופפת את תקופת חיבורם של השירים בקובץ. בחתתי את היצירות קודם-כול על סמך ערכן האסתטי, ושנית – מפני שלדעתי הן משקפות את איכותה ואופיה של התקופה, ומעשירות את הבנת התרבות שבה נוצרו השירים.

כמרכז מופיעה, בתחילת הספר, מפה של העולם היווני בתקופה האמורה (פחות או יותר), כדי להקל על ההתמצאות במרחב הגיאוגרפי. הערה אחרונה: כל השירה בספר הזה נוצרה במקורה להאזנה, לא לקריאה שקטה (כמו רובה של השירה המודרנית). לכן קריאתה בקול רם תיטיב עימה ועם הקורא.

מקורות

להלן רשימת הספרים העיקריים שנשמכתי עליהם, וכן כמה תרגומים מומלצים. כוכבית ליד שם הספר מסמנת שגם הקורא שאינו יודע יוונית יכול להיעזר בו. ראשי-התיבות הנתונים בסוגריים לאחר שם הספר הם קיצור שמו בהערות. ביבליוגרפיות עדכניות ומקיפות אפשר למצוא בספריהם של גרבר ו־Hutchinson (COMP).

- Allen, A.W., *The Fragments of Mimnermus*, Stuttgart, 1993.
- Campbell, D.A., *Greek Lyric Poetry*, Bristol CP, 1982 (=DC).
- ----- *Greek Lyric*,* vol. II, Cambridge Mass., 1988.
- Davies, M., *Poetarum Melicorum Graecorum Fragmenta I*, Oxford, 1991.
- Gerber, D.E., *Euterpe*, Amsterdam, 1970 (= Euterpe).
- ----- ed., *A Companion to the Greek Lyric Poets*,* Leiden, 1997 (=COMP).
- ----- *Greek Elegiac Poetry*,* Cambridge Mass., 1999 (=GEP).
- ----- *Greek Iambic Poetry*,* Cambridge Mass., 1999 (=GIP).

- Hutchinson, G.O., *Greek Lyric Poetry*, Oxford, 2001 (= Hutchinson).
- West, M.L., *Ancient Greek Music*,* Oxford, 1992.
- ----- *Iambi et Elegi Graeci*, Oxford, vol. 1, 2nd ed., 1989; vol. 2, 2nd ed., 1992.
- ----- *Introduction to Greek Metre*, Oxford, 1987.
- ----- *Studies in Greek Elegy and Iambus*, Berlin and New York, 1974.

תרגומי שירה לירית יוונית:

- א. אור, *תשוקה מתירת איברים*, "שירה ארוטית יוונית", ביתן, 1993.
- א. שבתאי, *ראו הנספחים לתרגומי למחזות היווניים בהוצאת שוקן*.
- West, M.L., tr., *Greek Lyric Poetry*,* Oxford, 1994 (= GLP).

סימנים בגוף הטקסט

- [...] = מלה או מילים חסרות. אם הסימון מופיע לבדו, פירוש הדבר שורה חסרה.
- [אבג] = השלמה בהתאם להצעות של חוקרים שונים.

אָמָלוס

ΕΥΜΗΛΟΣ

אָמָלוס (ההטעמה על ההברה הראשונה) איש קורִינְתוֹס, בן לַמשפּחה השלטת שם, פעל כנראה ברבע השלישי של המאה השמינית לפני הספירה, אולי בזמנו של הומרוס, מחבר האיליאס והאודיסיאה. שתי השורות ממזמור התהלוכה ("פְּרוֹסוֹדִיוֹן") הָדְלִי שחיבר אָמָלוס עבור הַמֶּסְנִים הן השריד המוקדם ביותר מן השירה הכוֹרָלִית היוונית. אָמָלוס כתב גם, או אולי בעיקר, שירה אפית, ושורות אחדות ממנה מצויות בידו (אך מקומן אינו במסגרת הנוכחית, המיועדת לשירה לירית).

עדויות

מתוך הספר 'קבצים' (Stromateis) של קְלֶמֶנְס מאלכסנדריה
סימונידס היה בן זמנו של ארכילוכוס; קלינוס היה מבוגר ממנו מעט...
ואומלוס הקורינתי, המבוגר יותר, הקביל בזמן לאַרְכִיאַס, מייסד
סִירְקוּזָה.

מתוך הספר 'תיאור יוון' של פֶּאוֹסָנִיאָס
בזמנו של פִּינֵטָס בן סִיבֹּיטָס שלחו המסנים לראשונה מנחה ומקהלת
גברים לְדִלוֹס, לכבוד אפולון; את מזמור התהלוכה שלהם לאל לימדם
אומלוס, ושיר זה לבדו נחשב שיר מקורי שלו.¹

1. מן המזמור הזה נשארו, כאמור, שתי שורות. המלומדים חלוקים בשאלת
האותנטיות שלהן, ויש הטוענים שהן נכתבו בתקופה מאוחרת יותר.

לְאֵל שֶׁל אֵיתוּמָה¹ יְקָרָה הַמוֹזָה – הִיא הַטְהוֹרָה, נוֹעֶלֶת סַנְדְּלֵי הַחֲרוּת.²

“הם גם חוגגים מדי שנה את האֵיתוּמִיָּאָה,³ ובימי קדם הם נהגו לערוך תחרויות מוזיקה. עדות לכך ניתן למצוא בין השאר בשורות השיר של אָוּמְלוֹס; בכל אופן, הוא כתב כך במזמור התהלוכה לְדָלוֹס: [וכאן מופיעות שתי השורות דלעיל]”
(פְּאוֹטְנִיאָס, תיאור יוון).

1. אֵיתוּמָה הוא הר במִסְנִיָּה (חבל ארץ מערבית לסְפֵרְטָה), והאל הוא זאוס.
2. רמז אולי לאיום הסְפֵרְטָנִי על מִסְנִיָּה. בעיות מטריית בשורה השנייה מספקות בסיס סביר להנחה שאת השורה השנייה צריך לקרוא כך: “עַם הַנִּבֵּל הַזֶּה וְסַנְדְּלֵי הַחֲרוּת”.
3. תחרויות ספורט במִסְנִיָּה לכבוד זאוס אֵיתוּמִיָּטָס (“זאוס של הר אֵיתוּמָה”).

טֶרְפַּנְדְּרוֹס

ΤΕΡΠΑΝΔΡΟΣ

טֶרְפַּנְדְּרוֹס (ההטעמה על ההברה הראשונה) נולד כנראה באֶנְטִיסָה שבאי
לֶסְבּוֹס, אך פעילותו היתה מרוכזת בעיקרה בספרטה, בשליש הראשון
של המאה השביעית לפני הספירה. היה מפורסם כמשורר וכמוזיקאי
מצוין ורב־המצאות, שזכה כמה פעמים בתחרויות מוזיקה שונות. כאן
מובאים כל הפרגמנטים המיוחסים לו, גם אם האותנטיות שלהם, ללא
יוצא מן הכלל, מוטלת בספק.

עדויות

מתוך הסודה

טַרְפֶּנְדְרוֹס: מַאֲרָנָה, או מַאֲנִיטָסָה שְׁבֶלְסְבוֹס, או מְקִימָה. מחברים אחדים כתבו שהוא צאצא של הַסִּיּוּדוֹס, ומחברים אחרים – שהוא צאצא של הומרוס, כי לדבריהם הוא בנו של בּוֹיָאֹס מְפּוֹקִיס, בן אֲוִרְפוֹן, בן הומרוס. טַרְפֶּנְדְרוֹס הוא משורר לירי, הראשון שיצר נבל בן שבעה מיתרים והראשון שכתב נומי¹ ליריים, גם אם יש המייחסים זאת לפילמון.²

מתוך הסודה

"אחרי המשורר הלסבי": פתגם הנאמר על הזוכים במקום השני... הספרטנים, בזמן מרי אזרחי, הזמינו מלסבוס את המוזיקאי טַרְפֶּנְדְרוֹס, שהביא הרמוניה לנפשותיהם ושם קץ למרי. לכן, כל אימת שהספרטנים האזינו אחר-כך למוזיקאי אחר, הם אמרו: "אחרי המשורר הלסבי".

1. נומוס (ברבים נומוי) פירושו על-פי הסודה "סגנון שיר עם כוונון קבוע וקצב מוגדר".

2. מוזיקאי ומשורר אגדי, בנו של אפולון.

1

הַבְּרִבּוֹר לְקָצֵב כְּנָפָיו

[שֶׁר זָמַר] מֵעֵין זֶה.

פרגמנט זה מיוחס גם לאלקמן (פרגמנט 12ב, הוזהה לפרגמנט זה, ולכן לא הכללתי אותו בין שירי אלקמן); במזמור ההומרי מס' 21 נאמר: פויבוס [כינוי לאפולון], אָפְלוּ הַבְּרִבּוֹר שֶׁר עָלֶיךָ, נושא קולו לְקָצֵב כְּנָפָיו.

2

יְשִׁיר-נָא שׁוֹב לְבִי

עַל הָאֲדוֹן הַיּוֹרָה לְמַרְחָק.¹

1. כינוי לאפולון.

3

זָאוֹס, הַתְחַלֵּת הַפֶּל, מְנַהִיג הַפֶּל;
זָאוֹס, לֶךְ אֲנִי שׁוֹלֵחַ הַתְחַלֵּה זֶה שֶׁל שִׁירִי.

הָבָה נֶסֶף לַמוֹזוֹת,
 לְכִנּוֹת הַזָּכָרוֹן,¹
 וּלְמִנְהִיג הַמוֹזוֹת,
 לְבִין שֶׁל לָטוּ הָאֱלֹהִים.²

”בנסכים ובכמה הזדמנויות חגיגיות אחרות פנו לאלים בתפילות מושרות או מדוקלמות, המורכבות מהברות ארוכות בלבד... (מכאן ניתן השם spondeios, לרגל –)”.³ אי־הכללת הברות קצרות מרמזת על טמפו איטי, חגיגי” (M.L.).
 West (West, *Introduction to Greek Metre*, pp. 39-40).
 West מביא כדוגמה לדבריו את פרגמנטים 3 ו־4. גם פרגמנט 5 מורכב כולו מהברות ארוכות.
 1. זיכרון באות גדולה, כלומר, אלת הזיכרון.
 2. בנה של לָטוּ הוא אפולון. המלה ”האלה” היא תוספת שלי.
 3. הסימון (–) פירושו שתי הברות ארוכות. המלה סְפּוֹנְדִי נגזרת מן המלה spendein, לְנִסּוֹף; sponde, נֶסֶף.

הוּ מוֹשִׁיעִים יִפְהַפִּיִּים,
 בְּנִיָּהֶם שֶׁל זָאוֹס וְלָדָה.

הכוונה לְדִיאֹוֹסְקוֹרוֹי (= בני זאוס), קֶסְטוֹר ופּוֹלִידָאוֹקֶס.

לְכַבֹּדָהּ¹ נָשָׂא קוֹלָנוּ בְּמִזְמֹר חֲדָשׁ
 עִם נֶבֶל הַפֶּטְטוֹנִי²
 וְלֹא נִתֵּן עוֹד אֶת לִבֵּנוּ
 לְשִׁיר אֲרֻבַּע-קוֹלִי.

"ובכן, הוא [אַרְיוֹן]³ היה קִתְרוֹיֶדוֹס⁴ אומרים שגם טְרַפְנֶדְרוֹס היה אומן באותו סוג מוזיקה, ושהוא מאותו האי. הוא היה הראשון שהשתמש בנבל בן שבעה מיתרים במקום ארבעה מיתרים, כפי שנאמר בשורות ההקסמטר המיוחסות לו: [וכאן בא הציטוט דלעיל]" (סטרבון, גיאוגרפיה).

1. לא ברור מי הנמען, אולי אפולון.
2. הַפֶּטְטוֹנִי, כלומר, בן שבעה טונים. המלה "נבל" כאן היא תרגום לפוֹרְמִינְקֶס, כלי־מיתרים קדום מן הליֶיָהּ ובעל תיבת תהודה מעץ, לא משריון צב.
3. אריון היה קִתְרוֹיֶדוֹס (ראו ההערה הבאה) מן האי לֶסְבוֹס, שפעל בסוף המאה השביעית/תחילת המאה השישית לפנה"ס, בעיקר בקורינתוס, בחצרו של הטירן פְּרִיאֲנֶדְרוֹס. לא נשאר שום זכר משירתו.
4. קִתְרוֹיֶדוֹס הוא אדם המנגן ושר בליווי הקִיֶּתְרָה (הוא ה"קֶתְרוֹס" ומאוחר יותר ה"גיטרה"), כלי־מיתרים שהתפתח מן הפוֹרְמִינְקֶס (ראו הערה 2 לעיל) והיה הכלי המקצועי שהשתמשו בו בהופעות ציבוריות.

שם פורחת חֲנִית הַצְעִירִים וְהַמּוֹזָה הַצְלוּלָה וְצָדֵק מְהֵלֵךְ בְּרַחוּבוֹת – עֶזֶר לִיפִי מַעֲשִׂים.

“כללו של דבר, אם יבדוק אדם את שירי הלקונים, שאחדים מהם שרדו עד ימינו, ויבחן את שירי־הלכת שלהם, שאותם שרו כשחליל מנעימם בעלותם על אויביהם, יגיע לידי הדעה שלא בכדי כרכו טרפנדרוס ופינדרוס את הנגינה ואת הגבורה יחד. הראשון פייט כך על הלקנִימוֹנים: [וכאן בא הציטוט דלעיל]” (פלוטרכוס, חיי ליקורגוס, תרגום א.א. הלוי, מוסד ביאליק, 1971).¹

1. הציטוט אצל פלוטרכוס מסתיים במילים “וְצָדֵק מְהֵלֵךְ בְּרַחוּבוֹת”. חציה השני של השורה מופיע אצל אריאנוס (היסטוריון מהמאה השנייה לספירה).

קְלִינוֹס

ΚΑΛΛΙΝΟΣ

קְלִינוֹס (ההטעמה על ההברה השנייה), איש אֶפְסוֹס שלחוף אסיה הקטנה, חי באמצע המאה השביעית לפני הספירה, בזמנו של אַרְכִּילוֹכּוֹס, ואולי קצת לפניו.

חמישה פרגמנטים בלבד נשארו משירתו, אחד ארוך והשאר קצרצרים (כולם מובאים כאן). הם עוסקים במלחמה נגד שבטי הקימרים שהגיעו לאסיה הקטנה ממזרח הים השחור, לחמו בהצלחה בפְּרִיגִים ובִלִידִים, פלשו לֵאִיוֹנִיָה, החריבו את העיר מְגֶנְסִיָה ושרפו את מקדש אֶרֶטֶמִּיס באֶפְסוֹס, אם כי לא הצליחו ללכוד את העיר עצמה. פרגמנט 1 הוא דוגמה לסוג השירים המעודד לגלות גבורה וחירוף-נפש בקרב. פרגמנטים כאלה אפשר למצוא גם אצל טירטִיָאוס מספרטה (פרגמנטים 10-12) ואולי גם אצל מימֶנְרֶמוֹס מסְמִירְנָה (פרגמנט 14). ההשוואה ביניהם בלתי־נמנעת. אוצר המילים של קְלִינוֹס הומרי ברובו המכריע, אבל הוא עושה בו שימוש רענן, והמשקל הוא הצמד האלגי.

כַּמָּה עוֹד תִּתְבַּטְלוּ?
 מִתִּי, צְעִירִים, תִּרְהִיבוּ עוֹ?
 הַאִינֶכֶם מִתְבַּיְשִׁים מִן הַשְּׂכֵנִים –
 לְהִשְׁתַּרֵּעַ בְּנִרְפוּת כְּזֹאת?

נִדְמָה לָכֶם עֵת שְׁלוֹם הִיא,
 אֶךְ מִלְחָמָה אוֹחוֹזת בְּאַרְץ כְּלָה.
 [...]¹

הִטִּילוּ אֶף בְּרָגַע מוֹתְכֶם
 אֶת כִּידוֹנְכֶם בְּפַעַם אַחֲרוֹנָה.
 כִּי נִכְבֵּד וּמִהָלָל הוּא לַגִּבּוֹר
 לְהִלָּחֵם כְּנֶגֶד אוֹיְבָיו
 לְמַעַן יִלְדִּיו וְאַשֶּׁת חִיקוֹ.

הַמָּוֶת בּוֹא יָבוֹא
 עֵת בָּנוֹת הַגּוֹרֵל יִטּוּ זֹאת.
 עֲתָה, הִבָּה שְׁעִטוּ לְפָנִים,
 הַנִּיפּוֹ חֲנִיתוֹת.
 מִתַּחַת לַמַּגֵּן
 קִבְּצוּ אֶת עוֹ לְבַבְכֶּם,
 מִיָּד עִם הַתְּלַקַּח הַקָּרֵב.

אִישׁ אֵינוֹ חוֹמֶק לוֹ מִגְזֶרֶת הַמּוֹת,
גַּם אִם אֲבוֹתָיו מְגֹזֵעַ בְּנֵי־אֱלֹמוֹת.

תְּכוּפוֹת חוֹמֶק אָדָם מִהַמְלֵת הַקָּרֵב
וּמִהַלְמוֹת הַכִּידוֹנִים וְשָׁב אֶז לְבֵיתוֹ,
אֶךְ שָׁם אוֹרֵב לוֹ מֵר הַמּוֹת.
אִם כֶּךָ וְאִם כֶּךָ –

הָעַם סוֹלֵד מִמֶּנּוּ, אֵינוֹ עוֹרֵג אֵלָיו,
וְאֵלּוֹ אֶת הָלֶה, אִם אֲנִה לוֹ דְּבַר־מָה,
קִטָּן וְגָדוֹל מִבְּכִים.
בְּמוֹת הָאִישׁ אֲמִיץ הֵלֵב
עוֹרֵג הָעַם כְּלוֹ אֵלָיו,
וּבְעוֹדוֹ בֵּין הַחַיִּים
מִשְׁתַּוָּה הוּא לַחֲצָאֵי הָאֱלִים,
כִּי בְעֵינַי הָעַם נִרְאָה הוּא כְּמִגְדָּל:
בְּשִׁתֵּי יָדָיו נִלְחָם כְּמוֹ חֲטִיבָה שְׁלֵמָה.

השורות הראשונות של הפרגמנט מרמזות על כך שקלינוס שר אותו בעת משתה. הואיל ושיירי משתה לא היו מטבעם ארוכים במיוחד, הרי שייתכן כי חוץ מן השורות החסרות (ראו הערה למטה) השיר הוא שלם.
1. המבנה המטרי של השיר מלמד שחסרה כאן לפחות שורה אחת, אבל אולי לא יותר משלוש שורות.

רַחֵם עַל בְּנֵי סְמִירְנָה.¹

1. סמירנה שוכנת במקום שבו נמצאת היום העיר איזמיר.

2א

וְזָכַר אֶת יְרֵכֵי הַשְּׁוֹרִים הַנָּאוֹת
[שֶׁבְנֵי סְמִירְנָה זָבָחוּ] לְכַבּוֹדָךְ.

מוֹבִיל גְּבָרִים טָרָרִים.

את הציטוט הזה מביא סטפנוס מביזנטיון (בן המאה השישית לספירה), המעיר: "טָרָרוס הוא מקום בתְּרַקְיָה, והטָרָרִים הם שבט תְּרַקִי". הטָרָרִים עזרו לקימָרִים במלחמתם נגד גִּיגֶס, מלך לִידִיָה (בין השנים 687-652 לפנה"ס), שנהרג באותה המלחמה (על גִּיגֶס ראו הרודוטוס, היסטוריה, 1, 8-14, וארכילוכוס, פרגמנט 19).

עֵתָה מִתְקַדֵּם צָבָא הַקִּימָרִים פוֹעֲלֵי הָאֶנֶן.

הקימָרִים מזוהים אצל רוב החוקרים כבני גֶמֶר, בנו הראשון של יפת (בראשית י 2). יש המעמידים את פרגמנט 4 אחרי פרגמנט 5, בהניחם שקלינוס כותב על מסעם של הקימָרִים והטָרָרִים נגד הלידים. אם כן, הקטע צריך להיות כך:

עֵתָה מִתְקַדֵּם צָבָא הַקִּימָרִים פוֹעֲלֵי הָאֶנֶן, מוֹבִיל גְּבָרִים טָרָרִים.

אַרְכִּילוֹכּוֹס

ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ

אַרְכִּילוֹכּוֹס (ההטעמה היא על ההברה השנייה) נולד באי פְּרוֹס שבאיי הקיקלָדִים, ופעל ככל הנראה בשליש השני של המאה השביעית לפני הספירה. אביו, טֵלְסִיקְלָס, הוביל מסע התיישבות לאי תְּסוֹס שבצפון הים האגאי, סמוך לחוף תְּרָקִיָה. ארכילוכוס הגיע לשם ככל הנראה בגל ההגירה השני, בערך בין השנים 660-650 לפני הספירה, ובפרגמנטים רבים משירתו ניתן למצוא התייחסויות לתְּסוֹס ולמלחמות בין המתישבים לבין שבטי התְּרָקִים (ראו, למשל, פרגמנטים 5, 20, 21). ארכילוכוס היה אמור לשאת נערה בשם נְאוֹפִילָה, אשר הובטחה לו על־ידי אביה, לִיקְמֶפֶס. הלה הפר את אירוסייהם, והמשורר הפגוע ניצל את היאמְפּוֹס – סוגה שירית המוזכרת לראשונה אצלו (ראו פרגמנט 215 והערה שם) – כדי לתקוף את ליקמפס ובנותיו עד שלפי המסופר הם תלו את עצמם.¹

וכך, אחרי כל ההוד וההדר ההירואיים של האפוסים ההומריים והאחרים, אנו מוצאים בארכילוכוס – בפעם הראשונה (המתועדת) בשירה היוונית – מעין אנטי־גיבור מובהק, מישהו המניף את לשונו בביטול, המספר לנו על מעלליו המיניים, על שירתו, על חִילוֹתוֹ. אחד שלא מהסס להודות בפנינו שחייו יקרים לו ממגינו, לכן השאירו בזירת הקרב וברח כל עוד נפשו בו. ואף־על־פי־כן ארכילוכוס מת בקרב, ועל קברו נכתב במלים פשוטות:

פה נח אַרכילוכוס איש פָּרוֹס בנו של טֵלְסִיקְלֶס,
את המצבה הזאת הקים דוקימוס בן נַאוֹקְרַאוֹן.²

ארכילוכוס נערץ על הקדמונים, גם אם הם טרחו להסתייג מלשונו הבוטה. הֶרַקְלִיטוֹס, הפילוסוף הקדם-סוקרטי המפורסם, מעמיד אותו במדרגה אחת עם הומרוס(!), אף-על-פי שהוא עושה זאת, כהרגלו, בסרקסטיות: "ראוי לגרש את הומרוס מהתחרויות ולהכותו, וכן את ארכילוכוס" (D-K 42), ומכאן אנו למדים כי שיריו של ארכילוכוס היו חלק מן הרפרטואר של תחרויות השירה. בשנת 1952 התפרסמו לוחות שנמצאו בפרוס ונכתבו על-ידי אחד מְנִסְיַאפֶּס, בן המאה השלישית לפני הספירה. הם הוצבו במקורם במקום שנקרא אַרְכִילוֹכִיאוֹן (על משקל "מוזיאון", משכן המוזות). מסופר בהם, בין השאר, כי "ארכילוכוס, כשהיה עדיין איש צעיר, נשלח על-ידי אביו, טֵלְסִיקְלֶס, לאזור כפרי בשם לִימוֹנס, כדי למכור פרה. הוא קם ממשכבו לפני עלות השחר, כשהירח עדיין האיר, והוביל את הפרה לעיירה. כשהיה באזור הנקרא לִיסִידֶס הוא סבר שהוא רואה קבוצת נשים. כיוון שהאמין כי הן הולכות מעבודתן לעיירה, ניגש אליהן והתלוצץ עימן. הן קיבלו אותו בשעשוע ובצחוק, ושאלו האם הוא מוביל את הפרה למכירה. כאשר אישר זאת, הן אמרו שהן עצמן תיתנה לו תשלום ראוי. באומרן זאת הן נעלמו, הן והפרה, אבל לפני רגליו ראה גֵּבֶל. הוא הוכה תדהמה, ואחרי זמן־מה, כאשר שב לעצמו, הבין שהיו אלו המוזות שהופיעו לפניו והעניקו לו את הנבל" (טור II, 22-38).

לא רק מעמד מיתי מקבל ארכילוכוס בלוחות האלה: הנה, נכתב בהם גם כי "הואיל ואפולון הכריז על הדברים האלה, אנו קוראים למקום

אַרְכִילֹכִיאֹן, ואנו מקימים במות ומקריבים גם לאלים וגם לארכילוכוס, ואנו מכבדים אותו לפי מה שהודיע לנו האל בנבואתו" (טור II, 16-19).
 למה עוד יכול משורר לצפות (לפחות אחרי מותו)?
 גם המטריקה של ארכילוכוס זכתה להערכה רבה בקרב הקדמונים, והם ייחסו לו את המצאתם של משקלים שונים כגון הטרימטר היאמבי, הטטרמטר הטרוכאי, ואפילו את המצאת הצמד האלגי.
 משרתו לא נותר ולו שיר אחד בשלמותו, ומצבם של רוב הפרגמנטים שבידינו – 300 בערך, אם נשמיט את אלה שייחוסם לו מוטל בספק – הוא כה בעייתי עד כי ערכם זעום לקורא השירה שאינו חוקר.
 לפניכם מבחר מאלה שאינם במצב כזה.

1. יש הסבורים כי ארכילוכוס בדה את הסיפור על ליקמפס ובנותיו, וטוענים שסיפורים כאלה איפיינו את סוגת היאמבוס.
2. הכתובת התגלתה באי פרוס, התפרסמה לראשונה בשנת 1960, והיא מתוארכת לאמצע המאה הרביעית לפנה"ס, שלוש-מאות שנה בערך אחרי מותו של ארכילוכוס.

אֲנִי מְשָׁרְתּוֹ שֶׁל הָאֶדוֹן אֲנִיאֲלִיאוֹס¹
וּבִקְיָא בְּדוֹרוֹן הַחֲמוּד שֶׁל הַמוֹזוֹת.²

-
1. כינוי לאל המלחמה, אֶרֶס.
2. "הדורון החמוד של המוזות" הוא, כמובן, השירה.

בַּחֲנִית¹ אֲנִי לֵשׁ לִי לֶחֶם-שְׁעוֹרָה,²
בַּחֲנִית יֵינִי הָאִיסְמָרִי,³
עַל חֲנִיתִי אֲנִי נִשְׁעָן וְשׁוֹתָהּ.

-
- שתי פניו של ארכילוכוס, המשורר והחייל, עומדות כאן זו מול זו בלי למצמץ.
1. יש הטוענים שהכוונה היא "ב[כח] חֲנִיתִי", כלומר, בכוח הזרוע אני משיג את לחמי ואת ייני – מה שמזכיר את שירו של הִיפּרִיאָס, החייל הפּרְתִי, "חֲנִיתִי וְחֶרֶבִי הֵם עֲשָׂרִי הַגָּדוֹל" וכו'. לעומת זאת יש הקוראים כאן "בספינה" במקום "בחנית", שכן למלה היוונית יש גם המשמעות הזאת (משמעותה הבסיסית של המלה היוונית, doru, היא "קרש", "קורה". מכאן קל לראות איך התגלגל השם לציין ספינה וחנית, שכן ידית החנית עשויה עץ), ואז הכוונה היא שאת שלוש הפעילויות שאותן מונה המשורר הוא עושה בספינה.
2. המלה ביוונית היא maza, לחם עוני, "לחם העשוי משעורה, שאינו אפוי, ונחשב מצרך גס למדי" (Euterpe 13).
3. יין חזק ומשובח מאִיסְמָרוֹס שבתִּרְקִיָה. יש להניח שהפעילות הנרמזת כאן היא מהילה (היוונים נהגו לשתות את היין שלהם כשהוא מהול במים).

לֹא קִשְׁתוֹת רַבּוֹת תִּמְתַּחֲנָה
 וְלֹא שִׁפְעַת קִלְעִים,
 כְּשֶׁאָרֶס יִכְנֹס בְּמִישׁוֹר
 אֶת הַמֶּלֶת הַקָּרֵב,
 רַק צִחְצִיחַ חֲרָבוֹת מִפִּיק אֲנָחוֹת.
 כִּי כֵן בָּזוּ הַלְחִימָהּ הֵם מִיָּמִינִים
 אֲדוֹנֵי אֹבּוּיָאָה¹ מְהֵלִילֵי הַחֲנִית.

1. אֹבּוּיָאָה (Euboia, אֶבּוּיָה בִּימִינו) הִיא הָאֵי הַגָּדוֹל הַמִּשְׁתַּרֵּעַ צְפוֹנִית־מִזְרָחִית לַאֲתוֹנָה. "אֲדוֹנֵי אֹבּוּיָאָה" הִיוּ הָאֶפְנָטִים, שֶׁבֶט לִוְחָמִים קִישְׁחִים מֵאֹבּוּיָאָה, שֶׁנִּהְגוּ לַגְלַח אֶת שַׁעַר רֹאשָׁם כְּדֵי שֶׁהָאוֹיֵב לֹא יוּכַל לֵאחֹזוֹ בְּשַׁעֲרָם בְּקֶרֶב פָּנִים אֶל פָּנִים.

[...] אָבֶל קָדִימָה, עִם גְּבִיעַ בִּיד
 עֵבֶר בֵּין סַפְסָלֵי הַסְּפִינָה הַמְּהִירָה,
 חָלַץ אֶת מְכֻסֵּי הַפְּדִים הַנְּבוֹכִים
 וּמִשָּׁךְ מִן הַקֶּבֶעַת¹ יֵין אָדָם –
 בְּמִשְׁמֶרֶת הַזֹּאת לֹא נוֹכַל גַּם אֲנַחְנוּ
 לְהִשָּׁאֵר פְּכֻחִים.

אלה הקוראים בקטע 2 "בספינה" במקום "בחנית", נוטים לצרפו לקטע הנוכחי.
 1. קובעת ("כוס, גביע") לפי מילון אבן־שושן (פירוש שני) היא "משקע,
 שמרים השוקעים בתחתית הכוס". כלומר, "שָׁאֵב אֶת טְפוֹת הַיֵּין הָאֲחֵרוֹנוֹת".

סִיּאֲנִי! אֶחָד עוֹלֵז עִתָּה עַל מַגְנִי,
 נֶשֶׁק לְלֹא פָגָם שֶׁבִּנְגוּד לְרִצּוֹנִי
 נִטְשָׁתִי לֵיד שִׁיחַ, אַךְ אֶת עוֹרֵי הַצִּלְתִּי.
 מָה אֲכַפֶּת לִי הַמָּגֵן הַהוּא? שִׁילָךְ לַעֲזָאזֵל!
 אֶרְכֹּשׁ לִי אַחֵר לֹא פָחוֹת טוֹב מִמֶּנּוּ.

את השורות האלו מצטט פלוטרקוס בספרו המנהגים הקדומים של הספרטנים, מייד לאחר שהוא אומר, "כשהמשורר ארכילוכוס הגיע לספרטה הם גירשו אותו בו במקום, מפני שהם למדו כי הוא כתב בשיריו שטוב יותר להשליך את הנשק מאשר למות".

1. בן שבט תְּרָקִי.

בְּמֶרְחֵבִי הַיָּם לְבֵן הַשָּׁעַר
 הַתְּפִלּוֹ רַבּוֹת לְשִׁיבָה מְתוֹקָה.

אף תושב, פְּרִיקָלָס,
 הַמִּתְעַנֵּג בַּחֲגִיגוֹת
 לֹא יִמָּצָא פָּגֶם בְּאַבְלָנוּ,
 גַּם לֹא הַמְּדִינָה:¹
 כְּאַלֶּה גְּבָרִים שְׁטָפוּ
 גִּלְיוֹ שֶׁל הַיָּם הַנּוֹהֵם!
 רְאוּתֵינוּ צָבוֹת מְכַאֲבִים.
 אֲבָל הִנֵּה פִי כֵן, יְקִירִי,
 יִכְלֹת עֲמִידָה אֵיתָנָה
 הַעֲנִיקוּ לָנוּ הָאֱלִים
 כְּתִרוּפָה לְרַעוֹת חֲשׂוֹכוֹת־מֶרֶפֶא.
 פַּעַם עַל זֶה וּפַעַם עַל זֶה
 נִחַת לוֹ הָאֶסוֹן;
 עֲכָשׁוּ הוּא פָּנָה לְעִבְרָנוּ
 וְאָנוּ מְקוֹנְנִים עַל הַפָּצַע הַזֶּה,
 מֵאַחַר יוֹתֵר יַעֲבֹר לְאַחַר.

קְדִימָה, הַחֲזִיקוּ מַעֲמָד,
סִלְקוּ מַעֲלֵיכֶם אֶת הַיְגוֹן הַנָּשִׁי.

יש סברה שארכילוכוס כתב את השיר בעקבות טביעת גיסו בים עם ספינתו (ראו גם פרגמנט 215).
1. הרעיון הוא שהאזרחים והמדינה יבינו ללב המתאבלים, ולא יחשבו שהם משביתים את שמחותיהם.

14

אַף אַחֵד, אִי־סִימִידֶס,
לֹא יִשְׁבַּע רֵב עֲנָג
אִם אֲזַן הוּא מָטָה
לְתוֹכָחַת הָעָם.

אֵין לִי עֲנִין בְּנִכְסָיו
 שֶׁל גִּיגָס¹ הַמְשַׁפֵּעַ זֶהָב,
 וְעֵינִי לֹא צָרָה בּוֹ עֲדִין;
 אֵינִי מְתַקְנָא בְּמַעֲשֵׂי הָאֱלִים
 וְאֵינִי מְשִׁתּוֹקֵק לְמַלְכוּת אֲדִירָה.
 כָּל אֵלֶּה מַעֲבֵר לְתַחוּם מִפְּטִי.

אריסטו אומר כי אלו הן שורות הפתיחה של השיר, וכי הדובר הוא כרון הנגר, עליו איננו יודעים דבר (לדברי אריסטו במלואם, ראו ההערה לפרגמנט 122).
 1. מלך לידיה בין השנים 687-652 לפנה"ס. יש המזהים את גיגס עם גוג מחזון 'גוג ארץ המגוג' (יחזקאל לח 2); לידיה היא ממלכת לוד במערב אסיה הקטנה (ישעיה סו 19).

אֲנִי בּוֹכָה עַל הַצָּרוֹת שֶׁל בְּנֵי תְּסוֹס,
לֹא שֶׁל בְּנֵי מִגְנֶסְיָה.

נוסח אחר ל"עניי עירך קודמים". מגנסיה שבאסיה הקטנה נחרבה על-ידי הטורקים בערך בשנת 652 לפנה"ס (על פלישת הטורקים ושבטים אחרים לערים היווניות בחוף אסיה הקטנה, ראו קלינוס, בייחוד פרגמנטים 4 ו-5).

הוא¹ עומד כמו שְׂדֵרָה שֶׁל חֲמור,
מִסְכָּךְ בִּיעַר פָּרְאִי.

"ארכילוכוס התעלם מן הכרמים ומן השדות השופעים של תְּסוֹס, השמיץ את האי בגלל סלעיותו וגבנוניותו, ואמר: [וכאן מופיעות שתי השורות דלעיל]" (פלוטרכוס, על הגלות).
1. האי תְּסוֹס.

[...] וְאֲנִי עֲנִיתִי לָהּ:
 "אֵשֶׁה, אֶל-נָא תַחֲשָׁשִׁי
 מִלְּעַז הַבְּרִיּוֹת.
 אֲשֶׁר [לְשִׁמְךָ הַטּוֹב],¹ זֶה עֲנִינִי.
 גָּלִי סִלְחָנוֹת בְּלִבֶּךָ.
 הָאֵם נִדְמָה לָךְ שֶׁהִגַּעְתִּי
 לְשִׁפְלוּת כְּזֹאת?
 אֲנִי נִרְאָה לָךְ עָלּוּב בְּרֹדָאִי,
 לֹא מָה שֶׁאֲנִי וּמָה שֶׁהָיוּ אֲבוֹתַי.
 הָאֲמִינִי לִי, אֲנִי יוֹדֵעַ
 לְאַהֲבָא אֶת אוֹהֲבִי,
 וְלִשְׁנָא אֶת מְשֻׁנְאִי
 [לְכַתֵּשׁ אוֹתוֹ], כְּמַעֲשֵׂה הַנִּמְלָה.
 אִם כֵּן, יֵשׁ אֶמֶת בְּדַבְּרִי.
 בְּעִיר זֹו [...] אֶת סוֹכְכַת
 שְׁמֵעוֹלָם לֹא בְּזוּזָה גְבָרִים,
 אֶף כְּבִשְׁתֹּת אוֹתָהּ עֲכָשׁוּ בְּכִידוֹן
 וְזָכִית בַּתְּהִלָּה גְּדוֹלָה.
 שְׁלֹטִי בָּהּ, הִי גְבֻרָתָהּ!
 כֵּן, רַבּוֹת הַבְּרִיּוֹת שֶׁיִּקְנָאוּ בָּךְ."

פרגמנט זה, שאורכו 21 שורות, נמצא על פפירוס מאמצע המאה השנייה לספירה. נושאו אינו ברור והמחלוקת עליו רבה. משורה 22 מתחיל בפפירוס פרגמנט 24, שאין טעם לתרגם אותו כאן בגלל מצבו הפגום. יש הרואים בו המשך לפרגמנט 23, מפני שאין ביניהם סימן מפריד (coronis) המעיד על כך שמדובר בשיר אחר, אבל ממה שאפשר להבין מפרגמנט 24 נראה כי קשה מאוד למצוא קשר ביניהם.

1. West משלים "אֶשֶׁר [לְלִילָה]". לטענתו, הקטע הוא ארוטי: הדובר הוא ארכילוכוס הפונה לאשה מסוימת, אבל חינו סר מעיניה בגלל חוסר אמינותו, וכאשר הוא מנסה לפתותה לשכב עימו, היא לועגת לו. אם יש אמת בדברי West או לא – קשה מאוד לדעת, שכן השורות החסרות בתחילת הקטע צופנות, כנראה, יותר מכדי שנוכל להבין את העמימות הרבות בו.

30

הַתְּעַנְגָּה לְאַחֲזוֹ עֵנֶף הַדָּס
וּפָרַח וָרֵד יָפָה.

31

עַל כְּתָפֶיהָ וְגִבָּהָ הֵצִל שְׁעָרָה.

עֲרוּהָ לַחָה.

כְּמוֹ תִרְקִי אוֹ פְּרִיגִי
הַמוֹצֵצִים יִשְׁכַּר בְּקֶשׁ,
בְּרֹאשׁ רֶכּוֹן טְרַחָה וּמִצְצָה.

הַנִּקְנִיק שֶׁלוֹ [...] תִּפְח
 כְּמוֹ שֶׁל חֲמוֹר הַרְבֵּעָה פְּרִיאָנָאִי¹
 אָבוֹס דָּגָן לָרֵב.

1. מן העיר פְּרִיאָנָה לחוף אסיה הקטנה.

בֵּין הַיָּרְכִים.

רֵאָה, גְּלֹאקוֹס!¹
 כְּכַר טוֹרְדִים הַגְּלִים אֶת הַיָּם הָעֵמֶק
 וְעֵנָן זָקוּף מִתַּמָּר, אֶת מְרוֹמֵי גִירָא² אוֹפֶף –
 סִימָן לְסַעְרָה. מִן הַבְּלָתִי-צְפוּי פָּחַד בָּא.

“התחבולה שבה אומרים דבר אחד ומתכוונים לדבר אחר נקראת אלגוריה. כך בדיוק ארכילוכוס, שהיה תחת האיום התרקי,³ מדמה את המלחמה לסופה בים ואומר בלשון כזאת בערך: [וכאן מופיע הציטוט דלעיל]” (הרקליטוס, אלגוריות הומריות).

1. גלאוקוס מוזכר בכמה קטעים אחרים של ארכילוכוס (בפרגמנט 131, למשל, המובא כאן). בתחילת שנות החמישים התגלתה באי תסוס כתובת מסוף המאה השביעית לפנה”ס, שזו לשונה: “אני המצבה של גלאוקוס בן לִפְטִינֶס; / הציבו אותי בני בְּרִנְטֶס”, והכוונה ככל הנראה לגלאוקוס דנן.
2. לא ברור בדיוק מה המיקום; אולי צוק באי טֶנוֹס, צפונית לפרוס באיי הקיקלָדִים.
3. בני פרוס, שהתיישבו באי תסוס ליד החוף התרקי, היו מעורבים במלחמות רבות נגד שבטי התרקים.

אִינְנִי אוֹהֵב מִצְבִּיא גְבוּהַ
הַהוֹלֵךְ בְּצַעַד מְהִיר,¹
גָּאָה בְּתִלְתְּלֵיו וְעַל זָקְנוֹ מִקְפִּיד.²
תָּנּוּ לִי אֶחָד נְמוּךְ אֲשֶׁר שׁוֹקִיו מְעַקְלוֹת,
עַל רַגְלָיו עוֹמֵד אֵיתָן וְלִבּוֹ שׁוֹפֵעַ אֱמֶץ.

1. או: "אֲשֶׁר רַגְלָיו פְּשׁוּקוֹת".

2. מילולית, "מגולח חלקית", ונדמה לי שהכוונה היא למי שזקנו עשוי ואינו גדל פרא.

הַלְוֹאִי אוֹכֵל לְגַעַת כֶּף בֵּיד שֶׁל נְאוּבּוּלָה.

על נְאוּבּוּלָה ראו ההקדמה לארכילוכוס וכן הקדמות והערות לפרגמנטים 122, 172-181, ו־196א.

לִפְלֹכָה כְּפֹעֵל עַל נֹאד הַיֵּין שְׁלֵה,¹
 וּלְחֶכֶךְ בָּטֵן בְּבָטֵן
 יִרְכִּים בִּירְכִים.

1. אור: "לפל על הנאד הפעלמן שלה".

כִּי אֲנִי יוֹדֵעַ לִפְצֹחַ בְּדִיתִרְמָבוֹס,¹
 בְּזִמְרַת הַנָּאָה שֶׁל הָאָדוֹן דִּיוֹנִיסוֹס,
 יַעַת כְּמוֹ בָּרֶק הוֹלֵם בִּי הַיֵּין.

1. זהו האיזכור הקדום ביותר בספרות לדיתירמבוס, שיר מקהלה לכבוד דיוניסוס, האל המרתק ומלא הניגודים, שבעיני הקדמונים היה בעיקר אל היין והשכרות (על הדיתירמבוס ראו גם הערה לפרגמנט 215).

הַכֹּל צָפוּי עִתָּהּ, בְּכָל אֶפְשָׁר לְהִשָּׁבַע,
 דָּבָר אֵינוֹ מִפְּלִיא יוֹתֵר
 מֵאֵז שְׁזָאוּס, אָבִי הָאוֹלִימְפִיִּים,
 שֶׁם אֶת הַצִּהָרִים לְלִילָה,
 הִסְתִּיר אֶת אוֹר הַחֲמָה הַזֹּרֶחַת –
 פָּחַד מִמָּאִיר בָּא עַל בְּנֵי הָאָדָם.
 מֵעֵתָה וְהָלָאָה יֵאֱמִינוּ הַבְּרִיּוֹת בְּכָל,
 יִצְפוּ לְכָל.
 אֵל יִתְפַּלֵּא עוֹד אִישׁ מִכֶּם
 אֶף אִם יִרְאֶה בְּשִׁמְי עֵינָיו
 חַיּוֹת, לֹא דוֹלְפִינִים, בָּאָחוּ הַמָּלוּחַ
 וְגַלֵּי הַיָּם הַסּוֹאֲנִים יִקְרִים לָהֶן מִיַּבְשָׁה,
 בְּעוֹד לְדוֹלְפִינִים יָקָר יוֹתֵר הָהָר הַמֵּיָעָר.
 [...] אֶרְכֵּןקֵטִידָס [...]

אריסטו (רטוריקה, 1418b) מעיר: "הואיל ויש דברים שאם אדם אומר אותם על עצמו הם מעוררים קנאה, או מייגעים, או מעוררים התנגדות, וכשהם נאמרים על אחרים הם נראים כגידוף וכגסות־רוח, מן הראוי להביאם מפיו של דובר אחר, כמו שעושה איסקוקרטס בפיליפוס ובאנטידוסיס. וכך עושה גם ארכילוכוס על דרך ההלעגה באחד משיריו היאמביים. הוא מביא שם אב האומר על בְּתוֹ, אשר אצלה [הכל צפוי עתה, בכל אֶפְשָׁר לְהִשָּׁבַע], ובשיר היאמבי הפותח במילים [אֵין לִי עֵינַי בְּנִכְסָיו שֶׁל גִּיגִס] הוא מביא את כְּרוֹן הַנֶּגֶר" (אריסטו, רטוריקה, תירגם ג. צורן, ספריית פועלים, 2002).

אולי הכוונה היא לליקמפס ולבתו נאובולה. יש המציעים לראות בארכנקטידס, המוזכר בסוף הפרגמנט, את האיש שלימפס ייעד לבתו במקום ארכילוכוס. ליקוי החמה המוזכר בשיר הוא כנראה זה שאירע בשישה באפריל 648 לפנה"ס, אך יש המקדימים אותו ל-27 ביוני 660 לפנה"ס.

וְדַבֵּר אֶחָד, גָּדוֹל, אֲנִי יוֹדֵעַ –
לְהָשִׁיב לַפּוֹגֵעַ בִּי בַּפְּגִיעוֹת נוֹרָאוֹת.

לְבִי, לֵב טְרוּף תַּרְדּוֹת בְּלִי מוֹצָא,
קוֹם, הִגֵּן עַל עֲצָמֶיךָ,
הַשְׁלִיךְ אֶת חֲזֹךְ מוֹל מְשֻׁנְאֶיךָ
הָאוֹרְבִים בַּמִּסְתָּרִים,
אֵיתָן עֲמִד לֵיד אוֹיְבֶיךָ.
בְּנִצְחָךְ אֶל תִּצְהַל בַּחוּצוֹת,
בַּתְּבוּסָתְךָ אֶל תִּפֹּל בְּקִינָה
עַל הָרִצְפָּה בְּבִיתְךָ.
שָׁמַח אֶת שְׂמִחוֹתֶיךָ
וּכְאֵב אֶת כְּאֵבֶיךָ לֹא בִּהְפָּרוֹזָה:
יָדַע אֶת הַתְּנוּדָה הַשְּׁלֵטָה
בְּחַיֵּי אָדָם.

הַכֹּל נִתּוֹן¹ בְּיַד הָאֱלִים.
 תְּכּוּפּוֹת הֵם מְקִימִים מְצֻרוֹת
 גְּבָרִים שְׂרוּעִים עַל אֲדָמָה שְׁחוּרָה,
 תְּכּוּפּוֹת הֵם הוֹפְכִים עַל גֻּבָּם
 אֲנָשִׁים שֶׁעֲמִידָתָם אֵיתָנָה,
 אִזּוּ מִכּוֹת הָרַעוֹת בְּרֹאשָׁם:
 אִישׁ אִישׁ נוֹדֵד לְצִרְף מַחֲיָה
 וְשָׁכְלוּ נִטְרָף² עָלָיו.

-
1. המלים "הכל נתון" הן ניסיון למצוא פשר לטקסט היווני המשובש כאן.
 2. המלה במקור היא דימוי לסוס שרותמים אותו לצד הסוסים האחרים במרכבה. הואיל וקשה יותר לשלוט בסוס כזה, קיבלה המלה היוונית את המשמעות הנלווית "פרוע, מטורף".

131

מַצֵּב-רוּחָם שֶׁל בְּנֵי-תְמוּתָה,
גְּלֹאיוֹקוֹס,¹ בֶּן לְפִטְיָנָס,
תְּלוּי בַּיּוֹם שְׁזָאוּס מִבִּיא.

1. על גלאוקוס ראו הערה 1 לפרגמנט 105.

132

וְהֵם חוֹשְׁבִים לְפִי הַנִּקְרָה בְּדִרְכָּם.

רבים מצרפים את פרגמנט 132 ל-131.

אָף אָזרח בְּמוֹתוֹ אֵינוֹ מְכַבֵּד,
 אַפְלוּ אִישׁ שְׁרָרָה:¹
 כִּי כֵן אָנוּ הַחַיִּים
 לְהִיטִיב עִם הַחַי מְבַקְּשִׁים
 וְלִמֵּת נִשְׁאָר רַק הָרַע בְּיוֹתֵר.

1. לפי הצעה אחרת יש לקרוא:
 "אֵינוֹ מְכַבֵּד וּמַהֲלֵל: / כִּי כֵן..."

כְּרִילָאוֹס בֶּן אַרְסֶמוֹן,
 אֶתָּה – הֵיקָר בִּידִידִי,
 אֲסַפֵּר לְךָ דְּבַר מַצְחִיק,
 תִּהְיֶנָּה לְשִׁמְעַת אוֹתוֹ.

172-181 – המשל על העיט והשועלה

פרגמנטיים 172-181 משתייכים למשל על העיט והשועלה, אשר מוסר־ההשכל שלו מכוון כנראה נגד ליקמבס (העיט), שהפר את הבטחתו לארכילוכוס (השועלה) ולא נתן לו לאשה את בתו, נֶאֱבֹלָה (ראו הערות לפרגמנטיים 122 ו־196א). משל מספר 1 (לפי Perry) של אֵיסֹפּוֹס מספר על העיט והשועלה שהחליטו לזנות ברית ידידות ולגור בקרבת מקום. יום אחד העיט, בגלל מחסור במזון, לכד את גורי השועלה – אשר הלכה לחפש להם טרף – והאכיל בהם את גוזליו. השועלה קיללה את העיט ("הדבר היחיד שנותר לחסרי הכוח ולחלשים"), ונקמתה הגיעה כאשר העיט חטף ממזבח נתח בשר והביאו לקן, אלא שבבשר היה רמץ, וזה הבעיר את הקן. הגוזלים, שלא ידעו עדיין לעוף, נפלו לארץ, "והשועלה רצה לעברם ומול עיני העיט טרפה את כולם".

172

אָבָא לִיקְמָבֶס, מָה עֹבֵר עָלֶיךָ?
מִי עָקַר אֶת דַּעְתְּךָ מִצִּירֶיךָ,
הִיא שְׁנַחֲתָה לְפָנַי בְּמִקְוֵה?
כֵּן, אֵין סֶפֶק, אֵתָה עֲכָשׁוּ
הַבְּדִיחָה הַגְּדוֹלָה שֶׁל הָעִיר.

הַפְּנִיָּתָ עֶרֶף לַשְּׁבוּעָה הַגְּדוּלָּה בְּמַלַּח וְשׁוֹלַחַן.

"ואכן, המשורר היאמבי מפרוס, הגוער בליקמבס על שהפר הסכם אחרי מלח ושולחן, אומר לו [וכאן באות שתי השורות דלעיל]" (אויגנס, נגד קלסוס). שבועה ב"מלח ושולחן" היתה נהוגה בעיקר כדי להכריז על כריתת יחסי ידידות.

יֵשׁ מְשָׁל בְּפִי הַבְּרִיּוֹת אֵיךְ פָּעַם שׁוֹעֵלָה וְעֵיט כָּרְתוּ בְּרִית יְדִידוֹת.

[פרגמנט 175 נמצא על פפירוס חסר תקנה. מן המעט מאוד שאפשר להבין ממנו, ייתכן שהוא מספר על העיט הנושא את גורי השועלה אל קינו.]

רֹאֶה הֵיכָן הַצּוּק הָרֶם הַהוּא,
הַמַּאֲיִם וְהַסִּלְעִי?
שֵׁם הוּא יוֹשֵׁב,
מִקֵּל רֹאשׁ בְּהִתְקַפְתָּךְ.

הדוברת היא כנראה השועלה המדברת לעצמה.

הוּ זָאוֹס, אֲבָא זָאוֹס,
לֶךְ הַשְׁלִטוֹן בְּשָׁמַיִם;
אַתָּה צוֹפֶה בַּמַּעֲשֵׂי הָאָדָם,
נִתְעַבִּים כְּמוֹ מִתָּרִים,
וְלִבְךָ נָתוּן לַעֲוֹל
וְלִצְדֵּק בֵּין הַחַיּוֹת.

את התפילה הזאת נושאת ודאי השועלה.

שְׁמָא תִתְקַל בְּשַׁחֲרֵשֶׁת.

כלומר, תיתקל בעיט שחור־שֶׁת, שהוא חזק מעיט לבן־שֶׁת (כך, לפחות, על־פי הפרשנויות השונות). בכל מקרה, לפי גרבר (GIP 195), נראה כי הדובר הוא השועלה המזהירה את העיט מפני היתקלות בחזק ממנו, דהיינו, בזאוס.

הִבִּיא¹ וְהִנִּיחַ לְפָנַי יֶלְדִּיו סְעוֹדַת אֵימִים.

1. העיט.

שְׂכִיב־אֵשׁ [הָיָה] בָּהּ.

[...] מוֹדַע לְאֶסוֹן הַגָּדוֹל

[...]

[...] חֲסֵר אוֹנִים [...]

[...]

[...] בְּזָכְרוֹ [...]

[...] בְּשֹׁטְפוֹ

[עֲשֵׂה?] דְּרָכּוֹ בְּמַהֲירוֹת מְבַעֵד לְאֹיֵר,

מְרַפֵּרָה כְּנַפֵּים זְרִיזוֹת

[...] לְבָךְ מְקַנָּה [...]

הקטע הזה נמצא על פפירוס פגום מאוד מן המאה השלישית לספירה. הנושא כאן הוא, ככל הנראה, העיט המקבל את גמולו.

★ ★ ★

רוֹקֶמֶת הַמְזֻמּוֹת
בְּיָדָהּ הָאֶחָת נִשְׁאַה מַיִם,
בְּאַחֶרֶת אֵשׁ.

185-187 – המשל על השועל והקוף

פרגמנטיים 185-187 שייכים ככל הנראה למשל על השועל והקוף. משל מספר 81 של איסופוס מספר על קוף שרקד בכינוס החיות, זכה להערכתו ונבחר על-ידיהן למלך. השועל התקנא בו, וכשראה בשר מונח במלכודת הוביל לשם את הקוף בדברי חלקות. כאשר הקוף נתפס במלכודת והאשים את השועל על שטמן לו מארב, ענה לו הלה: "הו קוף, עם עכוז כזה אתה מולך על החיות?" (כלומר, אילו השועל היה מדבר עברית המונית עכשווית, הוא היה אומר לקוף: "השכל שלך בתחת!").

185

אַספֹּר לָכֶם, הוּ קָרִיקִידֶס, מֶשֶׁל,

אַה, יְדִיעָה קוֹדֶרֶת!

הַקּוֹף נִפְרַד מִן הַחִיּוֹת

וְהֵלֵךְ לְבִדּוֹ בְּמִרְחָב הַנֶּדֶח;

נִתְקַל בּוֹ שׁוּעַל תַּחְבוּלָן,

עָרוֹם שָׁכַל.

בין פרגמנט 185 ל-186 מציע West לקבוע את פרגמנט 225, שזו לשונו:
"עבר, הרי אציל אתה".

186

נִשְׁעַן עַל קַפִּיץ הַמְּלָכֶת.

187

הוּ קוֹף, עַם עֶכוּז כָּזָה!

★ ★ ★

עוֹרֵךְ הַרֵךְ אֵינוֹ מִנְיָן עוֹד,
 קָמַל כָּבֵד הַתֵּלָם¹ שֶׁלֶךְ,
 וְ[...]. שֶׁל הַזְקָנָה הָרָעָה מְצֻמִּית,
 מִפְּנֵי הַחֲמוּדוֹת הַסְתַּלָּקָה
 הַחֲמֻדָּה הַמְתוּקָה.
 כִּי כֵן, מְשֻׁבִּי תִרְפִּים רַבִּים
 הַסְתַּעְרוּ עָלֶיךָ, וַתְּכּוּפוֹת מְאֹד [...]

1. לפי גרבר (203 GIP), הכוונה היא לחיוניות המינית של הנעורים.
 אבל אולי זו מטאפורה נועזת לערווה?

צְלוּפָחִים עוֹרִים רַבִּים קִבְּלָתָּ.

כְּזוֹ תִּאְוָה לְמִין הַסְתוּלָּה תַּחַת לְבִי,
 עֲרַפֵּל כְּבֹד שְׁפָכָה עַל עֵינַי,
 גִּנְבָה מִחֲזִי אֶת בִּינְתִי הֶרְכָּה.

אֲמָלֵל, בְּלִי רוּחַ חַיִּים,
 אֲנִי שְׂרוּעַ בְּתִשְׁקָתִי,
 מְשֻׁפָּד – בְּגִלְל הָאֱלִים –
 עַד לְשֹׁד עֲצֻמוֹתַי
 בְּכֹאֲבִים אֲדִירִים.

אָבֶל תְּשׁוּקָה מִרְפֶּת אֵיבָרִים, חֵבֶר,
מְכַנִּיעָה אוֹתִי.

"[...] נִמְנָע לְגַמְרִי;
וְהָיָה [...] בְּמִדָּה שְׂוָה.
אָבֶל אִם אַתָּה מְמַהֵר
וְהֵיכָר לֹחֵץ עָלֶיךָ
יֵשׁ אַחַת בְּכִיתָנוּ
הַמְשִׁתְּקֶקֶת מָאֵד [...]
נַעֲרָה עֲנָגָה וְנָאָה.¹
אֲנִי חוֹשֶׁבֶת שְׁגוּפָה לֹלֵא פָגָם;
עֲשֵׂה אוֹתָהּ [אֶהוּבָתְךָ]."

כָּךְ אָמְרָה, וְאֲנִי עֲנִיתִי:
 "בְּתָהּ שֶׁל אִמִּימָדוּ,
 הָאִשָּׁה הַנַּעֲלָה וְהַ[...],
 אֲשֶׁר הָאֲדָמָה הִטְחוּבָהּ
 אוֹצֶרֶת עֵתָה בְּקֶרֶבָהּ,
 הַנָּאוֹת רַבּוֹת מֵעֲנִיקָה הָאֵלֶּה²
 לְגִבֹּרִים הַצְעִירִים
 מִלְּבַד הָעֲנִין הָאֵלֶּהִי³ –
 אַחַת מֵהֵן תִּסְפִּיק לִי.
 אֶת וְאֲנִי, בְּעֶזְרַת הָאֵל,
 נִשְׁוֹחַח בְּשֶׁקֶט עַל כָּךְ
 כֹּשׁ[... יַחֲשִׁיף.⁴
 אֲצִיִּית לְמִצּוֹתָךְ,
 [גַּם אִם תִּשְׁוֹקָהּ] עֲזָה בִּי
 [לְהִתְגַּנֵּב] מִתַּחַת
 לְכַרְכֵּב וְלִשְׁעָרִים;
 אֲךְ אֵל תִּצְרִי עֵינַי, יִקְרָה –
 אֲעַצֵּר בְּגִנָּה הַמְדֻשָּׂא,
 עַל דְּבָרְתִי עֵתָה.⁵
 בְּאֲשֶׁר לְנֶאוּבֹלָהּ,
 שֶׁגִּבֹּר אַחֵר יִקְחָהּ!

אוֹי לִי, הִיא בְּשִׁלָּה מְדִי,
 פְּעָמִים [מְגִילָה;]
 פָּרַח נְעוּרֶיהָ כְּמֶשׁ
 וַעֲמוּ הַחֵן שְׁהִיהָ בּוֹ.
 כִּי אֵין שָׁבַע [...]

וְהִיא הוֹכִיחָה – אֲשֶׁה מְשַׁנֵּעַת –
 אֶת מִדַּת [...]

שְׁתַּלַּף לְכָל הָרוּחוֹת!
 אֵל [...]

תִּהְיֶה לִי אֲשֶׁה כְּזֹאת
 וְאֶהְיֶה לְצַחוּק בְּעֵינֵי הַשְּׂכָנִים.
 אֲנִי מַעְדִּיף [...] אוֹתָךְ הַרְבֵּה יוֹתֵר.
 אֶת אֵינֶךָ בּוֹגְדִנִית וְדוֹפְרָצוּפִית,
 וְאֵלוּ הִיא מִתְרוֹצָצֶת
 וְעוֹשֶׂה לָּהּ [מְאַהֲבִים] רַבִּים.
 אֲנִי פוֹחַד שָׂאֵם אַחֲפֹז
 [אֵלֶּךְ] פָּגִים עֲוָרִים
 כְּמוֹ הַכְּלָבָה בַּפֶּתָגֶם.⁶

כֶּךָ אִמְרָתִי. וּבִנְעֶרָה אַחֲזָתִי
 וְהִשְׁכַּבְתִּיהָ בְּחִיק הַפְּרָחִים,
 עֲטַפְתִּי אוֹתָהּ [בְּמַעִי] לִי הָעֶדֶין,

זָרוּעֵי תִמְכָּה בְּצוֹאָרָה,

[...] חִדְלָה

כְּמוֹ עֶפֶר [...] ⁷

רְכוֹת נִגְעָתִי [בְּשֶׁד] יֵה

[שֵׁם] נִגְלָתָה בְּבִשְׂרָה הַצָּעִיר

תַּפְּרַחַת עֲלוּמִיָּה.

וּכְשֶׁנִּפְתִּי אֶת [כָּל] גּוֹפָה הַיָּפָה

יִרְתִּי אֶת כָּחִי [הַלְבָּן], ⁸

נוֹגֵעַ [בְּשַׁעְרָה] הַזֶּהָב. ⁹

פרגמנט נפלא זה התגלה על פפירוס ופורסם בשנת 1974. אורכו 53 שורות, והוא הפרגמנט הארוך ביותר שלנו משירת ארכילוכוס (ראוי להזכיר כי שמו של המחבר לא נשתמר בפרגמנט, וכי היה ויכוח באשר לזהותו). שורות השיר הראשונות חסרות (לא ברור מה מספרן), ואנו יודעים שסופו בידינו מפני שסימון מיוחד (coronis) מצביע על כך, ואומנם הוא גם משדר סוף.

1. פרשנים רבים סבורים כי הכוונה היא לְנֶאֱבֹלָה וכי השיר הוא דו־שיח בין ארכילוכוס לבין אחותה הצעירה, שאותה הוא מנסה לפתות.

2. היא אלת האהבה, אפרודיטה.

3. "הַעֲנֵן הָאֱלֹהִי" הוא, על־פי הֶסְיִכְיָאוֹס (לקסיקוגרף מן המאה החמישית לספירה), הזדווגות.

4. יש המבינים את השורה הזאת כאילו המשורר אומר לנערה שהוא ידבר עימה כאשר איבר מסוים בגופה יתכהה או ישחיר.

5. כל הקטע, מ־"אַצִּיט לְמַצֹּתָךְ" ועד "עַל דְּבַרְתִּי עֲתָה", מבוסס בוודאי על כך ששני הצדדים ידעו כי הם מנועים מיחסי מין מלאים. לכן, על אף תשוקתו לחדור, מבטיח המשורר לנערה שהוא יפלוט את זרעו בפתח גנה המדושא. "כֶּרֶכֶב", "שְׁעָרִים" ו"גִּנַּךְ הַמִּדְשָׁא" הם ככל הנראה דימויים מיניים לעצם הערווה, לנרתיק, ולשער הערווה.

6. המלה "בִּפְתָּגָם" היא תוספת שלי. המשורר רומז כאן לפתגם היווני: "כלבה נחפזת גורים עיוורים יולדת".
7. שתי ההשלמות המתקבלות ביותר על הדעת לשתי השורות הפגומות האלו הן א. "וּמִפְתָּחַת מִמֶּשׁ כָּמוֹ עֶפֶר, חֲדָלָה לְנִסּוֹת לְבָרַח" (West); ב. "בִּשְׂעָה שְׁנִסְתָּה לְהַפְצִיר בִּי, לְכַדְתִּי אוֹתָהּ מִמֶּשׁ כָּמוֹ עֶפֶר" (Slings).
8. או "הַחֶם".
9. המלה "זהוב" היא התרגום לשם־התואר קְסִנְתָּה [xanthe], מלה שנהוג לתרגם אותה כ"בלונדיני", אבל התואר הזה נמצא גם בשימוש לסוסים ולשוורים, וככל הידוע לי אין סוסים ושוורים בלונדיניים. המילון היווני־אנגלי [LSJ] מסביר אותה כך: "צהוב, בעוצמות שונות, לעיתים קרובות עם גוון אדום, חום, ערמוני... בשירה האפית לרוב לתיאור שיער בהיר, זהוב". היוונים הקדמונים (כמו עמים קדמונים אחרים) היו פחות מפורטים מאיתנו בהבחנה בין הצבעים, כך לפחות לפי תארים כמו זה הנ"ל, המקיף את כל קשת הצבעים בין חום לצהוב. המלה מופיעה עוד שלוש פעמים בספר זה (אַלְקֶמֶן, פרגמנטים 1, 3, 59), ונראה לי, על סמך בדיקת עדויות כתובות ובייחוד ויזואליות, שהכוונה היא בדרך כלל לשיער בצבע חום־אדמדם. בכל מקרה, שיער בצבע קְסִנְתָּה, כפי שמציין Hutchinson (עמ' 102), "הוא צבע רצוי בתקופה הזאת". רעיון השיער הבלונדיני אצל היוונים, במשמעות המודרנית של הצבע הזה, פותח בעיקר בגרמניה לפני מלחמת העולם השנייה, ומובן שאין טעם להרחיב מדוע.

הַשׁוֹעֵל יוֹדֵעַ דְּבָרִים רַבִּים;
הַקְּפֹוד – דְּבָר אַחֵד, אֵן גָּדוֹל.

ביטוי ציורי לפתגם הלטיני:

Non multa, sed multum!

לֹא מַעֲנִינִים אוֹתִי יֵאֱמָרִים¹ וְלֹא שְׁעִשׂוּעִים.

שורה זו, לפי מקור עתיק, היא תשובת ארכילוכוס לאלה שהפצירו בו להמשיך בכתיבתו לאחר שגיסו טבע בים.

1. זהו האיזכור הראשון בספרות המתועדת למלה יאמבוס. "האטימולוגיה של המלה יאמבוס אינה ברורה, אך אין ספק כי iambos כמונח מטרי (הברה קצרה וארוכה: - ^) הוא משני, וכי במקורו הוא תיאר סוג של שירה... איזה סוג שירה...? 'גידוף לעגני', 'טון מר' ו'הפקרות' (מינית): אלה הם מונחים שהשתמשו בהם לעיתים קרובות על-מנת לתאר יאמבוס בכלל ואת שירת ארכילוכוס והיפּוֹנֶקס בפרט. בכל אופן, מטרת השירה הזאת היא נושא מורכב יותר... פרט מסייע במיוחד [לגילוי מטרת השירה הזאת] הוא עדות על פולחן. דמות בשם יאמבָה מופיעה בהימנון ההומרי לִדְמֶטֶר (כנראה משלהי המאה השביעית לפנה"ס) ומתענגת לה על שפה פוגענית ומעליבה, וכך גורמת לאלה המתאבלת [על היעלמות בְּתָה פֶּרַספּוֹנָה] לצחוק (שורות 202-204)... שפה מעליבה או גסה (aischrologia), האופיינית כל-כך ליאמבוס, היתה תופעה שיגרתית בפסטיבלים לכבוד דמטר. בהימנון לדמטר מכוונת השפה המעליבה הזאת כלפי האלה, התנהגות ההפוכה למה שנהוג בפנייה לאלוהות. היפוך כזה מופיע גם בפולחנים אחרים, וכפי שמדגיש Brown (COMP 41), מטרתו 'לאשר מחדש ולחזק את המבנים המסורתיים של החברה ואף את עולם הטבע. הנורמליות מחוזקת באמצעות חוויות מה שמנוגד לה'. נוסף לפולחן דמטר, עלינו להביא בחשבון את הקשר האפשרי בין היאמבוס המוקדם לדיוניסוס. סוג שיר המתחבר במיוחד לדיוניסוס הוא הדיתירמבוס, מלה שנדמה כי היא מכילה את אותו השורש כמו יאמבוס... מכל האמור לעיל, נראה כי זו מסקנה הגיונית שבפסטיבלים לכבוד דמטר ודיוניסוס היו שירי פולחן בעלי אופי מעליב ו/או גס, ומאלה התפתחה סוגה פואטית, מה שאנו מכנים 'יאמבוס ספרותי'" (GIP 1-3).

“פסבדו־אַרְכִּילוֹכוֹס”

שלושת הפרגמנטים הבאים לא נכתבו על-ידי ארכילוכוס, אבל יוחסו לו בטעות או מסיבות אחרות. שירים 327-328 מובאים כאן לא בשל איכותם הספרותית (הם אינם משובחים מבחינה זו), אלא בעיקר לזכר החיוך הגדול שהתפשט על פני כשקראתי אותם בפעם הראשונה. פרגמנט 331 מעודן יותר, והשם פְּסִיפִּילָה המופיע בו חביב עלי. בכל מקרה, העובדה ששירים אלה יוחסו לארכילוכוס דווקא, ולא למשורר אחר, מלמדת על הדרך שבה ראו הקדמונים את המשורר.

בְּרָזַל לְבַדּוֹ זֶה מַה שֶּׁקָּפִיס אוֹהֵב,
 בְּשִׁבְלֵי הַכֹּל שְׁטִיּוֹת
 חוּץ מִזֵּין עִם יְכָלֶת
 לְעֶמֶד לוֹ בְּזָקִיפּוֹת
 בְּתוֹךְ חֲגוּי הַשֵּׁת.
 וְהוּא מְרַצֶּה מֵאֲהוּבֹו
 כָּל עוֹד נִהְנֶה לְהִנָּעַץ עַל־יָדוֹ.
 אֲבָל כְּשֶׁהֵכִיף מִסְתַּיִם
 הוּא מְשַׁלֵּיךְ אֶת יְקִירוֹ הַקּוֹדֵם
 וּמַחֲפֵשׁ לוֹ סוּסֵי־הֶרְבֶּעָה שְׂרִירִיִּים.
 אִם כֵּן שְׂיִתְפַּגֵּר, שְׂיִתְפַּגֵּר לְחִלּוּטִין, זָאוֹס,
 הַמִּין הַבּוֹגְדָנִי וְנִטּוֹל הָאֲהָבָה שֶׁל הַמִּתְנוּעָעִים.

הַמִּתְרוֹמֵם וְהַזֹּנֶה בְּרֹאשׁ אֶחָד.
שְׁנֵיהֶם שְׂמֵחִים לְמִזְמָנִים,
לְהִיּוֹת קְדוֹחִים וּמְנַעֲנָעִים,
שְׂגוּלִים וּמְזִינִים,
פְּעוּרִים וּמְסֻמָּרִים,
מְנַקְנִים וְחַבּוּטִים.
לְשְׁנֵיהֶם לֹא מִסְפִּיק לְעוֹלָם
פֶּר הַרְבֶּעָה אֶחָד;
תָּמִיד הֵם מְתַעֲנָגִים עַל מְצִיָּצָה הַגּוֹנָה
שֶׁל זֵין אַחֵר זֵין מַחְלָצִי זֵינֵיהֶם,
וּמְנַסּוּי כָּלִים גְּדוּלִים עֲבִים
הַמְקַפְּצִים מְחַטְטִים בְּכָל חֲלִילָהֶם,
מְשַׁפְּעִים אֶת פִּתְחָהּ הָעֵמֶק
שֶׁל הַמַּחֲלָה הַנוֹרָאָה,
וּמְפַלְסִים אֶת דֶּרֶכָם יְשִׁירוֹת
לְמַרְכָּזוֹ שֶׁל הַטְּבוּר.

לִכֵּן, לַעֲזֹאזֵל עִם הַפְּרוּצָה הַמְּגֻרָגֶרֶת
וְעַם מִין נוֹטְפֵי הָרִיר רַחֲבֵי הַתַּחַת.
הָבָה נִפְנָה אֶת לִבָּנוּ
לְמַעַן הַמוּזוֹת וְהַחַיִּים הַמְּתוּנִים,
וְנִדַּע כִּי זֶה תַּעֲנוּג, זֶה שְׂמֵחָה טְהוֹרָה,
זֹהִי הַנָּאָה – לֹא לְהַתְנוּדֵעַ לְעוֹלָם
לְמַתְפַּלְשִׁים בְּהַנָּאָה מְבִישָׁה.

דאגלס גרבר, מגדולי חוקרי השירה היוונית הארכאית בימינו, טוען (בהתכתבות פרטית) כי שני הקטעים האחרונים, שהם ללא ספק שירים שלמים, נכתבו כנראה בתחילת הרנסנס על-ידי מלומד שחשש, מסיבות מובנות, להזדהות בשמו האמיתי, ולכן ייחס אותם לארכילוכוס.

331

כְּתֹאנָה עַל צוֹק הַמְּזִינָה עוֹרְכִים רַבִּים,
כָּךְ פְּסִיפִילָה הַטּוֹבָה פּוֹתַחַת דִּלְתָהּ לְזָרִים.

הפרגמנט הזה מתוארך למאה השלישית לפנה"ס או מאוחר יותר. פירוש השם פְּסִיפִילָה הוא "אהובת הכול" – שם מקורי בהחלט לזונה.

סימונידס מאמורגוס

ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ

סימונידס¹ (ההטעמה על ההברה השלישית) איש אמורגוס, אי במזרח איי הקיקלדים בין יוון לאסיה הקטנה, פעל באמצע המאה השביעית לפני הספירה. במקורו הוא מן האי סמוס, ממנו נשלח לאמורגוס בראש משלחת מתיישבים, ושם הקים שלוש ערים. שני שירים (אולי שלמים) שרדו ממכלול שירתו, והשאר פרגמנטים שלא עולים באורכם על שלוש שורות. כל החומר הזה כתוב במשקל יאמבי. נמסר שהוא גם כתב שני ספרים במשקל הצמד האלגי, וכן יצירה שנקראת ההיסטוריה של סמוס, אבל שום דבר מאלה לא נשתמר. פרגמנט בן 13 שורות במשקל הצמד האלגי, שנהגו לייחס לו בעבר (מס' 29, דילס), התגלה כיצירה השייכת לסימונידס מקום (אלגיות 19-20, West).

למזלנו, סימונידס לא שמע על המונח "פוליטיקלי קורקט", שכן בפרגמנט מספר 7, שיר סאטירי ידוע, הוא הולך בעקבי המיזוגניות המשתלחת של הסיודוס (ראו במיוחד תאוגוניה, 590-602), ומעיד כך על מסורת שהדיה ניכרים עד המאה העשרים. בפרגמנט 1, מעין התקף קהלת בגירסה יוונית, לא צריך לקרב מדי את האוזן כדי לשמוע את אלושת המוזות.

1. את השם סימונידס נהוג להגות סמונידס (Semonides), כדי להבדילו מן המשורר הידוע יותר, סימונידס איש קוס, שפעל בסוף המאה השישית/תחילת המאה החמישית לפנה"ס. אך במקום לעוות את שמו, מוטב להבדיל ביניהם על-פי מקום מושבם, וכך עשיתי כאן.

עדויות

מתוך הסודה

סימונידס: בן קְרִינֶס, איש אמוֹרְגוֹס, מחבר יאמבים. הוא כתב אלגיות בשני ספרים, ויאמבים. נולד 490 שנה אחרי מלחמת טרויה.¹ יש אומרים כי הוא הראשון שכתב יאמבים.

1. כלומר, 693 לפנה"ס. לפי אָרְטוֹסְתֶנֶס מְקִירֶנָה (בן המאה השלישית לפנה"ס) טרויה נפלה בשנת 1183/4 לפנה"ס.

הוּ נֶעַר, זָאוּס הַמְרָעִים מַחְזִיק
 בְּאַחֲרִית כָּל הַדְּבָרִים
 וְעוֹשֶׂה בָּהּ כְּפִי תַפְצוֹ.
 אֵין שָׁכַל בֵּין בְּנֵי הָאָדָם,
 וְאָנוּ חַיִּים מִיּוֹם לְיוֹם
 כְּמוֹ בְּהֵמוֹת בְּאָחוּ,
 בְּלִי לַדַּעַת אֵין הָאֵל
 יָבִיא כָּל דְּבָר לְקִצּוֹ.
 אֲמוּנָה וְתִקְוָה מְזִינוֹת אֶת הַכֹּל
 בְּלִהְיוֹתָם לְאוֹרוֹת רְחוּקִים:
 אֵלֶּה מְחַפִּים לְבוֹא הַמָּחַר,
 אֵלֶּה לְחֻלּוּפֵי הָעוֹנוֹת;
 וְאֵין אָדָם שְׁלֹא סָבוּר
 כִּי בַשָּׁנָה הַבָּאָה יִתְרוֹעֵעַ
 עִם הַצִּלְחוֹת וְעֵשֶׂר.

אֵין זְקֵנָה שְׁאֵין לְקַנָּא בָּהּ
 מְקַדִּימָה וְלוֹפֶתֶת אֶת זֶה
 לִפְנֵי הַגִּיעוֹ לְמִטְרָתוֹ;
 בְּאַחֲרִים עוֹשׂוֹת שְׁפָטִים
 מַחְלֹת מֵאֲמָלּוֹת;

אֶת אֱלֹהֵי אֶרֶץ¹ מִכְנִיעַ
 וְהֶדְס² שׁוֹלַח מִתַּחַת
 לְאֶרֶץ הַשְּׁחוּרָה;
 אַחֲרֵים מְטַלְטְלִים בְּסוּפָה,
 מֵתִים בֵּין גְּלִיּוֹ הָרִבִּים
 שֶׁל יָם הָאֲרֻגְמָן
 עַת אֶפֶס כֶּחֶם לְחַיּוֹת³;
 וְאֵלֶּה מִהֲדָקִים לִוְלָאָה לְגִרוֹנָם
 וּבְמִיתָה נּוֹרָאָה, מִרְצוֹנָם הַחֲפָשִׁי,
 נוֹטְשִׁים אֶת אֹר הַחֲמָה.

פְּרַעֲנוֹת רוּחַשֶׁת בְּכָל –
 רִבְבוֹת רוּחוֹת מְוֹת אוֹרְבוֹת לְאַנּוּשׁ,
 וְאַסּוֹנוֹת וִיגוֹנוֹת לֹא צְפוּיִים.
 אִם יִקְשִׁיבוּ לִי, לֹא נִחַפֵּשׁ צְרוֹת,
 לֹא נַעֲמִיס כְּאֲבִים עַל הַלֵּב
 וְנִיָּסֵר כֶּךָ אֶת עֲצָמָנוּ.

1. אל המלחמה.

2. אל השאול.

3. יש המבינים שורה זאת כך: "כאשר אינם יכולים להתפרנס על היבשה".

2

אֱלֹהֵי הָיָה לָנוּ שֶׁכָּל,
לֹא הָיִינוּ הוֹגִים בַּמֶּת
יֹתֵר מִיּוֹם אַחֵר.

3

זְמַן רַב לָנוּ לְהָיִית מֵתִים ;
לְהָיִית – שְׁנִים סְפוּרוֹת וְרַעוֹת.

אֵין הַגָּבֶר יָכוֹל לְהַשִּׁיג
 דָּבָר נָאָה מֵאִשָּׁה טוֹבָה
 וּמִצְמֶרֶר מֵאִשָּׁה רָעָה.

שוורות אלו מופיעות מלה במלה כמעט אצל הַסִּיּוּדוֹס (עבודות וימים, 702-703),
 אלא שישם המשקל הוא הקסמטר דקטילי וכאן טרימטר יאמבי. הפרגמנט הזה
 הוא אולי עדות לכך שסימונידיס הכיר את שירת הַסִּיּוּדוֹס, עם כל המשתמע מכך
 על תפוצת השירה באותם ימים.

בַּתְּחִלָּה מְסוּגִים שׁוֹנִים
 יֵצֵר הָאֵל אֶת הַנָּשִׁים.¹
 אַחַת מִחֲזִירָה זִפְתִּית –
 הַכֹּל בְּבֵיתָהּ מְעֻרָּבֵל בְּטִנְפָּת,
 מוּטָל בְּלִי סֹדֶר וּמִתְגַּלְגֵּל עַל הָאָרֶץ;
 הִיא עֲצֻמָּה לֹא רְחוּצָה,
 בְּבִגְדִים לֹא מְכַבְּסִים,
 יוֹשֶׁבֶת וּמִשְׁמִינָה בֵּין גְּלָלִים.

אַחַת עָשָׂה הָאֵל מְשׁוּעָלָה נְבוֹזִית,
 אֲשֶׁה מְנַסָּה בְּכָל.
 שׁוּם דָּבָר רַע לֹא נַעֲלָם מֵעֵינֶיהָ,
 וְגַם שׁוּם דָּבָר שֶׁהוּא טוֹב:
 תְּכוּפוֹת לְשָׁנֶי קוֹרֵאת רַע,
 וְלִרְאשׁוֹן קוֹרֵאת הִיא טוֹב;
 וּמַצְב־רוּחָה פַּעַם כָּךְ פַּעַם כָּךְ.

אַחַת מְכַלְכֶּה: מְתָרוּצָצָת,
 הֶעֱתֵק מְדִיק שֶׁל אִמָּה.
 הַכֹּל הִיא רוּצָה לְשִׁמְעַ,
 הַכֹּל רוּצָה לְדַעַת,

בּוֹלֶשֶׁת מְשׁוּטָטֶטת בְּכָל פֶּנֶה
 וּמִיַּבֶּכֶת גַּם אִם אִישׁ לֹא רוֹאָה.
 לַעֲצֹר אוֹתָהּ אֵין הַגֶּבֶר יָכוֹל,
 לֹא בְּאֵיּוֹמִים, וְלֹא אִם מְזַעֵם
 יִתִּיז אֶת שְׁנֶיהָ בְּאַבֶּן,
 וְלֹא אִם רַכּוֹת יִדְבֹּר,
 גַּם לֹא אִם תֵּשֵׁב בֵּין אוֹרְחִים –
 עִם יִלְלָתָהּ הַמְתַּמְדָּת אֵין מֶה לַעֲשׂוֹת.

אַחַת מֵעֶפֶר עֲצָבוֹ הָאוֹלִימְפִים
 וּמִסְרוֹ אוֹתָהּ לַגֶּבֶר עִם מוֹם:
 אֲשֶׁה כְּזֹאת אֵינָה יוֹדֶעַת
 מֶהוּ טוֹב וּמֶהוּ רָע,
 וּמִיִּמְנוּתָהּ הִיחִידָה – לֶאֱכֹל;
 אָה, וּלְקַרֵּב לְאַח אֶת כִּסְאָהּ
 כְּשֶׁהָאֵל מְשַׁלַּח סַעֲרָה נּוֹרָאָה.²

אַחַת מִן הַיָּם, וְלֶה נִפֶּשׁ כְּפוֹלָה.
 יוֹם אֶחָד צוֹחֶקֶת וְכֹלָה עַלִּיזָה.
 אוֹרַח שִׁירָאָה, יְהִלֵּל:
 "אֵין אֲשֶׁה בְּמֵלֶאכֶּת הַחֶלֶד
 טוֹבָה, גְּאוּנָה מִמֶּנָּה."

בְּיוֹם אַחֵר קָשָׁה מְנוּשָׂא
 אִף לְהַבִּיט בָּהּ, לְהִתְקַרֵּב,
 הִיא מְשִׁתְּגַעֶצֶת, לֹא נְגִישָׁה
 כְּכֻלָּבָה הַמִּגָּנָה עַל גּוּרֶיהָ,
 לֹא מְפִיסֶת וְזוֹעֶפֶת
 עַל שׁוֹנָאִים וִידִידִים כָּאֶחָד.
 כְּמוֹ הֵם בְּעוֹנֵת הַקִּיץ
 הָעוֹמֵד לְפַעֲמִים לֹלֵא זֵיעַ,
 מְשִׁמַּח לְבוֹת סְפָנִים, לֹא מְזִיק,
 אֲבָל לְפַעֲמִים מְשִׁתְּגַעֵצֶה,
 מְתַנַּחֵשׁל אָנָּה וְאָנָּה בְּגִלִּים רוֹעֲמִים –
 לְכָךְ, בְּמִזְגָּהּ, דּוֹמָה הִיא מְכַל
 (הֵן הֵם מְטַבְּעוּ הַפְּכָפֶךְ).³

אַחַת מֵאֲתוֹן אֶפְרָה,
 חֲבוּטָה מְרֹב עֵקֶשְׁנוֹת.
 רַק בְּכַפֶּיהָ וְגִדּוּפִים
 תּוֹאִיל לְמִלֵּא חוֹבוֹתֶיהָ –
 אִךְ כְּנִדְרָשׁ בְּלִבָּהּ.
 בֵּין לְבֵין בְּחִדְרֵי חֲדָרִים הִיא אוֹכֵלֶת
 כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה,
 לִיד הָאֵח אוֹכֵלֶת.

כָּךְ גַּם רַעְבוֹנָה לְמַעַשֵׁי עֲגָבִים –
כָּל רַע שֶׁבָּא מִתְקַבֵּל.

אַחַת מִחֻלָּה, מִיֵּן אֲמָלָל וּמִסָּכָן.
דָּבָר בֶּה אֵינָנו יָפֶה אוֹ נֶחֱשֶׁק,
דָּבָר אֵינוֹ עָנֵג אוֹ חֲמוּד.
הִיא שׁוֹקֶקֶת לְמִטַּת עֲגָבִים,
אֶף מִבְּחִילָה אֶת הָאִישׁ שְׁאֵתָהּ.
בְּגִיבוּתֶיהָ מְזִיקָה רַבּוּת לְשִׁכְנִים,
וּתְכוּפוֹת זוֹלָלָת מְנַחוֹת
אֲשֶׁר נוֹעְדוּ לְקִרְבָּן.

אַחַת הוֹרְתָה סוּסָה מַעֲדָנָת,
סוּסָה אֲרֶפֶת רַעְמָה.
נִרְתַּעַת מִעֲבוּדָה חֲרוּפָה וּמִקֶּשִׁי:
לֹא תִגַּע בְּאֶבְיָן רַחִים
וְלֹא תָרִים נֶפֶשׁ,
לֹא תִשְׁלִיף צוּאָה מִן הַבַּיִת
וְלֹא תִשָּׁב לְיַד תַּנּוּר – לְהַמְנִיעַ מִפִּיחַ.
אֶף אֶת הַגִּבּוֹר הִיא אוֹנֶסֶת
לְהִיּוֹת לָהּ לְמֵאֶהֱב.⁴

פְּעָמַיִם בַּיּוֹם מִתְרַחֶצֶת,
לְפָעַמַיִם שְׁלֹשׁ פְּעָמַיִם,
וְאֵת גּוֹפָהּ מוֹשִׁיחַת בְּשִׁמּוֹן;
שְׁעָרָהּ הַשּׁוֹפֵעַ תָּמִיד מִסֶּרֶק,
תָּמִיד מוֹצֵל בַּפְּרָחִים.
מֵרָאה נֶאֱהָ אֵשֶׁה כְּזֹאת –
אֲבָל לְאַחֲרֵיכֶם!
לְבַעֲלָהּ הִיא פָּגַע,
אֵלָא אִם טִירֵן הוּא
אוֹ נוֹשֵׂא שְׂרָבִיט
הַמְתַּעֲנֵג לוֹ בְּלִבּוֹ
עַל חֲמוּדוֹת כְּאֵלֶּה.

אַחַת מִן הַקּוֹרֵף. בְּרוּר וּמִחְלָט
כִּי זֶה הַמִּפְגָּע הַחֲמוּר בְּיוֹתֵר
שְׁזָאוּס נִתֵּן לַגְּבָרִים.
כֹּה מְכַעְרוֹת הֵן פְּנִיָּה!
הַבְּרִיּוֹת כֵּלָן צוֹחֲקוֹת
כְּשֶׁאֵשֶׁה כְּזֹאת עוֹבְרֶת בְּעִיר.
צְוֹאֲרָה רָחֵב, הִיא נֹעָה בְּקִשִּׁי,
חֲסֵרֶת שֵׁת, כְּלָה רְגֵלִים.

אוי, מסכן הגבר המחבק מפה כזאת!
כל דרך ותחבולה יודעת – כמו קוף,
ולא אכפת לה לצחוק להיות.
היא לא תיטיב עם אף אחד,
ורק על כך הוגה וכל היום חושבת:
איך וכיצד תזיק ביותר.

אחת מן הדבורה.
בר־מזל הוא האיש הלוקח אותה:
בה לבדה אין שום דפי.
הפרנסה בזכותה עולה ופורחת.
באהבה לבעלה האוהב מזדקנת,
אם לילדים יפים ודגולים.
בין כל הנשים מתבלטת
וחן אלהי מכתרה.
היא אינה מתענגת לשבת
בין נשים ששיחן עגבים.
זהו סוג הנשים המבחר,
הסוג הנבון ביותר,
שזאוס מעניק בחסדו לגברים.

אך במזמרת האל
כל המינים האחרים
היום ויהיו לצד הגברים.
אכן, הנגע הגדול ביותר
שזאוס יצר הוא נשים;
אם נדמה להן שהן מיטיבות עם הבעל
מיד הוא הופך למטרת פגיעתן:
מי שחי עם אשה לעולם
לא מעביר יום שלם בנעימים,
ולא יסלק חיש-קל מביתו
את האדון רעב –
דיר נתעב, אויב האלים.
ועת נדמה כי לבו של הגבר
(בחסד האל או הודות לאדם)
מתרחב מהנאה בביתו,
היא מוצאת כבר דפי
ומתחמשת לקרב.
הן אם אשה בבית
קושה להאיר פנים
אפלו לאורח.
שמעו לי: האשה שנדמה
כי הצנועה היא מכל,

זו פְּגִיעַתָּה רָעָה מְכַל;
 בַּעֲלָה פּוֹעֵר אֶת פִּי,⁵
 וְהַשְׁכָּנִים רוֹאִים וְשׁוֹשִׁים –
 עוֹד אֶחָד נָפַל בַּפֶּחַ!
 כָּל גִּבּוֹר הַמִּזְכִּיר אֶת אִשְׁתּוֹ יִשְׁבַּחָהּ,
 אַךְ אֶת אִשְׁתּוֹ חִבְּרוּ יִבְקֶר:
 אֵינָנוּ מְבִינִים כִּי חָלְקָנוּ שָׁוָה.

אֵכֵן זֶה הַנֶּגַע הַגָּדוֹל בְּיוֹתֵר
 שְׁזָאוּס יֵצֵר עֲבוּרָנוּ,
 וּבִאֲזָקִים בְּלִחְי־שְׁבִירִים
 כֶּתֶר, כָּבֵל אוֹתָנוּ בּוֹ,
 מֵאֵז שֶׁהֶדֶס קָבַל בְּשַׁעְרָיו
 אֶת הַגִּבּוֹרִים שֶׁלַּחֲמוֹ לְמַעַן אִשָּׁה.⁶

אי־אפשר להתעלם מן הכתובית "סוף", המוקרנת מן השורות האחרונות, גם אם רבים מביאים את התחביר בשורה הלפני אחרונה (בטקסט היווני) כעדות לכך שהשיר אינו שלם. בכל מקרה, זוהי הדוגמה הארוכה ביותר בידינו מן השירה היאמבית הארכאית.

1. מילולית: "בתחילה יצר האל את שכל האשה שונה". כלומר, שונה משכלו של הגבר; אבל סביר יותר להניח שהכוונה היא לכך שהוא יצר נשים מסוגים שונים. האל כאן הוא בוודאי זאוס.

2. תרגום שתי השורות האלו ("אה, ולקרב... נראה") מתבסס על פרשנותו של West. במקור כתוב: "בְּאֶשֶׁר יוֹצֵר הָאֵל סֶעְרָה נוֹרָאָה, מְצַמֶּרֶת הִיא גּוֹרֶרֶת אֶת הַפֶּסֶא קְרוֹב לְאָח", אבל קשה להבין מה הקשר בין זה לבין סוג האשה הנדון.
3. אחרי הדימוי האחרון, שורה זו נחותה ומיותרת כמו סרט המשך, מעין "רמבו 9".
4. ויש המבינים: "היא עושה את בעלה ידיד לעני [או: להֶכְרֵחַ]".
5. מדוע הוא פוער את פיו? "לסתו השמוטה מציינת כנראה ספקנות. סימונידס מסיר את צעיף השתיקה מעל התנהגותה המבישה/הנתעבת של האשה" (DC 191). "פה פתוח עשוי לציין חוסר תשומת-לב... או פתיחות... או תשוקה חזקה..." (GIP 313). נראה כי הרעיון הוא שגם הבעל, כמו השכנים, נפל בפח הדימוי הכוזב שלה.
6. נהוג להניח שהכוונה כאן היא להלנה, אשת מְנִלְאוֹס מלך ספרטה, שנחטפה על-ידי הנסיך הטרויאני פָּריס, ובגללה יצאו היוונים למלחמה בטרואה.

כְּמוֹ צְלוּפָח בְּשִׁמְנוֹנִית לְמִטָּה.

סימונידס מעניק למלה "צלוּפֶח" משמעות זהה לזו שמעניק לה ארכילוכוס בפרגמנט 189: "צְלוּפָחִים עוֹרִים רַבִּים קִבְּלָתָּ".

מִשְׁחָתִי אֶת עֲצָמִי בְּשֶׁמֶן וּקְטָרֶת
וּבְמִשְׁחָה מְלִידָה, כִּי סוֹחֵר אֶחָד הָיָה שָׁם.

וּמִבְעַד לְדֹלֶת הָאֲחוּרִית נִדְחָקְתִּי.

לקסיקון ביונטי מן המאה התשיעית או העשירית לספירה מצטט שורה זו כדי להסביר את המושג "דלת אחורית". לפני הציטוט נכתב: "סימונידס אומר בבוטות", הערה שאינה מותירה ספק למשמעות הדלת האחורית כאן.

טִירְטִיאֹס

ΤΥΡΤΑΙΟΣ

טִירְטִיאֹס (ההטעמה על ההברה השנייה) פעל בספרטה בשליש השני של המאה השביעית לפני הספירה. לא ברור אם היה ספרטני במוצאו, או, כפי שמוסרים כמה מקורות, מורה אתונאי נכה. בתקופתו נערכה המלחמה המִסְנִית השנייה בין ספרטה למִסְנָה במערב חצי־האי הפְּלֹפֹנְסִי (המלחמה הראשונה הסתיימה בערך חמישים שנה לפני כן¹). הקרבות היו קשים, אולי קשים מדי, שכן כל יבולו של טִירְטִיאֹס מורכב משירים המעודדים את הלוחמים לחרף את נפשם למען המולדת, ומשירים אחדים לחיזוק המשטר.

מי שמתייחס לשירה כאל מסמך היסטורי, קופץ על שיריו של טִירְטִיאֹס כמוצא שלל רב, בייחוד לאור העובדה שהעדויות האחרות על המלחמות המִסְנִיות דלות מאוד. למי שמגלה עניין ב"שמאל, ימין, שמאל" ושירי לכת אחרים, כדאי לדעת ש"הספרטנים עצמם במלחמותיהם נעו לקצב שירי טִירְטִיאֹס, שאותם זכרו בעל־פה" (אֶתְנִיאֹס, סעודת הסופיסטים). גם הלכִירוֹח אפשר ללמוד כאן: "השירים האלה, אולי יותר מהומרוס, נותנים לנו מושג מה היתה ההרגשה להיות איש צעיר ביוון המוקדמת – צעיר העומד מול האפשרות לצאת לקרב, עם כל הסכנות הפיזיות והלחצים המורליים הכרוכים בכך" (GLP XI-XII).

אחדים מאלה הקוראים שירה כשירה יחושו בוודאי בכמה רגעים מעופפים בשירים 10-12, שבהם נדמה כי המטרה אינה בוחלת בתדירות

האמצעים. אופקים של שירים אלה, כשהם באים יחד עם הנטייה לעיל, יגרום אולי לאותם קוראי שירה להרהר בדברי לְאוֹנִידֶס, מלך ספרטה (480-490 לפני הספירה), שכאשר נשאל איזה מין משורר נראה לו טירטִיאוס, ענה בלקוניות: "טוב כדי לעורר את נפשות הצעירים" (פלוֹטְרוֹכּוֹס, חיי קְלֶאוֹמֶנֶס).

חוץ מכמה חצאי משפטים וכמה פפירוסים במצב לא מרנין, תירגמתי את כל מה שנשאר משירתו של טירטִיאוס. המשקל בכל הקטעים האלה הוא הצמד האלגי,² והשפה ברובה המכריע היא היוונית האִיוֹנית, עם שימוש מזערי במאפייני הדיאלקט הדורי.

-
1. מחקרים אחרונים על תאריכי המלחמות המסִנִּיות קובעים את המלחמה המסִנית הראשונה ל-670-690 לפנה"ס.
 2. יש לזכור שהמונח "אלגיה" כאן, ובשירה היוונית המוקדמת בכלל, לפחות במאות השביעית והשישית לפנה"ס, הוא עניין מטרי בלבד, ועדיין לא נספג בו הנופך האבל והנוגה שאנו מקשרים אליו.

עדויות

מתוך הסוּדָה

טִירְטִיאָוס: בן אֶרְכֶמְבְרוֹטוֹס, לְקוֹנִי¹ או מִילֵטִי² משורר אלגיות ואבּוֹכֶן.³ מספרים שבאמצעות שיריו המריץ את הֶלְקֶדִימוֹנִים במלחמתם במסָנִים וגרם לכך שידם תהיה על העליונה. הוא קדום מאוד, בן זמנם של "שבעת החכמים"⁴, כפי שהם מכונים, או אף קדום מהם. הוא פעל בזמן האולימפיאדה⁵ ה-35. הוא כתב חוקה לֶלְקֶדִימוֹנִים, והוראות בצמדים אלגיים, ושירי מלחמה, בחמישה ספרים.⁶ טִירְטִיאָוס; הֶלְקֶדִימוֹנִים נשבעו שהם יכבשו את מֶסֶנָה או ימותו. כאשר האל התנבא שעליהם לקחת מצביא מְקָרב האתונאים, הם לקחו את המשורר טִירְטִיאָוס, איש נכה. הוא קרא להם לנהוג בגבורה וכבש את מֶסֶנָה בשנה העשרים.⁷ הם החריבו אותה עד היסוד והכלילו את השבויים בין ההִילוֹטִים.⁸

1. תושב חבל לְקוֹנִיָה שבה שכנה סְפֵרטה. תושבי חבל ארץ זה נקראו לְקֶדִימוֹנִים או לְקוֹנִים, או כפי שנהוג לקרוא להם, סְפֵרְטִינִים.
2. מִמִּילָטוֹס שבאסיה הקטנה. לדורות המאוחרים, שהורגלו לספרטה כפי שהיא מצטיירת גם בעיני רוחנו, היה קשה להעלות על הדעת כי שירה ואמנות יכולות להתקיים ולהתפתח בקסרקטין הענק הזה (דוגמה מפורסמת אחרת למשורר ספרטני היא אֶלְקֶמֶן), מה גם שטִירְטִיאָוס כתב בדיאלקט האייוני (אבל מחברי האלגיות נהגו להשתמש בניב האייוני, בלי קשר לניב שהיה שגור במקום פעולתם).
3. את המלה אוֹלֵטֶס (auletes) שתירגמתי כאן ל"אבּוֹכֶן" היה נהוג בעבר לתרגם למלה "חלילן". אבל המחקר המודרני מראה שֶאוּלוֹס (aulos) הוא כלי־נשיפה בעל לשונית, חד־קני, ובדרך כלל דו־קני, המפיק צליל קרוב

לצליל האבוב; השוו "אבוב היה במקדש, חלק היה, דק היה, של קנה היה" (ערכין, י').

4. "שבעת החכמים" חיו במחצית הראשונה של המאה השישית לפנה"ס, וזכו לתואר הזה יותר בזכות חוכמתם המעשית מאשר התיאורטית. הם לא התבודדו, אלא לקחו חלק פעיל בפעילות חברתית ומדינית. מוגשת כאן רשימת שמותיהם, כשאחרי כל שם מופיעה בסוגריים אחת מאמרותיהם: תֵּלֶס מִמִּילֵטוֹס ("הסתר את הדברים הרעים בתוך הבית"), בִּיאָס מִפְּרִיאָנָה ("אל תשבב בגלל עושרו את מי שאינו ראוי לכך"), קְלֵאוּבולוֹס מִלִּינְדוֹס ("התחתן עם שווים לך, כי אם תחתן עם רמים ממך, אדונים תרכוש ולא קרובים"), פִּיתֶקוֹס מִמִּיטִילָנָה ("אל תספר מה אתה מתכוון לעשות, כי אם תיכשל ילעגו לך"), סולון מאתונה ("הכול במידה"), כִּילוֹן מִסְפֵּרְטָה ("דע את עצמך"), פְּרִיאָנְדְרוֹס מִקוֹרִינְתוֹס ("הדמוקרטיה טובה מטירניה"). זה האחרון, אגב, היה טירן מדינת קורינתוס...

5. כלומר, 640-637 לפנה"ס. מאז המאה השלישית לפנה"ס נהגו היוונים לציין תאריכים על-פי מספר האולימפיאדות (אחת בארבע שנים), החל מן האולימפיאדה הראשונה בשנת 776 לפנה"ס.

6. כלומר, הוא כתב חמישה ספרים שכללו חוקה (או משטר מדיני, politeia) לספרטנים (ראו הערה לפרגמנט 1), הוראות בצמדים אלגיים (פרגמנטים 10-12 המובאים כאן, ופרגמנט 18-23 שאינם מובאים כאן בגלל מצבם הפגום), ושיירי מלחמה שלא שרדו. שום פרגמנט של טירטִיאָוס אינו מצוטט מספר ספציפי, ולכן קשה לדעת לאילו ספרים שייכים שאר הפרגמנטים.

7. בלבול קטן. טירטִיאָוס חי בזמן המלחמה המסנית השנייה, לא הראשונה (ראו פרגמנט 5).

8. האריסים בספרטה.

“פילוג (stasis) קורה כאשר חלק מן האזרחים עניים מדי וחלק עשירים מדי. זה קורה בעיקר במלחמות, וזה קרה גם בספרטה בזמן המלחמה המסנית, כפי שמתברר משירו של טירטִיאוס, “אֶנוֹמִיָה” (Eunomia): כמה אנשים, הואיל ומצבם הורע מדי בגלל המלחמה, דרשו לערוך חלוקה מחדש של האדמות.”

הקטע הזה הוא מאריסטו (פוליטיקה, 1307a-1306b).¹ Eunomia, מונח שפירושו “סדר טוב” או “חוק וסדר”, נחשב כרגיל לשם חלופי ל“חוקה” (ראו סוֹדָה, הערה 6). פרגמנט 4-1 שייכים “ככל הנראה לשיר, או אולי לאוסף שירים, שאת נושאו אפשר להגדיר בהכללה כמדיני או חוקתי... כלומר, שירה העוסקת במקור ובמבנה של השלטון בספרטה” (COMP 103).

1. לקורא התִּמָּה מדוע קטע מספר של אריסטו נכלל בין הפרגמנטים של טירטִיאוס, התשובה היא שהמהדורות המדעיות של כתבי המשוררים היוונים אינן מורכבות רק מציטוטים ישירים משיריהם או מקטעי פפירוסים וכיו”ב, אלא גם מעדויות עקיפות על שירתם. זהו אומנם הקטע היחידי בכל הספר הנוכחי שמצטט עדות עקיפה כזאת, אבל על הקורא לדעת שהמהדורות המדעיות מכילות עדויות רבות כאלו.

[...] כִּי בֶן קְרוֹנוֹס עֲצָמוּ,
 בַּעֲלָהּ שֶׁל הָרָה נְאוֹת־הַיָּזָר,
 זָאוֹס, נִתֵּן קִרְיָה זֹו
 לְצֶאֱצָאִיו שֶׁל הָרֶקְלֶס.¹
 עָמָם עֲזָבְנוּ² אֶת אֲרִינָאוֹס,³
 הָעִיר סְחוּפֶת הָרוּחַ,
 וְלֹאִי הָרָחֵב שֶׁל פִּלּוֹפֶס⁴ הִגְעָנוּ [...]

-
1. רמז לאגדה על ההגירה הדורית לפִּלּוֹפּוֹנְסוֹס בהנהגת בני הָרֶקְלֶס.
 2. השימוש בגוף ראשון רבים כאן הוא, בעיני רבים, הוכחה למוצאו הספרטני של טירטִיאוֹס.
 3. אֲרִינָאוֹס שכנה במחוז דוריס במרכז יוון.
 4. הכוונה היא לחצי-האי הפִּלּוֹפּוֹנְסִי, אשר נקרא כך על שם פִּלּוֹפֶס, בנו של טִיטָלוֹס.

אַחַר שְׁמַעַם אֶת פּוֹיְבוֹס¹
 הִבִּיאוּ הַבִּיתָה מִפִּיתוֹ²
 אֶת נְבוֹאוֹת הָאֵל
 וּמְלוֹתֵיו הַמִּתְגַּשְׁמוֹת:
 הַמְּלָכִים נִכְבְּדֵי הָאֱלִים
 הַנּוֹצְרִים אֶת עִירָה³
 הַנְּחֻשָּׁקֶת שֶׁל סַפְרָטָה,
 וְהַזְקָנִים עֲתִיקֵי הַשָּׁנִים,
 יִפְתָּחוּ בַּמוֹעֵצָה;⁴
 אַחַר יָגִיבוּ אֲנָשֵׁי הָעָם
 לַהֲצָעוֹת⁵ הַיְשׁוּרוֹת,
 יִדְבְּרוּ נְאוֹת, יַפְעֲלוּ אֶף צֶדֶק,
 וְלֹא יִתְּנוּ לָעִיר הַזֹּאת
 יַעֲצָה [עֲקֻלָּקָה] –
 עֲצָמָה וְנִצָּחוֹן
 יִתְּלוּ לָהֶמוֹן.
 כֵּן גָּלָה פּוֹיְבוֹס לָעִיר.

המלחמה הארוכה והקשה עם המסונים חוללה אי־סדר בספרטה, שהוליד כמעט
 מלחמת אזרחים, והמשורר נרתם לסייע בכינון חוקה שתביא שקט למדינה.
 הפרגמנט הזה, המורכב בחלקו משורות המופיעות אצל פלוטרכוס (חיי

- ליקורגוס, 6) ובחלקן משורות המופיעות אצל דיודורוס מסיציליה, הוא מקור למחלוקת רבה בין החוקרים.⁶
1. פויבוס הוא כינוי לאפולון, אל הנבואה.
 2. פיתו היא המחוז שבו נמצאת העיר דלפוי, שם שכן האורקל הידוע.
 3. יש לזכור כי בכל מקום שבו מופיעה בטקסט היווני המלה "עיר" (polis) הכוונה היא, בדרך כלל, למדינה לכל דבר, עם מוסדות שלטון, חוק וצבא אוטונומיים. ואכן, אני נוהג לתרגם את המלה polis ל"מדינה", אלא אם כן ההקשר, או שיקולים פואטיים ואחרים, מאלצים אותי להשתמש במלה "עיר". כשהכוונה היא לעיר עצמה השתמשו היוונים במלה astu, שאותה אני מתרגם לרוב כ"קריה".
 4. כלומר, הם יהיו הראשונים לדבר, או, במילים אחרות, הם ראשי המועצה.
 5. דהיינו, להצעות המלכים והזקנים. או אולי, "אחר יגיבו אנשי העם / בדבורים ישרים".
 6. קריאת הקטע אצל פלוטרכוס עשויה לסייע בהבנת השיר (אנשי יוון, תירגם א.א. הלוי, מוסד ביאליק 1971, עמ' 12-13).

[...] לְמִלְנֹנוּ, לְתַאֲפֹמְפּוֹס¹ הַיָּקָר לְאֵלִים,
 שְׂבִהֲנִהְגָּתוּ כְּבִשְׁנוּ אֶת מִסְנֶה הַנִּרְחֶכֶת,
 מִסְנֶה הַטּוֹבָה לְחָרִישׁ, טוֹבָה לְנִטְיָעָה.
 תִּשְׁע־עֲשָׂרָה שָׁנָה לְלֹא הָרֶף
 לְחַמוּ עָלֶיהָ בְּרוּיָת עֲקָשֶׁת
 אֲבוֹת־אֲבוֹתֵינוּ נוֹשְׂאֵי הַחֲנִית;
 בִּשְׁנָה הָעֲשָׂרִים בָּרְחוּ הָאוֹיְבִים
 מִרְכְּסֵי אִיתוּמָה² הַגְּבוּהִים,
 נוֹטְשִׁים אֶת פְּרֵי עֲמָלָם הַדָּשָׁן.

המלחמה המוזכרת כאן היא המלחמה המסגנית הראשונה.

1. המלך הספרטני בזמן המלחמה המסגנית הראשונה.

2. הר במסניה.

כְּמוֹ חֲמוּרִים הַמְכָּרִים
 מִמְּשָׁאוֹת כְּבָדִים
 הֵם מְבִיאִים לְאֲדוֹנֵיהֶם
 תַּחַת כַּפֵּיהֶם קְדוֹרָנִית
 חֲצִי מִתְנוּכַת הַשָּׂדֶה.

מְקוֹנְנִים עַל הָאֲדוֹנִים,
 הֵם וְנִשְׁיָהֶם,
 יַעַת מֵאֶרֶץ הַמּוֹת
 נִגְזֶרֶת עַל אֶחָד מֵהֶם.

את פרגמנט 6 מביא פֶּאוֹסְנִיָּאָס (גיאוגרף מן המאה השנייה לספירה) כעדות לגזירות הכלכליות שסבלו המסֵנִים המנוצחים במלחמה המסֵנית השנייה מידי הספרטנים, אדוניהם הישנים-חדשים. את פרגמנט 7 הוא מביא כעדות לגזירה שחייבה את המסֵנִים להגיע לספרטה עם נשותיהם, לבושים בשחורים, להלוויות מלכים ובעלי־שררה אחרים.

כִּי נָאָה לַגִּבֹּר הַטּוֹב
 לַמּוֹת בְּשׁוֹרוֹת הַחַיִּית,
 לִפְלֵ בְקָרֵב לְמַעַן אֲרָצוֹ;
 וּמִכְּאִיב מָכַל הוּא לַעֲזֹב
 אֶת עֵירוֹ וּשְׁדוּתֶיהָ הַדְּשָׁנִים
 וְלַעֲבֹר לְחַיֵּי קִבְּצָנוֹת,
 לְנֹדֵד עִם אִם יִקְרָה
 וְאַבָּא זָקֵן,
 עִם יִלְדֵי הַקְּטָנִים
 וְאַשֶּׁת חִיקוֹ.

בְּמַחֲסוּרוֹ וּבְעֲנִיוֹ הַשָּׁנוּא
 נִתְעַב יְהִיָּה בֵּין אֱלֹהִים
 שְׁאֲלֵיהֶם יָבוֹא,
 אֶת מוֹצָאוֹ יְבִישׁ,
 אֶת הַדֶּר תִּפְאָרוֹ יִכְזִיב,
 כָּל עֶלְבוֹן וּפָגַע יִשְׁתַּרְכוּ אַחֲרָיו.
 אִם אֵין אֶפֶס שׁוֹם הַתַּחֲשָׁבוֹת
 וְשׁוֹם כְּבוֹד לְאִישׁ הַנֶּדֶר כֶּן,
 וּלְזָרְעוֹ אַחֲרָיו,
 הִבֵּה נִלְחָם בְּמֶרֶץ

לְמַעַן אֲדַמָּה זֶה,
הָבָה נָמוּת לְמַעַן בְּגִינוּ
וְלֹא נַחוּס עוֹד עַל נַפְשֵׁנוּ.

קְדִימָה, צְעִירִים,¹
עָמְדוּ צְפוּפִים וְלַחְמוּ.
אַל תִּפְתָּחוּ בְּנִסְיָה מְבִישָׁה,
תִּפְרְצוּ בְּבִהָלָה;
לֹא, אֲלֹא עֵצָם וְעֹז
נִטְעוּ בְּרוּחָכֶם.
אַל תִּדְבְּקוּ בַּחַיִּים
כְּשֶׁאַתֶּם נִלְחָמִים בַּגְּבָרִים.
אֶת הַמְּבַגְרִים, הַנִּכְבְּדִים,
שֶׁרָגְלֵיהֶם כָּבֵד לֹא זְרִיזוֹת עוֹד,
אַל תִּנְטְשׁוּ וְתִבְרָחוּ.

מְבִישׁ הוּא כְּשֶׁאִישׁ מְבַגֵּר
נוֹפֵל שׁוֹכֵב בְּשׁוּרוֹת הַחַיִּית
וּמֵאַחֹר הַצְעִירִים;
הִנֵּה רֹאשׁוֹ כָּבֵד לְבָן, זָקְנוֹ אֶפֶר,
וְהוּא נוֹפֵחַ אֶת נִשְׁמָתוֹ הַעֲזָה בְּאֶבֶק,

אוֹחֶז בְּמִבּוֹשֵׁי הַמִּדְמָמִים
וּבִשָּׁר גּוֹפּוֹ עָרֵם:
מֵרָאָה מִבִּישׁ, מֵעוֹרֵר חֲמָה.

לְעֲמָתוֹ, הַכֹּל אֶת הַצֵּעִיר הוֹלֵם
עֵת פָּרַח עָלוּמָיו הַחֲמוּדִים בּוֹהֵק:
בְּעוֹדוֹ בֵּין הַחַיִּים
גְּבָרִים מְשִׁתָּאִים לְמֵרָאָהוּ
וְנָשִׁים חוֹשְׁקוֹת בּוֹ;
בְּנִפְלוֹ בְּשׁוּרוֹת הַחַזִּית
יָפָה הוּא תֹארוֹ.²

קְדִימָה,
עִם שְׁתֵּי רִגְלִים פְּשׁוּקוֹת הֵיטֵב
עֲמָדוֹ אֵיתָן עַל הַקֶּרֶקַע,
וּבִשְׁפָּה נְשׁוּכָה קָדְמוֹ אֶת הָאוֹיֵב.

"הם לא החשיבו משוררים אחרים, אבל אליו הם התייחסו ברצינות כה רבה עד כי חוקקו חוק האומר, שכל אימת שהם יוצאים למלחמה ומתכוננים לקרב יש לקרוא לכולם לאוהל המלך כדי לשמוע את שיריו של טירטִיאוֹס, כי סברו שכך יהיו הם מוכנים ביותר למות למען המולדת. יועיל לכם לשמוע גם את שורות האלגיה האלו, כדי שתדעו אֵילו מעשים זכו להערכה אצלם". הקטע הזה מופיע בנאומו (נגד לֹאוֹקְרֶטֶס) של המדינאי היווני המפורסם בן המאה הרביעית לפנה"ס

ליקורגוס. "שורות האלגיה" שהוא משמיע בנאומו הן שיר מספר 10, המופיע מייד אחרי דבריו אלה.

1. יש פרשנים הסבורים שפרגמנט 10 הוא בעצם שני שירים, וכי השיר השני מתחיל בשורה "קְדִימָה, צְעִירִים" (שורה 15 בטקסט היווני). ליקורגוס עצמו, המצטט את השורות האלו, מביא אותן כשיר אחד, ולדעתי בצדק, מפני שהחלק הראשון (עד השורה "קְדִימָה, צְעִירִים") משמש מעין הכנה טבעית לחלק השני. הפרגמנט הזה הוא, ככל הנראה, שיר שלם.
2. הקטע על מות האיש המבוגר והאיש הצעיר הוא פיתוח מפורט מדי, כמעט פתטי, לדברי פריאָמוס מלך טרויה לבנו הקטור, כדי להניאו מלהילחם באכילס (איליאס, כב, 71-76, בתרגום שאול טשרניחובסקי):

כִּי הִנֵּה לְעֵלָם עוֹד יָאָה
לְהִיּוֹת מוֹטָל אִם הוּמַת בְּקֶרֶב בְּמִלְחָמָה בְּנַחֲשֵׁת,
יִשְׁכֵּב, כִּי יָפֶה עוֹד כָּלוּ, וַיְפִים, וְאִם מֵת, כָּל אֵיכָרִיו;¹
אֶפֶס אִם יֵאָכְלוּ הַכְּלָבִים וַיַּחֲלֹו הַזֶּקֶן הַהוּנִי,
שִׁיבַת רֹאשׁוֹ וְזִקְנוֹ, אוֹ אִם עֲרוֹתָו תִּגָּלֶה,
אֵין לְבִנְיָתָמוּתָה אֲמֻלִּים צֶעַר גָּדוֹל מִמֶּנּוּ!

אם הקטע הזה מהומרוס אכן מהווה את הבסיס לשורות השיר של טירטִיאוס, הרי יש לנו כאן עדות נוספת לתפוצתה ולהשפעתה של השירה האפית המוקדמת על משוררי המאה השביעית (ראו סימונידס, פרגמנט 6; ראו גם מימנרמוס, פרגמנט 6).

1. וַיְפִים, וְאִם מֵת, כָּל אֵיכָרִיו – ואף במותו יפים כל איבריו.

חֲזָקוּ, צֹאצְאִים אַתֶּם
 לְהַרְקֵלֶס הַבִּלְתִּי מִנֶּצֶחַ –
 זָאוּס עֲדִין לֹא מִסְתִּיר אֶת פָּנָיו;¹
 אֶל תִּירָאוּ מִחֲמוֹן הַגְּבָרִים,
 אֶל־נָא תַחֲשֹׁשׁוּ.

אֶחָזוּ אִישׁ אִישׁ בְּמַגְנוֹ
 וְהִשִּׁירוּ לְשׁוֹרוֹת הַחֲזִית,
 תַּעֲבֹו אֶת נַפְשְׁכֶם וְהָאִירוּ פָּנִים
 לְרוּחוֹת הַמָּוֶת הַשְּׁחֹרוֹת
 כְּמוֹ לְקַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ.

יִודְעִים אַתֶּם כְּמָה מְכַלִּים
 מַעֲשֵׂיו שֶׁל אֶרֶס מוֹרִיד הַדְּמָעוֹת,
 וּלְמִדָּתָם הֵיטֵב אֶת מְזֹג
 הַמְּלַחְמָה הַעֲגוּמָה.
 נִרְדָּפִים וְרוֹדָפִים הֵייתֶם, צָעִירִים,
 וּשְׁבַעְתֶּם מְזָה וּמְזָה.
 הַמְּעֹזִים אֶפּוֹא לַעֲמֹד לְצַד חֲבֵרֵיהֶם
 וּלְהַתְקַדֵּם לְשׁוֹרוֹת הַחֲזִית
 בְּקָרֵב פָּנִים אֶל פָּנִים,
 מִנִּין מִתִּיהֶם פָּחוֹת

וְהֵם מְצִילִים אֶת הַצָּבָא מֵאַחֲרָיו;
אֵךְ כְּשֶׁגָּבְרִים בּוֹרְחִים מִפָּחַד
אוֹבֶדֶת סִגְלָתָם² כָּלָה.

לֹא יוֹכֵל אִף אֶחָד לְהִקְיֵי בְּדַבְּרֵיו
אֶת כָּל הָרְעוֹת הַקּוֹרוֹת לְאָדָם
אִם הִתְנַהֲגוּתוֹ מִבִּישָׁה:
הֵן זֶה מִבְּעִית כְּאֲשֶׁר מִבְּתָרִים
אֶת שְׂכָמוֹ שֶׁל גֶּבֶר בּוֹרַח
בְּמִלְחָמָה הַקְּטָלָנִית,
וְגוֹפָה הַמוֹטָלָת בַּחוֹל
כְּשֶׁחָד הַחֲנִית נְעוּץ בַּגֶּבֶה
הִנֵּה מֵרָאֵה מִבִּישׁ.

קְדִימָה,
עִם שְׁתֵּי רַגְלִים פְּשׁוּקוֹת הֵיטֵב
עֲמָדוֹ אֵיתָן עַל הַקֶּרֶקַע,
וּבְשֹׁפָה נְשׁוּכָה קָדְמוֹ אֶת הָאוֹיֵב;³
עַל יָרֵךְ וְשׁוֹק, חֲזָה וּכְתָפִים,
סוֹכְכוֹ עִם כָּרֶס הַמַּגֵּן הָרָחֵב;
בִּימִינָכֶם נִפְנּוּ בְּכִידוֹן הָאֲדִיר,
נִעְנְעוּ אֵימוֹת אֶת צִיצַת קִסְדֹתְכֶם.

בַּצָּעוּ מַעֲשִׂים אֲדִירִים:
כִּן תִּלְמְדוּ לְהִלָּחֵם.
אֶל־נָא תַעֲמְדוּ
מִחוּץ לְטוֹחַ הַקֶּשֶׁת –
הֵן בִּידֵיכֶם מִגֵּן –
אֲלֹא קִרְבוּ
וְעַם כִּידוֹן אֲרוֹף אוֹ חֶרֶב
בְּקֶרֶב פָּנִים אֶל פָּנִים
הִכּוּ חֲסִלוּ אֶת הָאוֹיֵב.
הַצִּיבוּ רֶגֶל לַיָּד רֶגֶלּוֹ,
מִגֵּן עַל מִגֵּן הַשְּׁעִינוּ,
צִיצָה לְצִיצָה
קֶסֶדָה לְקֶסֶדָה
חֹזֶה לְחֹזֶה הִבִּיאוּ,
עִם חֶרֶב בְּיָד
אוֹ חֲנִית אֲרָכָה
לְחַמּוֹ בְּאוֹיְבֵיכֶם.
וְאַתֶּם, רִגְלִים קְלִי־נֶשֶׁק,
הַשְׁתוֹחַחוּ מִתַּחַת לְמִגֵּן
וּמִכָּל הָעֶבְרִים
רְגְּמוּ אוֹתָם בְּסֻלְעִים,

הָטִילוּ בָּהֶם תְּנִיתוֹת מְחַדָּדוֹת, עֲמָדוֹ לִימִין כְּבָדֵי־הַנֶּשֶׁק.

1. מילולית, "לא מחזיק את צווארו באלכסון". ביטוי לא ברור די צורכו, אבל הכוונה היא, ככל הנראה, ל"אַל־תִּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי" (תהילים כז 9). כלומר, זאוס עדיין אינו מסתיר את פניו מן הספרטנים, הוא עדיין לצידם.
2. למונח סגולה ראו הערה 1 לפרגמנט 12.
3. ארבע השורות "קְדִימָה... אֶת הָאֵיב" נמצאות גם בפרגמנט 10, בסיומו.

לֹא אֶזְכִּיר גִּבֹּר וְלֹא אֶחְשִׁיבוּ
 בְּשָׁל כְּשֶׁרוֹנוֹ¹ בְּרִיצָה אוֹ בְּהֶאֱבָקוֹת,
 גַּם לֹא אִם גְּדוֹל וְחֹזֵק יִהְיֶה
 כִּמוֹ גִּזְע הַקִּיקְלוּפִים,
 וַיֵּשִׁיג בְּתַחֲרוֹת אֶת בּוֹרִיאָס² הַתְּרָקִי;
 גַּם לֹא אִם יִפְה־תֹּאֵר יִהְיֶה מְטִיתוֹנוֹס³
 וְעֶשִׂיר מְמִידָס⁴ וּמְקִינִירָס;⁵
 גַּם לֹא אִם מַלְכוּתִי יִהְיֶה מְפֻלּוֹפָס,⁶
 בְּנוֹ שֶׁל טְנָטְלוֹס,
 וַיִּשְׁוֹנוּ חִלְקָה בְּשָׁל אֲדֶרְסְטוֹס,⁷
 גַּם לֹא אִם יִהְיֶה מְפָרְסָם בְּכָל
 אֶךְ לֹא יִחַרֵּךְ אֶת נַפְשׁוֹ.
 כִּי אֵין הַגִּבֹּר טוֹב בְּקָרֵב
 אִם אֵינוֹ יָכוֹל לִשְׂאֹת
 מִרְאָה שֶׁל דָּם וְטַבַּח
 וּלְהַתְנַפֵּל עַל הָאוֹיֵב.

זוֹהִי סִגְלָה, זֶה הַפָּרָס
 הַמְּבַחֵר וְהַטּוֹב בְּיוֹתֵר
 בּוֹ יָכוֹל לְזַכּוֹת גִּבֹּר צָעִיר

בְּקָרֶב בְּנֵי־אָדָם.
 מוֹעִיל לַמְּדִינָה וְלִכְלֵל הָעָם
 כְּשֶׁהַגָּבֵר נֹצֵב בְּשׁוּרוֹת הַחֲזִית
 אֵיתָן לֹלֵא הָרֶף בְּרִגְלִים פְּשׁוּקוֹת,
 בְּדַעְתּוֹ לֹא עוֹלָה כָּלֵל בְּרִיחָה מְבִישָׁה,
 מְסַכֵּן אֶת נַפְשׁוֹ וּמַפְגִּין נְחִישׁוֹת,
 מְעוֹדֵד אֶת הַגָּבֵר הָעוֹמֵד לִידּוֹ.
 זֶה הַגָּבֵר הַטּוֹב בְּקָרֶב.
 חֵישׁ לְאַחֲזֹר הוֹפֵךְ הוּא
 אֶת שׁוּרוֹת הָאוֹיֵב הַסְּמוּרוֹת
 וּבִלְהֵט בּוֹלֵם גְּלִי הַתְּקַפָּה.

וּבִנְפִלּוֹ בְּשׁוּרוֹת הַחֲזִית,
 בְּאַבְדּוֹ אֶת חַיּוֹ הַיְקָרִים –
 מְנַקֵּב רַבּוֹת בְּחֻזּוֹ,
 בְּמַגְנּוֹ הַמְּצִיץ וּבְחֲזִית שְׂרִיוֹנוֹ –
 הוּא מְבִיא תְּהִלָּה לְקָרְיָה,
 לָעָם וּלְאֲבִיו.
 צַעֲרִים וְזַקְנִים גַּם יַחַד
 נוֹשְׂאִים קִינָה עָלָיו,
 הַמְּדִינָה כְּלָה נוֹאֶקֶת

עַל הָאֲבָדָן מִדְּאִיב הַלֵּב;
אֲנָשִׁים מַצְבִּיעִים עַל קִבְרוֹ וַיִּלְדִּיו,
עַל יִלְדֵי יִלְדִּיו וְזָרְעוֹ אַחֲרָיו.
תִּהְיֶה לָהֶם וְשִׁמּוֹ לֹא יֵאבְדוּ לְעוֹלָם,
וְאֵף כִּי מִתַּחַת לָאָרֶץ הֵנוּ
הָרִי הוּא בֶן-אֱלֹמֹת –
כָּל הַמַּצִּטֵּן בַּעֲמִידָתוֹ וּלְחִימָתוֹ
לְמַעַן הָאָרֶץ וַיִּלְדִּיו
וְאֶרֶס הַקּוֹצֵף לֹקְחוֹ.

וְאִם הוּא חוֹמֶק מְרוֹחַ הַמּוֹת
הַמֵּבִיא יְגוֹנוֹת בְּכָפוֹ,
וּבִנְצָחוֹנוֹ מְגָשִׁים אֶת תְּפִלַּת כִּידוֹנוֹ,
הַפֵּל חוֹלָקִים לוֹ כְּבוֹד,
צָעִירִים גַּם מְבַגְּרִים;
מִנְעָמִים רַבִּים טוֹעִים עַד הִגִּיעוּ לְשִׁאוֹל.
בְּהִזְדַּקְנוֹ הוּא מְרוֹמֵם בֵּין בְּנֵי הַקִּרְיָה,
אִישׁ אֵינוֹ רוֹצֶה לְגֹזֵל
אֶת כְּבוֹדֵיו וְזִכְיוֹתָיו,
וְהַכֵּל מְפָנִים לוֹ אֶת כְּסָאָם –
צָעִירִים, מְבַגְּרִים, בְּנֵי גִילוֹ.

כָּל גִּבּוֹר עֲתָה יִשְׁתַּדֵּל
בְּכָל לְבָבוֹ לְהַגִּיעַ
אֶל מְרוֹמֵי סִגְלָה זֹה,
וְאֵל יַחֲשֹׁף נִרְפוּת בְּקֶרֶב.

קטע זה הוא כנראה שיר שלם.

1. מילולית, "בשל סגולת רגליו". המלה "סגולה", שהיא מונח מפתח בשיר הזה, היא תרגום דחוק למונח היווני arete, המציין מיצוי מלא של הערכים הנחשבים ביותר בחברה.
בפרגמנט 11-12 מציינת המלה סגולה את מכלול התכונות העושות אדם לחייל אידאלי. את המונח אפשר לתרגם גם כהצטיינות, מעלה, מידה טובה וכד'.
2. הרוח הצפונית, שלפי האמונה הרווחת מקורה בתַּרְקִיָּה ונודעה במהירותה.
3. צעיר טרויאני, אחי פְּרִיאָמוֹס ובעלה של אָאוּס, אלת השחר (ראו הערה לפרגמנט 4 של מימנְרוֹס).
4. מלך פְּרִיגִיָּה, שמגעו הפך כל דבר לזהב.
5. מלך קפריסין, שהתפרסם בעושרו הרב.
6. ראו הערה 4 לפרגמנט 2. פְּלוֹפּס מֶלֶךְ על מִיקֶנָה והיה סבו של אֶגְמֶמְנוֹן.
7. מלך אֶרְגוֹס, שהוביל את המסע המפורסם של השבעה נגד תְּפִי.

מימנרמוס

MIMNEPMOS

מימנרמוס (ההטעמה על ההברה הראשונה) פעל כנראה בסמיךנה (היא איזמיר) במחצית השנייה של המאה השביעית לפני הספירה. הוא כתב ככל הנראה שני ספרים, שלאחד מהם קראו מלומדי אלכסנדריה ננו ולאחר סמיךנאס. ננו הוא אסופת שירים, הנקראת כך אולי על שם ננו, נגנית האבוב של מימנרמוס ואהובתו, וסמיךנאס הוא, כנראה, שיר ארוך המתאר את גבורת סמיךנה במלחמתה בלידים.

הורטיוס ופרופרטיוס, המשוררים הרומיים, שיבחו את שירי האהבה של מימנרמוס, אבל חוץ מתחילת הפרגמנט הראשון לא נשאר כל זכר לשירים האלה. חמשת הפרגמנטים הראשונים עוסקים בפגעי הזקנה, והשאר בעניינים היסטוריים ומיתולוגיים. שבעה-עשר פרגמנטים נותרו משירתו; תירגמתי את הארבעה-עשר הראשונים (שלושת האחרונים הם בני שורה אחת וסתמיים למדי).

עדויות

מתוך הסוּדָה

מימְנָרְמוֹס: בְּנוֹ שֶׁל לִיגִירְטִיאָדָס, אִישׁ קוֹלוֹפוֹן אוֹ סְמִינָה אוֹ
אַסְטִיפְלִיאָה,¹ מְשׁוֹרֵר אֲלֶגִי.² פֶּעַל בְּזִמְנָה הָאֲוִלִּימְפִיאָדָה ה־37;³ אִם כֵּן,
הוא קוֹדֵם לִשְׁבַעַת הַחֲכָמִים, אֲךָ אַחֲדִים אוֹמְרִים שֶׁהוא בֶּן זִמְנָם.⁴ הוא
נִקְרָא גַם לִיגִיאָיִסְטָדָס⁵ בְּגִלְלֵה הֶהֱרֵמוֹנִיּוֹת וְהַצִּלִּילוֹת שֶׁלוֹ. הוא כָּתַב סְפָרִים
[רְבִים אֵלֶּה?].⁶

1. רוב החוקרים נוטים לחשוב שמימְנָרְמוֹס הוא מסְמִינָה. קוֹלוֹפוֹן שְׁכָנָה דְּרֹמִית לִסְמִינָה; אֲסְטִיפְלִיאָה הוא שְׁמוֹ שֶׁל אִי בְּדֵרוֹם הַיָּם הָאֲגָאִי, וְאוֹלִי צִירוֹף הַמִּיָּלִים "קִרְיָה עֲתִיקָה" (asty palaion).
2. סְטֶרְבּוֹן אוֹמֵר שֶׁנֹּסֵף לְהִיּוֹתוֹ מְשׁוֹרֵר אֲלֶגִי (כְּלוֹמֵר, מְשׁוֹרֵר שֶׁכָּתַב בְּמִשְׁקַל הָאֲלֶגִי; כָּל הַפְּרָגְמָנְטִים מְשִׁירָתוֹ הֵם בְּמִשְׁקַל הַצֵּמֵד הָאֲלֶגִי) הִיָּה מִימְנָרְמוֹס נֶגֶן אֲבוּב (aulos).
3. 629-632 לִפְנֵה"ס.
4. "שְׁבַעַת הַחֲכָמִים" פֶּעַל בְּמַחְצִית הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁל הַמָּאָה הַשִּׁישִׁית לִפְנֵה"ס (עַל "שְׁבַעַת הַחֲכָמִים" רְאוּ הָעֵרָה 4 בְּסִפְּדָה לְטִירְטִיאָדָס).
5. כֵּךְ, לִפְחוֹת, עַל־פִּי פְּרָגְמָנְט 20 שֶׁל סוֹלוֹן (רְאוּ פְּרָגְמָנְט 6, הָעֵרָה 3). מִשְׁמַעְתּוֹ הַמְּדוּיָקָת שֶׁל הַכִּינּוּי אֵינָה בְּרוּרָה. בְּכָל מְקָרָה, נִדְמָה לִי שֶׁהוא מְעִין פְּרַפְרָאָה עַל שֵׁם אֲבִיו.
6. בְּטַקְסֵט הַיּוֹנִי יֵשׁ כָּאֵן שִׁבּוּשׁ לְשׁוֹן. מְקוֹר עֲתִיק מְעִיר: "מִימְנָרְמוֹס כָּתַב שְׁנֵי סְפָרִים נִהְדָרִים", וְעֵדוֹת זֹו מְקוֹבֵלֶת עַל חוֹקְרִים רְבִים.

פרופרטיוס

בְּאַהֲבָה עֹלֹת שׁוּרוֹת מִיִּמְנָמוֹס
עַל שׁוּרוֹתָיו שֶׁל הוֹמֶרוֹס:
אַהֲבָה עֲדִינָה שִׁירִים רַכִּים מְבַקֶּשֶׁת.

(ספר 1, שיר 9, שורות 11-12)

מֵהֶם הַחַיִּים, מֵהוּ עֲנֵג,
לֹא הִזְקָה¹ אֶפְרוֹדִיטָה?
הֲלוֹאֵי אַמוֹת
עַתָּה לֹא אֶשְׁאַף עוֹד
לְאַהֲבָה סוֹדִית,
מִתְנֹוֹת עֲנֻגוֹת וּמִטָּה:
אוֹתָם פָּרַחִי נְעוּרִים
הַמְקִסִּימִים גְּבָרִים וְנָשִׁים.
אֵךְ כְּשֶׁמִּגִּיעַ הַזְקָנָה הַמְכַאֲבָה,
הַעוֹשָׂה גַם אֶת הָאִישׁ הַנָּאֶה לְמַכְעַר,
הֲרֵהוּרִים רָעִים לֹא מְרַפִּים מְלִבּוֹ,
אֵךְ הַשֶּׁמֶשׁ כָּבֵר לֹא מֵהֵנָּה אֶת עֵינָיו.
שָׁנוּא עַל נְעָרִים, לֹא מְכַבְּדוֹת אוֹתוֹ נָשִׁים –
כֹּה מִדְּאִיכָה² עָשָׂה הָאֵל אֶת הַזְקָנָה.

-
1. נראה שהכוונה אינה לצבע שיערה של האלה, אלא לפסלה המצופה זהב.
 2. מימנרמוס ממש מאוהב בשורש ד.א.ב (*ἀργαλέος, α, ov*) בהטיותיו השונות, והוא משתמש בו כמעט בכל אחד מן הפרגמנטים שבידינו.

אָבֶל אָנוּ, כְּמוֹ עָלִים שֶׁהָאֵבִיב הַפּוֹרֵחַ מְצַמֵּחַ,
עַתָּה מִנְגִּיחַ הַשֶּׁמֶשׁ הֵם גְּדִלִים בְּמַהֲרֹת –
כְּמוֹהֶם אָנוּ מִתְעַנְּגִים לְפָרֵק זְמַן קֶצֶר
עַל פְּרָחֵי הַנְּעוּרִים, וְאֵינָנו יוֹדְעִים
מַה טוֹב, מַה רַע, יָבוֹא מִן הָאֲלִים.
רוּחוֹת הַשְּׁחֹר עוֹמְדוֹת לִידְנוּ,
אַחַת מִחֶפֶז עִם זִקְנָה מְדַאִיבָה
אַחֶרֶת עִם הַמּוֹת.
קְצֵר־יָמִים הוּא פְּרִי הַנְּעוּרִים,
קֶצֶר כְּאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ הַפּוֹזֵר עַל הָאָרֶץ.¹
אֵךְ כְּשֶׁעוֹנָה זֹאת מִגִּיעָה לְקֶצֶה,
חֵישׁ קָל טוֹב מוֹת מִחַיִּים.
רַעוּת רַבּוֹת רוּחָשׁוֹת אֵז בְּלֵב.
לִפְעָמִים פָּלִים נִכְסֵי אָדָם –
וְהִנֵּה נִגְלוֹת תְּלָאוֹת הָעֲנִי;
אַחֵר חֲשׂוֹךְ־בָּנִים,
אֲלֵיהֶם נִכְסֵף הוּא מְכַל
בִּירְדוֹ מִתַּחַת לָאָרֶץ, לְשָׂאוֹל;
בְּאַחֵר מִחֶלֶה מִמָּאֶרֶת אוֹחֶזֶת.

אֵין אָדָם שְׁאִינוּ מְקַבֵּל
רַב מְכַאוּבוֹת מְזֻאוּס.

1. כלומר, מבוקר עד ערב, יום אחד בלבד.

3

אֶפְלוּ אָב שְׁהָיָה יִפֶּה-תֹּאֵר,
עַת חוֹלֵף אֶבִּיבוּ, אִינוּ מְכַבֵּד,
אֵינְנוּ אֶהוּב עַל בְּנָיו.

לְטִיתוֹנוֹס¹ נָתַן זִקְנָה רָעָה וְנִצָּחִית,
הַמְצַמֶּרֶת מְמוֹת מְדָאִיב.

1. אָאֹס, אלת השחר, אהבה את טיתונוס (אחיו של פְּרִיאָמוֹס מלך טרויה) וביקשה מזאוס להעניק לו חיי נצח; אבל היא שכחה להוסיף (locus classicus) לחשיבות האותיות הקטנות בחוזה!), שיהיו אלה חיי נעורים נצחיים. הוא מזדקן אפוא לנצח.

אָבֶל קָצְרִים כְּמוֹ חֲלוֹם הַנְּעוּרִים הַיְקָרִים;
וּבֶן-רִגְעַ דְּאוֹבָה וּכְעוּרָה
נִחְלִית הַזִּקְנָה מֵעַל לְרֹאשׁוֹ,
שְׁנוּאָה וּמִשְׁפִּילָה;
זוֹלָגַת עַל סְבִיבוֹתֶיהָ
וּמִשְׁנֶה לְבִלִּי-הַפֶּר אֶת הָאִישׁ,
פוֹגַעַת בְּעֵינָיו, בְּשִׁכְלוֹ.

”אומרים שכאשר מימנרמוס כתב:
 לו בְּלִי מַחְלֹת וּדְאָגוֹת מְדַאִיבוֹת
 יָבוֹא בְּשִׁנְתִּי הַשְּׁשִׁים
 הַמָּוֶת שְׁנִגְזָר עָלַי.

העיר לו סולון¹ ואמר:
 אֲבָל אִם עֲדִין תִּקְשִׁיב לִי, סֵלֶק זֹאת² –
 אַל תֵּטֵר לִי אִם מַחְשְׁבוֹתֵי טוֹבוֹת מְשַׁלֵּךְ –
 שִׁנָּה זֹאת, לִיגִיאִיסְטֵדֶס,³ וְשִׁיר כֶּף:
 לֹו יָבוֹא בְּשִׁנְתִּי הַשְּׁמוֹנִים
 הַמָּוֶת שְׁנִגְזָר עָלַי.”

קטע זה, הכולל את פרגמנט 6 ואת תגובתו של סולון עליו (סולון, פרגמנט 20), מופיע אצל דיוגנס לארטיוס בספרו חיי הפילוסופים, בפרק המוקדש לסולון (I, 60-61). האם אנו עדים כאן להתכתבות היפותטית או אמיתית בין המשוררים? תהיה אשר תהיה התשובה לכך, הרי בעצם התגובה אנו מקבלים רמז לתפוצת השירה ואולי גם רמז לתקשורת בכלל בין חלקיו השונים של העולם היווני הארכאי.

1. סולון, שפעל בתחילת המאה השישית באתונה, ידוע בעיקר כמחוקק ומתקן חברתי גדול. הוא נציגה הספרותי היחיד של אתונה, או לפחות נציגה הבולט היחיד, עד אייסקילוס.
2. ”זאת”, כלומר, את התשוקה למות בגיל שישים.
3. כינוי למימנרמוס (ראו הערה 4 לסוֹדָה). West סבור שפירושו השם הוא ”זֶמֶר עֶרֶב לאוזן”.

עֲנֵג אֶת עֲצָמָךְ.
 הֵן מִן הָאֲזָרָחִים
 הַמְּמָרְרִים אֶת הַחַיִּים
 אֶחָד יִכְפִּישׁ אוֹתָךְ,
 אֲחֵר יִכְפִּישׁ פְּחוֹת.

תַּעֲמִד־נָא הָאֲמַת לְעַדִּי וּלְעֶדְךָ¹ –
 הַדָּבָר הַנִּכּוֹן מְכֻל.

1. היוונית אינה מבהירה את מין הדובר ואת מין הנמען.

[...] ¹ בְּעֶזְבֵּנוּ אֶת פִּילֹס, עִירוֹ שֶׁל נֶלְאוּס,²

הִנֵּעְנוּ בְּסִפִּינוֹת לְאַסְיָה הַנִּכְסֶפֶת,

שֶׁחֵץ מְדַאֵב הַבָּאנוּ

וּבְחֶזֶק־יָד הִתְיַשְּׁבֵנוּ

בְּקוֹלוֹפוֹן הַחֲמוּדָה.

מִשָּׁם, מִן הַנֶּהָר³ [...] הִגַּחְנוּ

וּבַעֲצַת הָאֱלִים כָּבִשְׁנוּ

אֶת סְמִירְנָה הָאִי־אוֹלִית.⁴

-
- פרגמנט זה הוא אחת העדויות הרציניות למוצאו הסמיני של מימנרמוס.
1. בטקסט היווני מופיע כאן צירוף מילים שנוי במחלוקת. יש המציעים לקרוא אִיפִי, עיר בְּמִסְנִיָּה אשר במערב חצי־האי הֶפְּלוֹפוֹנְסִי.
 2. נלאוס מוזכר באליאס כמלך פילוס (במסגיה?), אביו של נֶסְטוֹר המהולל.
 3. כמו בשורה הראשונה, גם כאן מופיע בטקסט היווני צירוף מילים שנוי במחלוקת. בכל מקרה, נראה שהצירוף צופן בתוכו את שם הנהר.
 4. מאזור אִי־אוֹלִיס בצפון־מערבה של אסיה הקטנה.

אֶף יֶאֱסֹן עֲצָמוֹ לֹא הָיָה מִבֵּיא לְעוֹלָם
 אֶת הַגִּזְזָה הַגְּדוֹלָה מֵאִיָּאָה
 בְּסוֹף הַמָּסַע הַמְּפֹרָךְ,
 כְּשֶׁהַשָּׁלִים אֶת הַמְּטָלָה הַקָּשָׁה
 עֲבוּר פְּלִיאָס עַז הַמִּצָּח,
 וּלְזֶרְמוֹ הִיפָּה שֶׁל אוֹקְאָנוֹס¹
 הֵם לֹא הָיוּ מְגִיעִים.²

ראו הערות בעמוד הבא.

עִירוֹ שֶׁל אֵי־אֶטֶס,
שֶׁם קִרְנֵי הַלְיוֹס³ הַמְהִיר
מִנְחוֹת בְּחֶדֶר מְזֶהָב
עַל שִׁפְתֵי אוֹקְאָנוֹס,
לְשֵׁם סֵר יָאֶסוֹן הָרֵם.

פרגמנטים 11 ו־11א מצטטים מאותו שיר. הנושא הוא הסיפור המפורסם על יאסון, שנשלח על־ידי פֵּליאס, מלך יוֹלְקוֹס (בתְּסֵלִיָּה שביוון), להביא את גִּזַּת הזהב מְקוֹלְכִיס (כאן = אֵי־אֶטֶס), שבחוֹף המזרחי של הים השחור. בעזרת הארגונאוטים הצליח יאסון במשימתו, וחזר ליוֹלְקוֹס עם בתו של מלך קוֹלְכִיס, מִדִּיָּאָה.

1. בתמונת העולם היוונית הארכאית היה אוֹקֵיינוֹס (אוֹקְאָנוֹס ביוונית) הנהר המקיף את הארץ, שצורתה כצורת דֶּסְקָה. אם כן, יאסון הגיע "לקצווי ארץ" כדי להביא את הגִּזַּת.
2. "מבחינה כרונולוגית הסדר הפוך, כדי להבליט את השבת הגִּזַּת" (GEP 91).
3. הַלְיוֹס ביוונית = שמש. הַלְיוֹס עם אות גדולה בתחילת המלה = אל השמש. הוא היה אֵבִי אֵי־אֶטֶס, מלך קוֹלְכִיס.

הָרִי לְהִלִּיֹס קָצוֹב עָמַל יוֹמְיוֹמִי –
 אֵין כָּל הַפּוֹגָה לַעֲצָמוֹ וּלְסוֹסִיו
 מֵאֹז הַשַּׁחַר וְרֹד־הָאֶצְבַּע¹
 עוֹזֵב אֶת אֻקְאָנוֹס וְנוֹסֵק לְשָׁמַיִם.
 מִטָּה כְּלִילַת חֲמֻדָּה, חֲלוּלָה,
 מַעֲשֵׂה יְדֵי הַפִּיֶּסְטוֹס,²
 מִזְהָב יָקָר, מְכַנְפֶּת,
 נוֹשֶׂאת אוֹתוֹ בֵּין הַגְּלִים,
 עַל רֹאשׁ הַמַּיִם, יֵשֶׁן בְּנַעֲיָמִים,
 מֵאֲרֶץ הַהֶסְפְּרִידוֹת לְאַדְמַת אֲתִיּוֹפִיָּה,³
 הֵיכֵן שְׁמֶרְכָּבָתוֹ וְסוֹסִיו מְחַפִּים⁴
 לְבוֹא הַשַּׁחַר בְּכוֹר־הַבֶּקָר;
 שֵׁם עוֹלָה בֶּן הַיִּפְּרִיאוֹן⁵
 עַל כְּלִי־רֶכֶב אַחֵר.⁶

"מימנרמוס אומר בספרו ננו, שהליוס נישא אל עבר הזריחה במיטת זהב שיוצרה למטרה זו על־ידי הפִּיֶּסְטוֹס... [וכאן בא הציטוט דלעיל]" (אתניאוס, סעודת הסופיסטים). נדמה לי שזהו המקור הקדום ביותר למיתוס המופלא על הָלִיוֹס, אל השמש, הנוהג את מרכבתו מדי יום ממזרח למערב, ובלילה חוזר שוב למזרח כשהוא ישן על מיטת זהב קעורה.

1. שחר כאן הוא באות גדולה, כלומר, אלת השחר, אָאֹס. "ורוד־האצבע" הוא הכינוי ההומרי הרגיל לשחר (טשרניחובסקי מתרגם "ורוד־האצבעות", שכן הכוונה היא כאמור לאלת השחר).

2. אל האש, הנפחים והאומנים. אומן אלוהי.
3. שמן של ההספרידות, בנות הלילה, נגזר מן המלה hespera, ערב, כלומר, זמן ומקום שקיעת השמש = במערב; האתיופים גרו "במזרח השמש". מימנרמוס מסמן כאן את הגבולות המערביים והמזרחיים של העולם הארכאי.
4. האם הכוונה למרכבה ולסוסים חדשים? מקור עתיק אחד מציין שהליוס הפליג עם סוסיו ומרכבתו באותה הסירה, אך מימנרמוס אינו אומר זאת במפורש.
5. היפריאון הוא אבי הליוס.
6. על כלי־רכב אחר ממיטתו, כלומר, על המרכבה החדשה או הישנה. אפשר להבין את הטקסט כך וגם כך.

[פרגמנט 13 מצטט שני קטעים ממקורות עתיקים המספרים, במילים שלהם, על מוצא המוזות על-פי מימנמוס].

13א

כָּךְ אֲנָשִׁי הַמֶּלֶךְ, עֵת הוֹרָה דְּבָרוֹ,
הַסְתַּעֲרוּ, מְסֻכָּכִים בְּמַגְנִים קְמוּרִים.

זהו הפרגמנט היחיד מסמינאס (ראו הקדמה). המלך המוזכר בו הוא כנראה גיגס, מלך לידיה.

כחו וגבורתו לא היו כשלכם¹ –
 כך שמעתי מקודמי, שראוהו הומם²
 במישור ההרמוס,³ עם כידון מילה⁴ ביד,
 את טורי פְּרָשִׁי הַלִּידִים.
 פֶּלֶס אֶתְנָה⁵ לא מִצָּאָה מְעוֹלָם
 שום דְּפִי בְּלָבוֹ הָעוֹ,
 כְּשֶׁסָּעַר עִם שׁוֹרֹת הַחֲזִית
 אֶל קֶרְבִּי הַמְּלַחְמָה הַמְּגֹאֶלֶת בְּדָם,
 מִתְגֶּרֶה בַּחֲצִי הָאוֹיֵב הַמָּרִים.
 אֵף צַר לֹא הָיָה טוֹב מִמֶּנּוּ
 בְּמִלְאֶכֶת שְׁאוֹן הַקֶּרֶב הַמְּאֻמָּן,
 יַעַן שֶׁעַט [כְּמוֹ] קֶרְנֵי הַחֲמָה.⁶

-
1. זהות הגיבור אינה ידועה. נראה שהוא לחם נגד גיגס בשנות השישים של המאה השביעית לפנה"ס.
 2. "הֶמֶם – הביא מהומה, החריד, הבהיל, בילבל: 'וַיִּהְיֶה אֶת מַחְנֵה מִצְרַיִם' (שמות יד 24)." – מתוך מילון אבן־שושן. אחד מאותם מקרים משוכבי נפש, שבהם אתה מוצא תרגום מדויק (!) למלה במקור (καλονέω).
 3. נהר מצפון לסמירנה.
 4. מִילָה (מיוונית, melia), עץ ממשפחת הַיִּיתִיִּים.
 5. פֶּלֶס הוא כינוי לאלה אֶתְנָה, אשר משמעותו אינה ברורה. במאה השביעית לפנה"ס עמד בסמירנה מקדש חשוב לאלה.
 6. השורה במקור בעייתית מבחינה תחבירית, והמלה "כמו" היא השערה.

אַלקמן

AAKMAN

אַלקמן (ההטעמה על ההברה האחרונה) פעל בספרטה במחצית השנייה של המאה השביעית לפני הספירה. הוא מחבר שירי המקהלה הקדום ביותר שמשירתו נשארו די שורות כדי שנוכל להעריכו.¹ שני פרגמנטים של פֶּרְתֵּנִיָּאָה (ביחיד, פֶּרְתֵּנִיָּאָן, שיר המושר על-ידי עלמות), אשר התגלו על פפירוסים, הם הדוגמאות הארוכות ביותר מהמאה השביעית לפני הספירה לסוגת שירי המקהלה – צורה אמנותית אשר שילבה מילים, מוזיקה ומחול.

שירי המלחמה של טירטיאוס לימדו אותנו לראות בספרטה מחנה צבאי גדול וקודר, אך הנה בא אַלקמן, הצעיר במקצת מטירטיאוס, ושר (פרגמנט 41):

כִּי נִגְיָנָה נָאָה בְּנִבֵּל
אֵינָנָה נּוֹפֶלֶת מִחֶרֶב.

ואכן, ספרטה במאה השביעית לפני הספירה לא היתה רחוקה מאתונה של המאה החמישית לפני הספירה: מרכז תרבותי שוקק שבו התפתחה ושיגשגה שירת המקהלה (הניב הדורי של ספרטה בולט בכל השירה

1. אֶמְלוֹס וְטֶרֶפְנֶדְרוֹס אומנם חיו לפניו, אך משירתם נשארו שורות בודדות בלבד.

הפּוֹרְלִית הַיּוֹנִית), וּמִקּוֹם שֶׁאֵלִיו מְגִיעִים מְשׁוֹרְרִים, מוֹזִיקָאִים וְאֲמָנִים אֲחֵרִים מְכַל רַחְבֵּי הָעוֹלָם הַיּוֹנִי.

מִגַּעַה הַקֵּל וְהַעֲנוּג שֶׁל שִׁירַת אֶלְקִמָּן יַחַד עִם מְטְרִיקָה וִירֵטוֹאוֹזִית וּמִבְנִים תַּחֲבִירִיִּים נֹעֲזִים, הַטְּבַעִיּוֹת הַמְּשַׁכְּנֶת כָּל־כָּךְ שֶׁבָּהּ הוּא מְדַבֵּר מִשְׁפָּתֵי הָעֲלָמוֹת בְּפֶרֶתְנִיָּאָה (עַד שֶׁנִּדְמָה כִּי הוּא אַחַת מֵהֶן), וְעַסִּסִּיּוֹתֶיהָ הֶרְכָּה שֶׁל תַּאוּתוֹ לְמִזְוֹן, לְרִיקוֹד וּלְנָשִׁים – כָּל אֵלֶּה הִרִימוּ אוֹתוֹ לְמַדְרַגַּת "קֶלְסִי" בְּעֵינֵי הַיּוֹנִים בְּדוֹרוֹת הַמֵּאוֹחֲרִים יוֹתֵר, וְאֵין סֶפֶק שֶׁהוּא הַמְּשׁוֹרֵר הַסִּפְרָטִנִּי הַגָּדוֹל בְּיוֹתֵר.

עדויות

מתוך הסודה

אַלְקָמֶן: לְקוֹנִי מִמְּסוֹאָה, אַבְל לִפִּי קֶרֶטֶס – הַטּוּעָה בְּכַךְ – הוּא לִידֵי מִסְרָדִים.¹ מְשׁוֹרֵר לִירִי, בֶּן דָּמָס אוּ טִיטְרוֹס. אַלְקָמֶן חֵי בַתְקוּפַת הָאוֹלִימְפִיאָדָה ה־27,² כְּשֶׁאֲרָדִיס, אֲבִי אֶלִיאֶטֶס, מָלַךְ בְּלִידֵיהָ.³ הוּא הִיָּה חֲשָׁקִנִי מְאוֹד וְהַמְצִיא אֶת שִׁירֵי הַחֶשֶׁק. מוֹצֵאוֹ מִמְּשֻׁרְתִּים.⁴ הוּא כָּתַב שִׁישָׁה סְפָרִים, שִׁירָה לִירִית וְאֶת הַצּוֹלִלוֹת.⁵ הוּא הִרְאֵשׁוֹן שֶׁהִנְהִיג זְמֶרֶת שִׁירָה שְׂאִינָה בַּהֶקְסִמְטְרִים. הוּא הִשְׁתַּמֵּשׁ בְּנִיב הַדּוּרִי, כְּמוֹ הַסְּפָרִטִּנִים. יֵשׁ גַּם אַלְקָמֶן אַחֵר, אֶחָד הַמְּשׁוֹרְרִים הַלִּירִיִּים, שֶׁגָּדַל בְּמִסְנָה. הַטִּיִּית הָרַבִּים הִיא "אַלְקָמֶנֶס".

1. מְבַקְרִים בַּעַת הָעֵתִיקָה (וְעַד יִמִּינוּ) נִחְלָקוּ בְּשֶׁאִלָּה הָאֵם אַלְקָמֶן נוֹלַד בַּסְּפָרְטָה אוּ בְּסֶרְדִּים שֶׁבַּמַּמְלַכַת לִידֵיהָ. פְּרָגְמֶנֶט 16, לְמִשְׁל, הוֹבֵא כְּהוֹכַחָה לְכַךְ שֶׁהוּא בֶּן סֶרְדִּים. נִדְמָה שֶׁהִסִּיבָה הָעִיקְרִית לְטַעֲנָה שֶׁהוּא לֹא נוֹלַד בַּסְּפָרְטָה הִיא שֶׁהַדּוֹרוֹת הַמְּאוּחָרִים יוֹתֵר, אֵלֶּה שֶׁהִתְרַגְּלוּ לִרְאוֹת בַּסְּפָרְטָה מִחֲנָה צְבֹאִי, הִתְקַשּׁוּ לְהַעֲלוֹת בְּדַעְתָּם אֶת הָאִפְשָׁרוֹת שִׁיכּוֹל לְהִיוֹלַד שֵׁם מְשׁוֹרֵר כְּלִשְׁהוֹ (טַעֲנָה דוּמָה הוֹעֲלָתָה גַּם לְגַבִּי טִירְטִיאֹוס, אֵף שֶׁכָּתַב שִׁירֵי מִלְחָמָה). מְסוֹאָה הִיָּתָה כֹּפֶר בְּשׁוּלֵי סְפָרְטָה.

2. כְּלוּמֶר, 668-672 לִפְנֵה"ס.

3. אַבְל אֲרָדִיס שֶׁלֹּט בֵּין 652-619 לִפְנֵה"ס בַּעֲרָךְ, וְהִיָּה סִבּוֹ שֶׁל אֶלִיאֶטֶס. בְּכָל מִקְרָה, רֹב הַחוֹקִרִים בִּימֵינוּ נוֹטִים לְחֹשֵׁב שֶׁאַלְקָמֶן פָּעַל בְּשִׁלִּישׁ הָאַחֲרוֹן שֶׁל הַמָּאָה הַשְּׁבִיעִית.

4. דוּגְמָה לְרִשְׁעוֹת אוֹפִיִּינִית לַעַת הָעֵתִיקָה.

5. לֹא בְּרוּר אִם הוּא כָּתַב שִׁישָׁה סְפָרִי שִׁירָה לִירִית וּבִנוֹסֵף לְכַךְ אֶת הַצּוֹלִלוֹת, אוּ שִׁישָׁה כּוֹלֵל הַצּוֹלִלוֹת. לֹא יָדוּעַ דְּבַר עַל הַצּוֹלִלוֹת. בְּכָל מִקְרָה, זֶה הַמְּקוֹם

להעיר כי בכל הסודות שבהן מצוין כי המשורר כתב כך וכך ספרים, אין הכוונה שהמשורר עצמו הוציא בימי חייו את הספרים האלה, אלא ששיריו לוקטו על-ידי מלומדי אלכסנדריה בתקופה ההלניסטית, והם חילקו אותם לספרים, בדרך כלל לפי שיקולים פרוזודיים.

אַנטיפֿטרוס מתְסֵלוֹנִיקי

(מן האנתולוגיה הפֿלִיטִינִית)

אַל תִּשְׁפֹּט אִישׁ לְפִי אָבֶן:
הַקָּבֶר קָטָן לְמִרְאָה
אֶךְ מְכִיל עֲצָמוֹת אִישׁ גָּדוֹל.
אֶת אֱלֶקְמָן אֶתָּה תִּזְהֶה בּוֹ,
אֶת הַפּוֹרֵט הַדָּגוּל עָלֶי גִבֹּל לְקוֹנִי
הַנִּמְנָה עִם תִּשְׁעַת בְּנֵי הַמוֹזָה.¹
הִנֵּה פָאן הוּא שׁוֹכֵב,
סֵלַע מְרִיבָה בֵּין שְׁתֵּי יַבָּשׁוֹת²
הָאֵם לִידֵי הוּא אוֹ לְקוֹנִי –
אֲמָהוֹת רַבּוֹת לְפִיטָנִים.

אַנטיפֿטרוס מתְסֵלוֹנִיקי (היא סְלוֹנִיקִי) פֿעל ברומא (אך כתב ביוונית) בסוף המאה הראשונה לפנה"ס/תחילת המאה הראשונה לספירה.

1. הכוונה לתשעת המשוררים הפּוֹרְלִיִים והמונודיים (לפי האבחנה המודרנית והכוללנית של מושגים אלה) החשובים, אשר יצירותיהם נערכו בתקופה ההלניסטית על-ידי המלומדים בספרייה הגדולה באלכסנדריה, והם (לפי סדר כרונולוגי): אֱלֶקְמָן, אֶלְקִיאֹס, סֶפֶפוֹ, סֶטְסִיכּוֹרוֹס, אִיפִיקוֹס, אֶנְקִירִיאון, סִימוֹנִידֶס (מן האי קוס), בֶּקְכִילִידֶס, פִּינְדָרוֹס.

2. הכוונה לאסיה, שם נמצאת סרִידֶס בירת לידיה, ולאירופה, שם נמצאת ספֿרטָה, בירת חבל לְקוֹנִיָה שביוון (הספרטנים נקראו גם לְקוֹנִים או לְקַדִּימוֹנִים).

הַפֶּרְתֵּינִיאוֹן הַזֶּה הִתְגַּלָּה בִּשְׁנַת 1855 עַל גְּבִי פִּפִּירוֹס בִּסְקָרָה שֶׁמִּדְרוֹם לַקְּהִיר, וְהִתְפָּרַס לְרֵאשׁוֹנָה בִּשְׁנַת 1863. לֹא יָדוּעַ מֵה אֲוִרְכּוֹ שֶׁל הַשִּׁיר, כְּלוּמֹר, כְּמֵה טוֹרִים קִדְמוֹ לְאַרְבַּעַת הַטּוֹרִים שֶׁבִּפִּירוֹס. הַטּוֹר הָרֵאשׁוֹן שֶׁבִּידִינוּ מִכִּיל 34 שׁוֹרוֹת, הַקְּטוּעוֹת בְּתַחֲלִילָתָן בְּאוֹפֵן שֶׁאֵינוֹ מֵאִפְשָׁר בְּדֶרֶךְ כָּלֵל לְהַבִּינָן; הַטּוֹר הַשֵּׁנִי, שׁוֹרוֹת 35-68, הִשְׁתַּמֵּר בְּמִצָּב טוֹב מְאֹד; הַטּוֹר הַשְּׁלִישִׁי, שׁוֹרוֹת 69-101, לֹקָה פֶּה וְשֵׁם בִּמְחִיקוֹת; סִימֵן מִיּוֹחַד (coronis), כְּמַעַט כָּל מֵה שֶׁנִּשְׁאָר מִן הַטּוֹר הָרִבְעִי, מוֹרָה עַל כֵּךְ שֶׁהַשִּׁיר מִסְתִּיִּם אַרְבַּע שׁוֹרוֹת אַחֲרֵי שׁוֹרָה 101. הַשִּׁיר מוֹרָכָב מִבְּתִים בְּנֵי 14 שׁוֹרוֹת כָּל אֶחָד, הַחוּפִּים זֶה לָזֶה בְּמִשְׁקָלָם.

כִּפִּי שְׁנִיתָן לְרֵאוֹת, חֲרַגְתִּי כֹאֵן מִמִּנְהִגִּי הַקְּבוֹעַ וְשִׁיבְצָתִי אֶת הַהִקְדָּמָה לִפְנֵי תַחֲלִילַת הַפֶּרְגִּמֶנֶט. הַסִּיבָה לִכֵּךְ הִיא שֶׁקֶשָׁה מְאֹד – לִפְעָמִים בְּלִי־אִפְשָׁרִי – לְהַבִּינָן מֵה קוֹרָה בּוֹ. גִּרְבֵּר אֹמֵר: "אֵף שִׁיר בְּלִירִיקָה הַפּוֹלִיטִי הַיּוּנָנִי לֹא הִיָּה נוֹשֵׂא לִפְרִיּוֹשִׁים רַבִּים כִּלְכֵּךְ כְּמוֹ הַפֶּרְתֵּינִיאוֹן שֶׁל אֶלְקָמֶן" (Euterpe 85). לִכֵּן, אִם אֲנִי נוֹטֶה בּוֹ פֶּה וְשֵׁם לְמִילּוּלִיּוֹת יֵתֵר, הִרִי זֶה רֶק מִפְּנֵי שְׁמִילּוּלִיּוֹת זֶה הִיא מְפִלְטוֹ שֶׁל מִי שֶׁאֵינוֹ בְּטוֹחַ כָּלֵל, כְּמוֹנִי, שֶׁהוּא מִבִּין אוֹת בְּאוֹת אֶת הַמִּתְרַחֵשׁ. הַבֵּית־וַחֲצִי הָרֵאשׁוֹנִים שֶׁבִּידִינוּ מִסְפָּרִים אֶת הַמִּיתוֹס עַל הַיִּפּוֹקְזָאוֹן, מֶלֶךְ סִפְרָטָה, וּבְנִיּוֹ, שֶׁנִּהְרָגוּ עַל־יְדֵי קֶסְטוֹר וּפּוֹלִי־דֵאֲוֹקֶס אוֹ עַל־יְדֵי הֶרְקֵלֶס, וּמִסְתִּימִים בְּמוֹסֵר־הַשְּׁכָל. הַבֵּית הַשְּׁלִישִׁי בְּמִצָּב חֲסֵר תִּקְנָה וְאִי־אִפְשָׁר לְהַבִּינָן אֶת תּוֹכְנוֹ. שֶׁאֵר הַפֶּרְתֵּינִיאוֹן מֵתִרְכּוּ בְּטָקֶס שֶׁבּוֹ הוּא מוֹעֵלָה. הַמִּבְצָעוֹת, מִקְהֵלַת עֲלָמוֹת, מִדְּבָרוֹת עַל עֲצָמָן וְעַל שְׁתֵּי נָשִׁים בְּשֵׁם אֶגֶיֶדוֹ וְהֶגֶסִיכּוֹרָה, הַמִּמְלָאוֹת בְּטָקֶס תִּפְקִיד שׁוֹנָה מִשְׁלָהָן. נִרְאֶה שֶׁהֶגֶסִיכּוֹרָה (פִּירוֹשׁ שֶׁמֶה הוּא מִנְהִיגַת מִקְהֵלָה) הִיא רֹאשׁ הַמִּקְהֵלָה וְאֶגֶיֶדוֹ הִיא סִגְנִיתָהּ. הַטָּקֶס מִתְקִיִּים כִּנְרָאָה בְּאִשְׁמוֹרֶת הַבּוֹקֵר, כְּלוּמֹר לִפְנֵי עֲלוֹת הַשַּׁחַר.

[...] פּוֹלִי־דֵאֲוֹקֶס.

[אַיִנִּי] מוֹנֶה אֶת לִיקִיתוֹס¹ בְּמִנְיָן הַיְּמִתִּים
אוֹ אֶת אֲנֶרְסֶפּוֹרוֹס וְסִפְרוֹס מְהִיר־הַרְגָּלִים

וְ[... הָאֲדִיר
 וְ[... עוֹטָה הַקֶּסֶדָה
 וְ[אֹטִיכָס] וְאַרְיָאוֹס הַנָּגִיד
 וְ[... הַדְּגוּל בֵּין הָאֱלִים לְמַחֲצָה

[...] הַצִּיד
 [...] וְאַוְרִיטוֹס הַגְּדוֹל²
 [...] שְׁאוֹן הַקָּרֵב
 [...] וְהַמְעָלִים
 [...] נְתַעֲלָם
 [...] אִיסָה³ מְכַל
 וּפּוֹרוֹס קְדוּמִים בְּיוֹתֵר
 [...] וּגְבוּרָתָם [חֲסֶרֶת?] הַבְּסִיס [?]
 [אַל] יַעֲוֶף אָדָם לְשָׁמַיִם
 [וְאַל יִנָּסֶה אֶת אֶפְרֹדִיטָה לְשֵׁאת
 [...] אֶת הַנְּגִידָה... אוֹ אִיזוֹ
 [...] אוֹ אֶת בַּת [פּוֹר] קוֹס⁴
 [...] ; אֵן בְּנוֹת־חֶחֶן לְבֵית זָאוֹס
 [...] בְּעִינֵיהֶן אֶהֱבֶה.⁵

[...]

[...] דִּימוֹן

[...] לִידִידִים

[...] נִתַּן מִתְּנוּת

[...]

[...] נְעוּרִים אֲבוּדִים

[...]

[...] לְשׂוּא

[...] אֶחָד מֵהֶם עִם חֵץ

[...] עִם רַחֲמִים מְשִׁישׁ

[...] לַהֲדָס

[...]

[...] נוֹרָאוֹת

הֵם סִבְלוּ, כִּי רָעוֹת זָמְמוּ;

יֵשׁ נֶקֶם בְּיַד הָאֱלִים.

וּמֵאֲשֶׁר הוּא הָאִישׁ אֲשֶׁר בְּשִׁמְחָה

טוֹוָה אֶת יוֹמוֹ בְּלִי דְמָעוֹת.

עֲתָה שָׁרָה אֲנִי עַל הָאוֹר שֶׁל אֲגִידוֹ:

בְּעֵינַי הִיא כְּמוֹ הַשֶּׁמֶשׁ,

לָהּ קוֹרֶאת אֲגִידוֹ לְהֵאִיר עֲלֵינוּ.⁶

אֶף רֹאשׁ הַמִּקְהֵלָה,

הָאִשָּׁה הַדְּגוּלָּה,

אֵינָהּ מְרַשָּׁה לִי בְּשׁוּם אֶפֶן
 לְשִׁבְחָהּ אוֹ לְגִנּוּתָהּ,
 הֵן נִדְמָה כִּי גַם כֵּן הִיא בּוֹלֶטֶת
 כְּמוֹ סוּס שֶׁהֶצֵּב בֵּין כְּבָשִׁים,
 סוּס חֶסֶן, מְנַצֵּחַ, מְרַעִים בְּרִגְלָיו,
 מִחֲלֹמוֹת מְצַטְנָפִים תַּחַת סֵלַע.⁷

מָה, אֵינָךְ רוֹאֶה?
 סוּס הָרִכִּיבָה "אֶנְטִי",⁸
 וּשְׁעָר דּוֹדֵנִיתִי,⁹ הֶגְסִיכּוֹרָה,
 זֹרֵחַ כְּמוֹ זָהָב טָהוֹר,
 וּפְנִיָּה הֶכְסוּפוֹת הָאֵלֶּה –
 לָמָּה אֲכַבִּיר מְלִים?
 הִנֵּה הֶגְסִיכּוֹרָה! וּבֹאֲשֶׁר לְאֶגִּידוֹ,
 אֶף הַשְּׁנִיָּה בִּפְיָה אַחֲרֶיהָ
 תְּרוּץ כְּמוֹ סוּס קוֹלֶקְסִי
 בַּתְּחִירוֹת נֶגֶד אֵיבָנִי.¹⁰
 הֲלֹא גַם הַפְּלִיאָדוֹת,¹¹
 כְּשֶׁאֲנִי נוֹשָׂאוֹת גְּלִימָה¹² לְאוֹרֶתְרִיָּאָה,¹³
 מִתְמָרוֹת מִבְּעַד לְלֵיל הָאֲלֻמוֹת
 כְּמוֹ סִרְיוּס הַכּוֹכָב וְנִלְחָמוֹת בָּנוּ.

עֲדֵי הָאֲרָגְמָן שְׁלָנוּ
 אֵינָם כֹּה בְשֹׁפֵעַ כְּדֵי לְהִדְפֹּן,
 גַּם לֹא נֶחֱשׁ הֶעֱקֵלְתוֹן
 שְׁעַל צְמִיד הַזֶּהָב,
 וְלֹא סָרַט הָרֹאשׁ מְלִידָה –
 תִּפְאֶרֶת צְעִירוֹת כְּהוֹת עֵינַיִם –
 וְלֹא שְׁעָרָה שֶׁל נָנוּ,
 וְאַף לֹא אָרְטָה הַדּוּמָה לְאַלֶּה,
 וְלֹא סִילְקִים וּקְלָאֶסִיסָרָה;¹⁴
 וְלֹא־יִנְסִימְבְּרוּטָה¹⁵ לֹא תִלְכִּי וְתֹאמְרִי:
 "לֹו אֶסְטָפִיס תִּהְיֶה שְׁלִי,
 אוֹ לוֹ תִּבְיֵט בִּי פִילִילָה,
 וְדִמְרָטָה וְאִיאֲנִתִּמִּיס הַחֲמוּדָה".
 אָבֵל הֶגְסִיכוּרָה – הִיא מְעַנָּה¹⁶ אוֹתִי.

כִּי נֶאֱנוֹת־הֶקְרָסֵל,
 הֶגְסִיכוּרָה, אֵינָה כָּאֵן:
 הִיא עוֹמֶדֶת לִיד אָגִידוֹ
 וְשִׁבַּח לְטָקֵס שְׁלָנוּ חוֹלֶקֶת.
 [אֵל]יִם, קִבְּלוּ [אֶת תִּפְלֵתָן]:
 הַפֵּל בְּיַד־הָאֱלִים.

ראש המקלה, הנה אמר –
 אני עצמי רק עלמה
 הצוחת לשוא פִּנְשׁוּף מן הגג,
 וביחוד את אאוטיס¹⁷
 חפצי לענג: היא מזור לעמלנו;
 אך בזכות הגסיכורה
 דורכות צעירות
 על נתיב [השל] וס¹⁸ החמוד.

כי עם הסוס המוביל¹⁹
 כפי [...]

וגם בספינה יש [...] לקברניט.²⁰
 [קולן] של הסירנות
 ערב יותר לאזן [...]

כי אלות הן, ובמקום
 אחת-עשרה נערות עש[ר] [...]

ומשמיע קול [...] הבבור
 על זרמי הקסנתוס;²¹
 והיא עם שערה החמוד הזהב²² [...]

[חסרות ארבע שורות]

1. ליקיתוס נמנה עם בני היפוקואון, אך יש מקורות עתיקים הטוענים שהוא היה בנו של דריקס, דודנו של אויפלוס, אבי היפוקואון וטינדראוס. אם כן, על-פי הייחוס השני, צריך לתרגם בשורה הבאה "אָלָא" במקום "או".

הנה המיתוס על-פי אפולודורוס (רושם-מיתוסים, כנראה מהמאה השנייה לספירה): "אחרי ש[הֶרְקֵלֶס] כבש את פילוס, הוא יצא נגד לֶקְדִּימוֹן, כי רצה להעניש את בני היפוקואון. הוא כעס עליהם מפני שהם נלחמו לצד גֶּלָאוס, אבל בייחוד מפני שהרגו את בנו של לִיקִימְנִיאֹס. שכן, בשעה שהלה צפה בארמון של היפוקואון, יצא משם בריצה כלב מולוסי [מחבל מולוסייה בצפון-מערב יוון] והסתער עליו; הוא ידה אבן בכלב ופגע בו. בני היפוקואון זינקו החוצה, חבטו בו באלות והרגו אותו. כדי לנקום את מותו קיבץ הֶרְקֵלֶס צבא נגד הֶלְקְדִּימוֹנִים. הוא הגיע לֶאֱרֶקְדִּיָה וביקש מֶקְפָּאוס להילחם לצידו יחד עם עשרים בניו. אבל קֶפָּאוס, שחשש שמא כאשר ייצא מֶטְנָאָה יתקפו אותה האַרְגִּיבִים, סירב להצטרף אליו. אך הֶרְקֵלֶס, שקיבל מאתֵנָה קווצת שיער בתוך כד ארד, נתן אותו לסֶטְרוֹפֶה, בתו של קֶפָּאוס, ואמר שאם יתקדם צבא נגד העיר, עליה להרים את קווצת השיער שלוש פעמים מן החומות, בלי להביט בה, ואז ייסוג האויב. במצב הדברים הזה הואילו קֶפָּאוס ובניו לצאת למערכה, ובמהלך הקרב מצאו הוא ובניו את מותם, ויחד עימם גם אִיפִיקֶלֶס, אחי הֶרְקֵלֶס. הֶרְקֵלֶס הרג את היפוקואון וילדיו, הכניע את עירם, השיב את טינדראוס ומסר לו את המלוכה" (הספרייה, ספר שני, 7, 3).

"אך יש אומרים שאֶפְרָאוס וְלֵאֹוִקִיפּוֹס נולדו לִפְרִיאָרֶס, בנו של אֵיֶאֱלוֹס, וכי מֶקְנִינְרֶטֶס נולד לִפְרִיאָרֶס, אבי אויפלוס, ומאויפלוס ונימפת הנהר בֶּטִיאָה נולדו לִטִּינְדֶּראֹוס, היפוקואון, וְאִיקֶרִיאֹוס. ובכן, היפוקואון הוליד את דוֹרִיקֶלָאֹוס, סְקִיאֹוס, אַנְרֹוֹרוֹס, אֹוֶטִיכֶס, בּוֹקוֹלוֹס, לִיקִיתוֹס, טֶפְרוֹס, היפותואוס, אֹוֶרִיטוֹס, היפוקוריטס, אֶלְקִינוֹס, וְאֶלְקוֹן. בעזרת ילדיו אלה גירש היפוקואון מֶלְקְדִּימוֹן את אִיקֶרִיאֹוס ואת טינדראוס. הם ברחו לֶתְסִיטָאֹוס, ולחמו לצידו נגד שכניו; וטינדראוס נשא לאשה את בתו של תֶּסְטִיאֹוס, לָדָה. מאוחר יותר, כאשר הֶרְקֵלֶס הרג את היפוקואון ובניו, הם חזרו, וטינדראוס קיבל לידיהם את המלוכה" (הספרייה, ספר שלישי, 10, 4-5).

2. עד כאן הוזכרו בני היפוקואון, אשר חוסלו על-ידי קסטור ופולידאוקס, או על-ידי הרקלס (כפי שמציין אפולודורוס בקטע דלעיל. אבל חשוב לשים לב לכך שהרקלס אינו מוזכר כלל בפרגמנט).
3. פירוש השם אֵיסָה הוא מנת חלקו של אדם בחיים; כלומר, גורלו. פֹּרוֹס הוא כנראה אל עתיק מאוד, אם כי הוא אינו מוזכר בשירה הארכאית. אֵיסָה ופֹּרוֹס הם אולי אלי הבריאה בתמונה הקוסמוגונית האלקמנית.
4. מקור עתיק מעניק משקל נוסף לטענה שקסטור ופולידאוקס הם אלה שרצחו את בני היפוקואון: אלה האחרונים היו מחזרים-מתחרים לראשונים. ארבע השורות האחרונות הן אפוא מוסר-השכל: אל להם לבני-אדם (בני היפוקואון) להתחרות באלים (קסטור ופולידאוקס, הלא הם הדיאוסקורוי, "בני זאוס"), כי זהו ההיפריס, חטא היהרה שעליו שילמו בני היפוקואון בחייהם. פורקוס הוא אולי אל-ים לקוני (ממחוז לקוניה, שבו שכנה ספרטה).
5. את תחילת השורה יש להשלים אולי במילים "הולכות" או "פוקדות". הרעיון כאן קשור לשורות הקודמות: לאלים (הקריטות, בנות החן) מותר להיכנס לבית זאוס, אך לבני התמותה אסור.
6. אָגידו קוראת לשמש להאיר על בנות המקהלה (הטקס, כאמור, נערך לפני עלות השחר), ואלו בתורן מדמות את אָגידו לשמש. את שתי השורות אפשר לקרוא גם כך: "בעיני היא כמו השמש שאָגידו קוראת לה להיות לנו לעדה ולהאיר עלינו". התרגום שלי עוקב אחר פרשנותו של Hutchinson.
7. "מחלומות מצטנפים תחת סלע" (מילולית: "מחלומות תחת סלעים") – למה הכוונה? West טוען שהכוונה היא: "חלומות המסתתרים תחת סלעים מצלים, מפני שזהו המקום שבו ישנים אנשים בחום הצהריים". Hutchinson מטיל בכך ספק, ולדעתו הטקסט היווני פגום. וגרבר מסכם כי המשורר מתכוון לכך שרק בחלומות אפשר לראות סוס כזה.
8. כינוי לסוס מצפון הים האדריאטי (ונציה של ימינו) או מפפֶּלֶגוֹנִיָה שבצפון אסיה הקטנה. השם המרוחק "אָנְטִי" מרמז אולי על טעם יקר ואנין, כפי שבימינו מרמזים על כך, למשל, "מֶזְרֵטִי" או "לֶמְבוֹרְגִינִי", שָׁמֶן של החברות המייצרות את מכוניות-העל האיטלקיות.

9. נראה שהכוונה כאן אינה לקשר־דם ממש, אלא למעין כינוי כמו "דוד" או "אחי" אצלנו, כדי לבטא קרבה חברתית מסוג מסוים.
10. שני סוגי סוסים משובחים, אלא שהאיֶבני עלה על הקֶלְקֶסי.
11. "מקבץ כוכבים קטן בקבוצת הכוכבים 'שור'... לאנשים מכל רחבי העולם היתה להם משמעות מיוחדת כמי שמסמן את עונות השנה ובייחוד את זמן הזריעה והשתילה... אצל משוררים מסוימים הם מופיעים כ'יונים'... הם זוהו עם שבע בנותיו של אטלס" (West, *Hesiod: Works and Days*, Oxford) (1978, pp. 254-255). הפרשנים חלוקים בשאלה האם המלה "פְּלִיאָדוֹת" מציינת את קבוצת הכוכבים, או את המקהלה המתחרה, או את הֶגְסִיכּוֹרָה וְאֶגִידוֹ. אני נוטה, עם Hutchinson ואחרים, לאפשרות הראשונה. חיזוק לטענה שמדובר בקבוצת הכוכבים אפשר אולי לגזור ממקורותינו: בעברית נקראת קבוצת הפְּלִיאָדוֹת "כִּימָה". בשלוש הפעמים שהמלה הזאת מופיעה במקרא (עמוס 8 ; איוב ט 9 ; איוב לח 31) היא מתלווה למלה "כְּסִיל", המזוהה על־ידי החוקרים עם קבוצת הכוכבים "אוריון", והרי הכוכב סיריוס ("אֶבְרֶק" בעברית) המופיע בשיר נמנה עם קבוצת כוכבי "הכלב הגדול" הסמוכה לאוריון (סיריוס במיתולוגיה היוונית הוא כלבו של אוריון הצייד). המלה "גְּלִימָה" היא התרגום הרגיל למלה היוונית בטקסט, אבל הפרשנות העתיקה מציעה כאן "מחרשה". כך או כך, מדובר כנראה באיזו תשורה לאלה (ראו ההערה הבאה).
12. אלת אשמורת הבוקר, אבל אפשר להבין זאת גם כשם-תואר לפְּלִיאָדוֹת.
13. שמות ארבע מחברות המקהלה.
14. מי היא אֵינְסִימְבְּרוּטָה? West טוען שהיא כנראה אשה המסוגלת להטיל כישופי אהבה. אם זה נכון, טוען גרבר, כי אז הלוך־המחשבה הוא כזה: בעדייֵנו וביופיֵנו אין די כדי להדוף את הפְּלִיאָדוֹת, גם לא בכוח הכישוף של אֵינְסִימְבְּרוּטָה, אבל הֶגְסִיכּוֹרָה, שאנו מתענים בגללה מרוב אהבה – היא תוכל להדפן. עם זאת, נראה ששתי השורות הראשונות בבית הבא נותנות הסבר טוב יותר לקריאה "היא מענה אותי".
15. יש הקוראים כאן "היא שומרת עליי".

17. אָאָטִיס היא, כנראה, אלת השחר. "היא מזור לעמלנו" (בשורה הבאה), אולי מפני שהיא מסמנת את סוף הטקס.
18. לדעת Hutchinson, "שלו"ם" כאן פירושו "שלו"ם ממלחמה ממשית". המלה אינה יכולה לציין "ניצחון בתחרויות עם מקהלות יריבות: 'שלו"ם' אין פירושו 'ניצחון'". כמו־כֵן, השימוש במלה "שלו"ם בתקופה שבה נכתב השיר לא בא "כדי לציין שלוה נפשית".
19. הסוס המוביל הוא הסוס הקיצוני הימני במרכבת ארבעה סוסים בתחרות. הואיל והפניות בתחרות הן שמאלה, עליו להיות הסוס החזק ביותר מבין הארבעה.
20. הרעיון, כמדומה, הוא שכפי שהסוס המוביל מנהיג את המרכבה, והקברניט את הספינה, כך מנהיגה הָגְסִיכּוּרָה את המקהלה.
21. שש השורות האחרונות בעייתיות ביותר. מצבו הנוכחי, הפגום למדי, של הטקסט היווני, מאפשר ניחושים בלבד.
- אולי: הסירנות מוזיקליות מאיתנו, שכן הן אלות, ובמקהלה הזאת שרות עשר עלמות, ולא (או: במקום) אחת־עשרה (מספר הסירנות? מספר חברות המקהלה עם הָגְסִיכּוּרָה?). עם זאת, המקהלה משמיעה קול כמו פֶּרְבוֹר על זרמי הָקְסִנְתוֹס (נהר קְסִנְתוֹס בליקיה, דרום טורקיה בימינו, או באזור טרויה, בצפון־מערב טורקיה).
22. זהו תרגום לשם־התואר הנקבי קְסִנְתָּה (ראו הערה 9 לארכילוכוס, פרגמנט 196א), הנמצא במקור בדיוק מתחת למלה קְסִנְתוֹס, שם־התואר הזכרי ושמו של הנהר.

[...] נִכְבָּדִים בְּיוֹתֵר מֵאֱלֹהִים [וְאֲנָשִׁים],
 הֵם דָּרִים [...] בְּבֵית שְׂבִנוּ הָאֱלִים,
 קֶסֶטוֹר – מֵאֲלָפֵי סִיחִים מְהִירִים,
 פְּרָשִׁים מִיַּמָּנִים – וּפּוֹלִידָאוּקֶס הַנִּשְׁגָּב.

[...] [אוֹלִימְפִיּוֹת, סָבִיב לְבִי
 [...] שֶׁל הַשִּׁיר
 [...] לְשִׁמְעַ
 [...] הַקּוֹל
 [...] הַשְּׁרוֹת זָמֵר נֶאֱהָא¹
 [...] יַפְזֹר [שְׁנָה] מְתוּקָה מְעַפְעַפִּי
 [...] וּמוֹבִילָנִי לְלֶכֶת לְכִנּוּס
 [שֵׁם מֵאֲד] אֲטֹלִיטֵל אֶת שְׁעָרֵי הַזֹּהָב.²
 [...] רַגְלִים רַכּוֹת

[כאן חסרות כחמישים שורות]

ויבַת־שׁוֹקָה מִרַפֶּת אֵיבָרִים;³ וּמִבֶּטֶה
מִמָּס יוֹתֵר מִמּוֹת אוֹ שִׁנָּה;
לֹא בִכְדֵי הִיא מְתוֹקָה.⁴

אֶךְ אֶסְטִימְלוּיָסָה⁵ אֵינָה עוֹנָה לִי,
עִם גִּזְרֵי בִידָה⁶
כִּמוֹ כּוֹכֵב נוֹפֵל
מִבַּעַד שְׁמֵי הַזֶּהָר
אוֹ זִלְזֹל מְזֻהָב, [נוֹצֶה] רַכָּה
[...]

[...] בְּרָגֶל אֶרְכָּה חוֹלֶפֶת;
[...] חֲנוּ הִלַּח שֶׁל קִינִירִס⁷
נַח [עַל] שְׁעַר הָעֵלְמָה;

[...] אֶסְטִימְלוּיָסָה⁸ בִּקְהָל
[...] יִקִּירַת הָעָם
[...] לוֹקַחַת
[...] אֲנִי אוֹמֶרֶת
[...] כִּי לוֹ רַק אֶת גְּבִיעַ הַכֶּסֶף

[...]

[...] לו אָראָה אַם [היא אוֹהֶבֶת?] אוֹתִי

[...] לו תִּקַּח אֶת יְדֵי הָרַכָּה,

[...] אֶהְיָה שָׁלָה.

[...] נִעְרָה עֲמַקֶּת שֶׁכֶּל

[...] בְּיָדִי

[...] הַנִּעְרָה

[...] חֵן [...]

פרתניאון זה, שהתגלה על פפירוס, פורסם לראשונה בשנת 1957. הבתים בו הם באורך תשע שורות (ולא 14 שורות כמו בפרתניאון הראשון), ונראה שלפחות כאן יש לנו התחלת השיר.

1. את חמש השורות הראשונות משחזר D. Page כך: "מוזות אולימפיות, מלאו את ליבי בתשוקה לשיר חדש; אני נכסף לשמוע את קולן הצעיר של העלמות השורות זמר נאה לשמים". אבל קשה מאוד למצוא במהדורה המדעית של הטקסט סימוכין לשחזור הזה.

2. Hutchinson מעיר, כי נראה שבתקופה ההיא לא נהגו לקשור את השיער. התמונה בשלוש השורות האחרונות היא של עלמות הקמות ממשכבן לפני עלות השחר, כדי להגיע למקום קיומו של טקס מסוים, שבו תשרנה את הפרתניאון ותטלטלנה את שערן הזהוב להנאת הצופים.

3. השור לפרגמנט 196 של ארכילוכוס, "אֲבַל תְּשׁוּקָה מִרַּפַּת אֵיבָרִים, חֵבֶר, / מְכַנִּיעָה אוֹתִי".

4. תרגום השורה הזאת מוטל בספק. אולי צריך להבין כך: "היא מתוקה, אבל כלל לא באופן שאיננו מוסרי".

5. אֶסְטִימְלוּסִיהָ היא אולי ראש המקהלה, כמו הַגְּסִיכּוּרָה בפרתניאון הראשון.

6. "כך נקרא הַיָּר שְׁעוּטִרִים הֶלְקוֹנִים לְהֵרָה, כפי שאומר פֶּמְפִּילוֹס" (אתניאוס),

סעודת הסופיסטים). נראה אפוא שהשיר חובר לטקס או חגיגה לכבוד האלה הָרָה, אשת זאוס.

7. דיבור עקיף לבושם או שמן שיער קפריסאי. כלומר, שֶׁעֶרָה משוח בשמן יקר. קִינִירֶס היה מלכה העשיר של קפריסין, וקפריסין עצמה היתה מפורסמת בבשמה.

8. פירוש השם אֶסְטִימְלוֹיֶסָה הוא "דאגת הקריה", כלומר, "יקירת הקריה": משחק מילים עם השורה הבאה.

[5]

[...] בַּעֲלוֹתֵי מְטָרִיגָאִי
לְחֶרֶשׁ הַחֲמוּד שֶׁל הָאֱלוֹת הַלְבָנוֹת,¹
וְעַמִּי שְׁנֵי רְמוֹנִים מְתוּקִים.
וְאַחֲרֵי תַפְלָתָן² לְנֶהֱרַץ פֶּה הַזֶּרֶם
שֶׁתִּזְכֶּינָה בְּנִשְׁוֹאִים חֲמוּדִים
וְתִחְוֶינָה אֶת הַדְּבָרִים
[...] בְּיוֹתֵר לְנָשִׁים וּגְבָרִים
וּמִטַּת כָּלוּלוֹת [תִּשְׁגָּנָה] [...]

הפרגמנט הנוכחי פורסם בשנת 1977 והוא התגלה על פפירוס מן המאה השנייה לספירה (P. Oxy. 3213). המספור שלו על-פי המהדורה של Davies (ראו ביבליוגרפיה) הוא S5(b)ii (עמ' 68 אצל Davies; עמ' 384 אצל Campbell, שם הוא ממוספר כפרגמנט 4A).

1. האלות הלבנות הן הנֶרָאִידוֹת, נימפות הים, בנות נֶרְאוֹס, אל הים הזקן.
2. מן הסתם, תפילתן של עלמות כלשהן, לא של האלות.

מוֹזָה בּוֹאִי, מוֹזָה צְלוּלָה, רַבַּת־לַחֵן,
 מוֹזָרֶת תָּמִיד,
 בּוֹמֵר חֹדֶשׁ פְּצָחֵי־נָא, יִשְׁרֹוּהוּ עַל־מוֹת.

הוא לא הָיָה כִּפְרִי
 וְלֹא שְׁמָאֵלִי [אַף בֵּין מַמְחִים]¹
 וְלֹא תִסְלִי בְּגִזְעוֹ
 וְלֹא רוּעָה מֵאַרִיסִיכָה,²
 אֶלָּא מְמוֹרָמִי סַרְדִּים.

פרשנים שונים ציטטו את הקטע הזה כהוכחה לכך שאֵלקמן הוא במקורו מסרדיס (בירת ממלכת לידיה, במערב אסיה הקטנה).

1. קריאה מוטלת בספק.
2. אַרִיסִיכָה הוא כפר באֶקְרִינִיָּאָה שבמרכז יוון. השימוש בשמו כאן הוא לציון "חור גידח".

וּפְעַם אֶתֶּן לָךְ דוּד תִּלְת־רִגְלִי
 [בּוֹ תוּכַל לְאַסֹּף מְצָרִיכִים].¹
 הוּא לֹא עָמַד עוֹד עַל הָאֵשׁ
 אֶךְ יִתְמַלֵּא חֵישׁ מָרָק גַּם,
 מִן הַסּוּג שְׁאֵלָקֵמֵן הַבִּלְעֵן
 אוֹהֵב מִהֲבִיל בְּאַמְצַע הַחֹרֶף.
 כִּי אֵין הוּא אוֹכֵל מְרַקְחוֹת עֲנֻגוֹת –
 לֹא, מִבִּקֵּשׁ הוּא דְּבָרִים רְגִילִים,
 כְּמוֹ הָעָם.

1. השורה היוונית משובשת, והקריאה כאן היא בגדר הצעה בלבד.

שְׁבַע סְפוֹת וּבָאוֹתוֹ מִסֶּפֶר שְׁלֵחָנוֹת
 עֲמוּסִים כְּכָרוֹת לָחֶם פְּרָגִים
 וְזֹרְעֵי פֶשֶׁתָּה וְשֹׁמְשֵׁם
 וּכְרִיסוֹקוּלָה [...] ¹ בְּקַעְרוֹת.

אֶתְנִיאֹס, בספרו סעודת הסופיסטים, מצטט את הקטע דלעיל ומסביר
 כי כְּרִיסוֹקוּלָה "הוא מאכל העשוי מדבש ומזרעי פשתה".
 1. הטקסט היווני משובש כאן.

וְעֹנֹת הוּא יָצַר שְׁלֵשׁ,
 קִיץ וְחֹרֶף וְשְׁלִישִׁית הַסֶּתֶו
 וּרְבִיעִית הָאָבִיב, עֵת פְּרִיחָה,
 אֵךְ אֵין כְּדִי לְמַלֵּא אֶת הַבֶּטֶן.

לא עוד – עֲלָמוֹת עִם קוֹל דְּבֶשׁ, צָלִיל קְדוֹשׁ –
 יְכוּלִים אֵיבָרֵי לְשֹׁאֲתָנִי.
 לוֹ רֶק, לוֹ רֶק אֶהְיָה שְׁלֹדֵג
 עִף עִם הֶלְקִיּוֹנִים¹ מֵעַל צִיץ הַגְּלִים,
 לְבוֹ תְּקִיף, עוֹף קְדוֹשׁ, אֲרַגְמָנִי כְּעֵין הַיָּם.

”הזכרים הֶלְקִיּוֹנִים נקראים קְרִילוֹי [ביחיד: קְרִילוֹס]. ובכן, כאשר הם נחלשים בגלל הזְקָנָה ואינם יכולים עוד לעוף, נושאות אותם הנקבות על כנפיהן. לדברים שאומר אֶלְקָמָן יש קשר לכך: הוא אומר שהואיל והוא חלש מְזָקָנָה וחסר יכולת להשתלב עוד במקהלות ובריקוד העלמות, הרי [וכאן מצוטט הקטע דלעיל]” (מתוך פֵּלֵאִים של אנטיגונוס מְקְרִיסְטוֹס, בן המאה השלישית לפנה”ס).

1. הֶלְקִיּוֹן וקְרִילוֹס הם ציפורי ים אגדיים, כנראה ממשפחת השלדגיים (המלה שלדג בשורה השלישית היא תרגום ל”קְרִילוֹס”).

בואי מוזה, קליאופה,¹ בת זאוס,
 פצחי בשירה חמודה,
 שימי בסוף על מזמור,
 חן שימי על רקוד.

1. על-פי הסיודוס (תאוגוניה, 79), מתשע המוזות בנות זאוס "עלתה על כולן" קליאופה (פירוש שמה הוא "קול יפה").

וכל הנערות בינינו
 מקלסות את הנבלן.

מִלִּים וְלַחֵן אֱלֹהֵי אֱלֹקֵינוּ גִּלְהָה
עַתָּה הַקָּשִׁיב לְקוֹל לַהֲגַת חֲגֻלוֹת.

אֶתְנִיאֹס (בסעודת הסופיסטים) מביא את הציטוט הזה מֵאֱלֹקֵינוּ, ומוסיף:
"אֱלֹקֵינוּ] מראה בבירור שהוא למד לשיר מן החוגלות. בגלל זה אמר כְּמִלְאוֹן
מפונטוס, שהקדמונים גילו את המוזיקה משירת העופות במקומות מבודדים".

וְאֶנִּי יוֹדֵעַ אֶת נְעִימוֹת
הַצִּפְרִים כָּלֵן.

כִּי נִגְיָנָה נָאָה בְּנִבֵּל
אֵינָנָה נוֹפֶלֶת מִחֶרֶב.

וּתְכוּפוֹת בְּרָאשֵׁי הַהָרִים,
עֵת חֲגִיגָה רַבַּת-אֲבוֹקוֹת
מַעֲנֶנֶת אֶת לֵב הָאֱלִים,
הַחֲזֹקָה¹ כָּלִי מִזֶּהָב, סֶפֶל רַב,
מִן הַסּוּג שְׂרוּעִים מִחֲזִיקִים,
יִצְקָה לְתוֹכוֹ חֵלֶב לְבִיאָה,
וְגִבְנָה גְבִינָה גְדוֹלָה וְקֶשֶׁה
לְכָבוֹד טוֹבַח-אַרְגוֹס.²

1. הפנייה היא ככל הנראה לַבְּקִנְטִית, חסידה של בְּקָכּוּס (הוא האל דיוניסוס, שייחסו לו את "היכולת לחלוב לביאות").

2. טובח-אַרְגוֹס הוא התרגום המקובל (אך השנוי במחלוקת) למלה במקור. זהו כינוי נפוץ אצל הומרוס והֶסְיוֹדוֹס לאל הָרֶמֶס, אשר היה גם פטרוֹן הרועים, ואולי זה הפרט החשוב כאן.

דְּבָרִים כְּפִי שְׁטַל מְזִינָה,
בְּתָם שֶׁל סֶלֶנָה וְזָאוֹס.

“אנחנו מבחינים שזה קורה גם לאוויר: כאשר הוא נמס הוא מזיל טל ובייחוד כאשר הירח מלא, כפי שהמשורר הלירי אֶלקֶמֶן כותב היכן־שהוא בחידתיות על הטל כבתם של אוויר וירח [וכאן בא הציטוט מן השיר]” (פלוטרכוס, קושיות משתה). פירוש המלה “סֶלֶנָה” ביוונית הוא ירח, ובאות גדולה, אלת הירח. טל הוא, כמובן, שם־עצם זכרי בעברית, אבל לצורכי השיר המרתי את מינו.

זו אינה אַפְרודִיטָה,
אֶלָּא אַרְוֹס¹ הַמְשָׁנָה
הַמְשַׁתְּעֵשֶׂע כִּילָד,
נוֹחַת עַל עֲלֵי הַפּוֹתָרֶת –
אָנָּא, אֵל תִּגַּע לִי בָהֶם ! –
שֶׁל צִמַח הַפְּרִיף.²

1. אל האהבה והתשוקה, בנה של אפרודיטה.
2. פְּרִיךְ (Carex), סוג צמחים עשבוניים רב־שנתיים, הגדול ביותר במשפחת הגומאיים.

שוב אָרום בְּמִצּוֹת קִיפְרִיס¹
נִגָּר בְּמַתִּיקוֹת וּמַחֲמִים אֶת לְבִי.

1. קיפריס ("הקפריסאית") הוא כינוי לאפרודיטה, אלת האהבה, שלפי המסורת נולדה בים, ליד פפוס שבקפריסין.

דוֹרוֹן זֶה מְמוּזוֹת עֲרֵבוֹת
חֲשֵׁפָה הַבְּרוּכָה בְּעֵלְמוֹת,
מְגֻלוֹסְטֵרָטָה¹ זֶהֱבַת הַשְּׁעָר.

1. משוררת שאלקמן התאהב בה, לפי מקור עתיק, "מעל ומעבר".

וְאֲנִי מִתְפַּלֵּלֶת אֵלֶיךָ,¹
 מְבִיָּאָה לְכָבוֹדְךָ גִּזְרֵי זֶה
 שֶׁל דָּם הַמִּכְבִּים וְכַרִּיךָ² חֲמוּד.

-
1. לאלה הָרָה (ראו פרגמנט 3, הערה 6).
 2. סוג צמח. ראו הערה 2 לפרגמנט 58.

וְיִשְׁנִים פְּסָגוֹת וְנִקְיֵי הַהָרִים,
 כְּפִים וְעֲרוּצִים וְכָל שְׁבִטֵי הָרְמָשִׁים
 אֲשֶׁר הָאֲדָמָה הַשְּׁחוּרָה מְזִינָה,
 חַיּוֹת הַהָרִים וּמִשְׁפַּחַת הַדְּבוּרִים
 וְהַמְּפִלְצוֹת בְּמִצּוֹלוֹת הַיָּם הָאֲרֻגְמָנִי;
 וְיִשְׁנִים שְׁבִטֵי הָעוֹפּוֹת אֲרָכֵי הָאֲבֵרוֹת.

90

רִיפִי, הָר פֹּרֵחַ יַעַר,
שֵׁד לִלְלָה שָׁחֹר.

96

הִנֵּה תַגִּישׁ¹ דִּיסַת קִטְנִיּוֹת,
גְּרִיסִים לְבָנִים וּפְרִי שַׁעֲוָה.²

1. או "גִּישׁ"? לא ברור.

2. כלומר, דבש.

מִי, מִי יוֹכֵל לֹמֵר בְּקִלּוֹת
מָה עוֹבֵר בְּרֹאשׁ גָּבֶר אַחֵר?